

«ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ» ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ

[ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՄԱՍԻՆ ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ]

1. Որոշ ժամանակ անց, երբ հոսսորդն իմացավ, որ Բելիսարիոսն սկսել է Իտալիան ևս Հուստինիանոս կայսեր հպատակեցնել¹, այլևս չկարողացավ իրեն ղսպել և համոզիչ առիթ էր փնտրում հաշտության պայմանագիրը շեղյալ հայտարարելու: Այդ բանում նա համաձայնության եկավ Ալամունդարոսի² հետ և նրան առաջադրեց պատերազմ հրահրել: Վերջինս սկսեց մեղադրել Արեթասին³ իր սահմանները խախտելու մեջ, և հաշտության պարագաներում կռվի բռնվեց նրա հետ ու սկսեց ասպատակել հռոմայեցիների երկիրը: Նա ասում էր, թե ինքը չի խախտում պարսիկների և հռոմայեցիների հաշտության պայմանագիրը⁴, որովհետև [պայմանագիրը կնքող] երկու կողմից էլ ոչ մեկը իրեն չի հիշատակել նրա մեջ: Եվ դա իսկապես այդպես էր: Հաշտության պայմանագրի մեջ երբեք սարակինոսների մասին խոսք չէր եղել, որովհետև նրանք դիտվում էին որպես պարսիկների և հռոմայեցիների հպատակներ: Սարակինոսների վեճի առարկա երկիրը կոչվում էր Ստրատա⁵ և գտնվում Պալմիրա քաղաքից⁶ հարավ: Այնտեղ ոչ մի ծառ կամ հացահատիկ չի աճում (վայրն անշափ արևսկեզ է), այլ միայն դեռ հնուց սկսած որոշ շափով ոչխարաբուծությունն էր զարգացած: Արեթասը սնդում էր, որ այդ շրջանը հռոմայեցիներին է պատկանում, վկայաբերելով [վայրի] անունը, որ բոլորը դեռ հնից տալիս էին նրան (լատիներեն Ստրատա է կոչվում սալահատակված ճանապարհը) և դիմում էր հնագույն հեղինակների վկայություններին: Ալամունդարոսը չէր իջանկանում վիճել անվան շուրջը, այլ ասում էր, որ դեռ հնուց ոչխարների տերերն արոտատեղիների վարձ էին վճարում իրեն: Դրա համար էլ Հուստինիանոս կայսրը պատրիկ Ստրատեգիոսին, որը խոհեմ մարդ էր, ազնվական ծագում ուներ ու կայսերական գանձապահն էր, ինչպես և Պաղեստինի զորքերի հրամանատար Սումմոսին հանձնարարեց միջամտել և լուծել վիճելի հարցերը: Սումմոսը Հուլիանոսի եղբայրն էր, այն Հուլիա-

նոսի, որ մի փոքր առաջ ուղարկվել էր եթովպացիների և հոմերիտ-
ների մոտ որպես դեսպան¹։ Սումմոսը գտնում էր, որ հռոմայեցի-
ները չպետք է զիջեն երկիրը։ Ստրատեգիոսն էլ երկյուղ էր հայտ-
նում կայսեր, որ մի աննշան ու անկարևոր, անբարեբեր, չոր ու ցա-
մաք երկրի համար պարսիկներին ցանկալի առիթ են տալիս պա-
տերազմն սկսելու։ Հուստինիանոս կայսրն այդ հարցը քննարկման
դրեց և դրա վրա երկար ժամանակ վատնվեց։

Իսկ պարսից արքա խոսրովը սնդում էր, որ Հուստինիանոսն
է խախտել հաշտությանը, որովհետև նա իր երկրի դեմ արդեն մի
շարք ոտնձգություններ է կատարել, կամեցել է դաշինք կնքել Ալա-
մոնդարոսի հետ. այսպես, նա Սումմոսին ուղարկել է [Ալամոն-
գարոսի] մոտ իբր բանակցություններ վարելու և խոստացել դրա-
մական մեծ գումար, եթե նա անցնի հռոմայեցիների կողմը։ [Խոս-
րովը] բացի դրանից, ցույց էր տալիս այն նամակները, որ Հուս-
տինիանոս կայսրը գրել էր Ալամոնդարոսին՝ դաշինքի առաջար-
կով։ [Խոսրովը] միաժամանակ պնդում էր, որ [Հուստինիանոսը]
նամակ է ուղարկել նաև հոներից ոմանց և դրդել ներխուժել պարսից
երկիրը ու թալանել նրա բնակավայրերը։ Նա ասում էր, որ հենց
իրենք՝ հոներն են եկել իր մոտ և ցույց տվել այդ նամակը։ Խոսրովը
հռոմայեցիներին ահա այսպիսի մեղադրանքներ էր ներկայացնում
և մտածում հաշտությանը խախտել։ Ես ի վիճակի չեմ ասելու՝ նրա
մեղադրանքները իրավացի էին, թե ոչ։

2. Այդ միջոցին գոթերի առաջնորդ Ուիտտիդիսը, որն արդեն
պատերազմում անհաջողության էր մատնվել, [խոսրովի] մոտ է
ուղարկում երկու դեսպան, համոզելու համար [պարսիկներին] ար-
շավել հռոմայեցիների վրա. դեսպանները գոթերից չէին, որովհե-
տև եթե նրանք բռնվեին, այդ կխանգարեր գործին, այլ լիդուրացի
հոգևորականներից², որոնք համաձայնվել էին այդ գործը կատարել
դրամական մեծ գումարի դիմաց։ Նրանցից մեկը, որը համարվում
էր աստիճանով ավելի բարձր (նա կրում էր եպիսկոպոսի կոչում,
որին սակայն բոլորովին արժանի չէր), գլխավորում էր դեսպանու-
թյունը, իսկ մյուսը հետևում նրան որպես օգնական։ Թրակիայով
անցնելիս, նրանք ընկերանում են մեկին, որը դառնալու էր իրենց
համար ասորերենի և հունարենի թարգման և հռոմայեցիներից
թաքուն հասնում պարսից երկիրը։ [Ռա նրանց հաջողվեց] այն
պատճառով, որ խաղաղ պայմաններում [հռոմայեցիները] շատ էլ
զգոն չէին պահում սահմանները։ Հանդիպելով խոսրովին, նրանք

ասացին հետևյալը. «Բոլոր մյուս դեսպանները, ո՛վ արքա, գնում են դեսպանություն գլխավորապես ելնելով իրենց շահերից, սա-»
 «կայն գոթերի և իտալացիների թագավոր Ուիտտիգիսը մեղ ուղար-»
 «կել է խոսելու քո պետության [շահերի] մասին: Դու համարիր, որ»
 «նա գտնվում է այստեղ և ասում հետևյալը. Եթե մեկը քեզ ասի, ով»
 «արքա, որ քո թագավորությունը և ամբողջ մարդկությունը Հուս-»
 «տինիանոսի ձեռքն են անցնում, նա ճշմարտությունն ասած կլինի:

«Որովհետև նա ի բնե նորամուծությունների սիրահար է, իրեն»
 «չվերաբերող հարցերի շուրջը վեճեր սարքող, և չկարողանալով»
 «բավարարվել ունեցածով, ցանկանում է ամբողջ աշխարհին տի-»
 «րանալ, ջանք է թափում հափշտակել բոլոր պետությունները:

«Որովհետև նա մենակ չէր կարող որևէ բան անել պարսիկների»
 «դեմ, իսկ պարսիկների հետ պատերազմի պայմաններում չէր կա-»
 «րող ուրիշների վրա արշավել, ասյա նա մտածեց քեզ խաբել, քո-»
 «զարկվելով խաղաղասիրությամբ. նա մնացածներին բռնի իրեն»
 «[դաշնակից] դարձնելով, մեծ ուժեր է կուտակում քո պետության»
 «դեմ: Նա արդեն վերացրել է վանդալների թագավորությունը, ոչըն-»
 «չացրել մավրուսիոսներին, իսկ գոթերն էլ բարեկամության ան-»
 «վան տակ չեն խառնվում դործերին. ահա նա այժմ դրամական մեծ»
 «միջոցներով և զորքով շարժվում է մեզ վրա: Պարզ է, որ երբ նրան»
 «հաջողվի գոթերին վերջնականապես պարտության մատնել, ապա»
 «մեզ և արդեն ստրկացվածների հետ կարշավի պարսիկների վրա,

«արհամարհելով բարեկամությունը և առանց ամոթ զգալու [կխախ-»
 «տի] իր երդումը: Արդ, քանի մեզ մնացել է փրկության որևէ հույս,

«մի՛ թույլ տուր, որ նա շարունակի մեզ վնաս հասցնել, ոչ էլ դու»
 «[վնաս] կրիր, այլ մեր դժբախտությունների մեջ տես այն [գրժ-»
 «բախտությունները], որոնք հասնելու են պարսիկներին, հիշիր, որ»
 «հռոմայեցիները երբեք քո թագավորության հանդեպ բարյացա-»
 «կամ չեն լինի և հենց որ գերազանցեցին հզորությամբ, չեն վարա-»
 «նի ի հայտ բերել դեպի պարսիկներն ունեցած իրենց թշնամու-»
 «թյունը: Դու պետք է ժամանակին օգտագործես հզորությունդ,

«որպեսզի նրանից զրկվելուց հետո չփնտրես այն: Առիթը կորցնե-»
 «լուց հետո այն այլևս չես գտնի: Ավելի լավ է նախահարձակ լինել»
 «և ապահով, քան թե ուշանալ և թշնամիներից ամենամեծ խայտա-»
 «ռակությունը կրել»:

Երբ այդ լսեց խոսքովը, ձիշտ գտավ Ուիտտիգիսի խորհուրդը և առավել ևս սկսեց մտածել հաշտությունը խախտելու մասին: Ատելությունը լցված դեպի Հուստինիանոսը, նա ի վիճակի չէր

առողջ դատել, հասկանալ, որ այդ բոլորն իրեն ասացին մարդիկ, որոնք շատ վատ էին տրամադրված Հուստինիանոս կայսեր հանդեպ: Երբ մարդ մի բան ցանկանում է, ապա այդ բանում նրան համոզելը շատ հեշտ է: Նա նույնպիսի սիրալիրությամբ ունկնդրեց նաև հայերին և լաղերին, որի մասին ես այստեղ կասեմ: Ահա այսպիսի հանցագործությունների մեջ էին մեղադրում Հուստինիանոսին, թեև նրա արածը, ճիշտն ասած, ներբողների էր սրժանի, որպես մի քաջ կայսեր, որը ցանկանում էր իր թագավորությունը շատ ավելի մեծ և շատ ավելի փառավոր դարձնել: Նույնը կարելի էր ասել նաև պարսից արքա Կյուրոսի և Ալեքսանդր Մակեդոնացու մասին: Բայց արդարությունն ու նախանձը անհամատեղելի են: Դրա համար էլ ահա հոսրովը մտածում էր խախտել հաշտությունը:

3. Այդ միջոցին մի ուրիշ բան էլ պատահեց: Ֆարանդիոնը հռոմայեցիներին հանձնող⁹ Սիմեոնը, պատերազմի թեժ պահին համոզում է Հուստինիանոս կայսեր՝ հայ մարդկանց պատկանող գյուղերը իրեն նվիրել: Նա տիբանում է այդ գյուղերին, բայց հետո զոհ դառնում դրանց նախկին տերերի դավադրությանը: Ոճրագործության կաղամկերպիչները փախչում են պարսից երկիրը: Նրանք երկու եղբայրներ էին՝ Պերոդի որդիները: Կայսրն իմանալով այդ, գյուղերը տալիս է Սիմեոնի եղբորորդի Համադասպին և նրան նշանակում Հայոց իշխան: Որոշ ժամանակ անց Հուստինիանոս կայսեր մտերիմ մարդկանցից մեկը՝ Ակակիոս անունով, Համադասպին զրպարտում է, մեղադրելով Հայաստանում շարադրածություններ կատարելու և Թեոդոսուլոլիսն ու այլ քաղաքներ պարսիկներին հանձնելու մտադրության մեջ: Դրանից հետո Ակակիոսը կայսեր համաձայնությամբ նենգորեն սպանում է Համադասպին և կայսրից ստանում Հայոց իշխանությունը: Նա ի բնե նենգ լինելով, նարավորություն ստացավ կատարել ինչ որ իր հոգին էր ցանկանում, և իր հպատակների համար ամենադաժան մարդը դարձավ: Նա առանց որևէ պատճառի հափշտակում էր մարդկանց ունեցվածքը: Նա հայերի վրա շորս կենտինար հարկ դրեց, մի բան, որ երբեք չէր եղել: Բայց հայերը, ի վիճակի չլինելով տանել Ակակիոսին, համաձայնության եկան ու սպանեցին նրան և փախչելով ապաստան գտան Ֆարանդիոնում:

Այդ պատճառով Բյուզանդիոնից կայսրը նրանց դեմ ուղարկեց Սիտտասին¹⁰։ Հռոմայեցիների և պարսիկների միջև հաշտության պայմաններում Սիտտասը [Բյուզանդիոնում] էր ապրում: Երբ նա

Հայաստան եկավ, սկզբում ցանկություն ցույց չէր տալիս պատերազմելու [հայերի դեմ], այլ ուզում էր հորդորել նրանց վերադառնալ իրենց երկիրը, խոստանալով համոզել կայսեր վերացնելու նոր հարկի գանձումը: Սակայն, որովհետև կայսրը, դրզված Ագոլիոսի՝ Ակակիոսի որդու ոտնձգություններից, շատ էր վատաբանում և պախաբակում Սիտտասին՝ դանդաղկոտության համար, վերջինս անմիջապես պատրաստվում էր ընդհարվելու [հայերի հետ]: Նախ և առաջ փորձեց մեծ գումար խոստանալով կաշառել [հայերից] ոմանց և իրեն դաշնակից դարձնել, որպեսզի կարողանա ավելի հեշտությամբ հաղթել մնացածներին: Նրան էր ուզում հարել մեծ և բաղձամարդ Ասպետյանների տոհմը¹¹, որ մարդ ուղարկեց Սիտտասի մոտ, խնդրելով գրավոր հավաստիացում, որ եթե իրենք, Ասպետյանները, այդ գործի ժամանակ լքեն իրենց ցեղակիցներին և անցնեն հռոմայեցիների կողմը, ոչ մի պատիժ չեն կրելու վերջիններիս կողմից և պիտի շարունակեն տիրել իրենց ունեցվածքին: [Սիտտասն] ուրախությամբ այդ մասին գրեց մի փոքր գրություն, տվեց նրանց պահանջած հավաստիացումը և կնքելով դրությունը ուղարկեց նրանց: Նա համոզված էր, որ [Ասպետյանների] օգնությամբ կկարողանա առանց սլատերազմի հաղթել, և ամբողջ զորքով շարժվեց Օյնոբալակոն¹² վայրի վրա, որտեղ ձամբարել էին հայերը: Սակայն դրությունն ստացողները, պատահմամբ ուրիշ ձանապարհով գնացին և չկարողացան հանդիպել Ասպետյաններին: Այդ միջոցին հռոմեական բանակի մի զորամաս հանդիպեց [Ասպետյաններին] մի փոքր խմբի և ձեռք բերված համաձայնությանն անտեղյակ կոտորեց նրանց որպես թշնամիների: Սիտտասն էլ մի քարայրում դերի վերցրեց նրանց երեսաններին ու կանանց և սպանեց. կամ այն պատճառով, որ չիմացավ, թե ովքեր են նրանք, կամ էլ որովհետև զայրացել էր Ասպետյանների դեմ, որ հակառակ համաձայնության, չէին անցնում իր կողմը:

[Ասպետյանները] զայրացած, մյուս բոլոր [հայերի] հետ միասին պատրաստվեցին մարտի: Որովհետև երկու կողմերն էլ գտնվում էին դժվարանցանելի և զառիթափ տեղանքում, իրար դեմ չէին կռվում մի տեղում կենտրոնացած, այլ ցրված՝ լեռների ստորոտներում և ձորերում: Այնպես պատահեց, որ հայերի մի փոքրաթիվ խումբ և Սիտտասը իր զորքի մի փոքր մասով հայտնվեցին իրար շատ մոտիկ: Նրանց բաժանում էր մի ձոր: Երկու հակառակորդներն էլ հեծյալ էին: Սիտտասը փոքրաթիվ մարդկանցով անցավ ձորը և շարժվեց հակառակորդների վրա, իսկ հայերը նա-

հանջելով կանգ առան։ Սիտտասն այլևս չէր հալածում նրանց և կանգ էր առել։ Հանկարծ հռոմայեցի զինվորներից մեկը, ծագումով էրուլոս, որը հալածում էր թշնամիներին, զայրացած ետ վերադարձավ։ Սիտտասն այդ ժամանակ գետնի մեջ էր խրել իր նիզակը. էրուլոսի ձին մեծ թափով ընկավ նիզակի վրա և ջարդեց այն. դա անշափ տխրեցրեց զորավարին։ Մի հայ ճանաչեց նրան, և հայտնեց մյուսներին, թե սա ինքը հենց Սիտտասն է։ Նրա գլխին սաղավարտ չկար, իր զորքն էլ փոքրաթիվ էր և դա հնարավորություն տվեց, որ թշնամին իրեն ճանաչի։ Սիտտասը, երբ լսեց հայի ասածը, քաշեց թուրը (իր նիզակը, ինչպես ասացինք, ջարդված ընկած էր գետնին) և որոշեց անմիջապես անցնել ձորը։ Թշնամիները մեծ արագությամբ շարժվեցին նրա վրա և մեկը ձորում հասնելով նրան, թրի շեղ հարվածով վերք հասցրեց գլխին ու թեև գանգի էա շին լրիվ տարավ, բայց մետաղը չդիպավ ոսկորին։ Սիտտասը նախկինից ավելի թափով առաջ նետվեց, սակայն Հովհաննեսի ողորկ Արտավան Արշակունին¹³ թիկունքից հարձակվելով, հարվածեց նիզակով ու սպանեց նրան։ Ահա այսպես անփառունակ վախճան ունեցավ Սիտտասը, վախճան, որին արժանի չէր առաքինի և թշնամիների հանդեպ [քաջության] ցուցաբերած մի մարդ։ Նա շատ գեղեցիկ էր, քաջ կովոդ, լավագույն զորավար, ոչնչով չդիջող իր ժամանակի [զորավարներին]։ Ոմանք պատմում են, որ Սիտտասին սպանողը ոչ թե Արտավանն էր, այլ Սոլոմոնը՝ հայերի մեջ բոլորովին անհայտ մի մարդ։

Սիտտասի վախճանվելուց հետո կայսրը Բուղեսին հրամայեց արշավել հայերի վրա։ Վերջինս, երբ տեղ հասավ, [հայերին] նամակ ուղարկեց, որով խոստանում էր նրանց հաշտեցնել կայսեր հետ և այդ կապակցությամբ առաջարկում էր, որ մեծամեծներից մարդիկ գան իր մոտ բանակցություններ վարելու։ Սակայն [հայերը] Բուղեսին հավատալու ոչ հիմքեր ունեին, ոչ էլ նրա խոսքերին ականջ դնելու ցանկություն։ Բուղեսը մի մոտիկ ընկեր ուներ՝ [ծագումով] Արշակունի, անունը Հովհաննես, որը Արտավանի հայրն էր։ Վերջինս, հույս դնելով Բուղեսի հետ ունեցած բարեկամության վրա, իր փեսա Վասակի և մի քանիսի հետ եկավ նրա մոտ։ Նրանք հասան և ապաստանեցին մի վայրում, որտեղ հաջորդ օրը պետք է հանդիպեին Բուղեսի հետ, բայց զղացին, որ հոռմեական զորքերը շրջապատել են իրենց։ Հովհաննեսի փեսա Վասակը շատ էր աղաչում Հովհաննեսին փախուստի դիմել, բայց երբ չհաջողվեց համոզել, մենակ թողնելով նրան, հռոմայեցիներից գաղտ-

նի, մնացածների հետ նույն ճանապարհով վերադարձավ։ Այսպիսով Բուղեսը միայն Հովհաննեսին գտավ և սպանեց, որից հետո հայերը հռոմայեցիների հետ համաձայնության գալու բոլոր հույսերը կըտրեցին. ի վիճակի չլինելով պատերազմում պարտության մատնել կայսեր, գործունյա Վասակի գլխավորությամբ նրանք գնացին պարսից արքայի մոտ։ [Հայոց] մեծամեծները հանդիպելով Խոսրովին ասացին այսպես. «Մեզանից շատերը, ով տեր, Արշակունի-» ներ են, այն Արշակի տոհմից, որ Պարթևների թագավորությանն օտար չէր՝ երբ պարսիկների իշխանությունը գտնվում էր Պարթև-» ների ձեռքում։ Նա հուշակավոր արքա եղավ և իր ժամանակակից-» ներին ոչնչով չէր վիջում։ Մենք այժմ եկել ենք ձեզ մոտ, մենք, » ովքեր բոլորս վերածվել ենք ստրուկների ու փախստականների, ոչ » կամովին, այլ բռնի, արտաքուստ հռոմայեցիների պետության » կողմից, իսկ ըստ էության, ով արքա, քո կամքով։ Ով հնարավո-» րություն է տալիս անարդարություն գործել ցանկացողներին, » պետք է արդարացիորեն պատասխան տա իր կատարած գործի » համար։ Մի քիչ ավելի հնից կպատմեմ, որպեսզի դուք հնարավո-» րություն ունենաք հետևելու դեպքերի ընթացքին։ Մեր նախնիների » վերջին արքա Արշակը¹⁴ կամավոր կերպով իր իշխանությունից » հրաժարվեց [հոգուտ] հռոմայեցիների կայսր Թեոդոսի այն » պայմանով, որ իր բոլոր տոհմակիցները հավիտյան անկախ ասլ-» րեն և ոչ մի դեպքում հարկատու չդառնան։ Մենք կարողացանք » ուղղապանել սահմանվածը այնքան ժամանակ, մինչև որ դուք » կնքեցիք այս շարաքաստիկ հաշտությունը¹⁵, որը եթե մեկն անվա-» ներ հասարակաց դժբախտություն, սխալված չէր լինի։ Որովհետև » դրանից հետո, ով արքա, քեզ խոսքով բարեկամ, բայց գործով » թշնամի [Հուստինիանոսը], չմտահոգվելով ոչ բարեկամների և ոչ » էլ թշնամիների մասին, մարդկային ամեն ինչ խառնել է ու տակ-» նուվրա արել։ Դրանում դու շուտով կհամոզվես, երբ նա վերջնա-» կանապես ջախջախի արևմուտքի [ժողովուրդներին]։ Նա սահ-» մանվածից ո՞ր մեկը չխախտեց։ Նա տակնուվրա շարե՞ց ամեն մի » ներդաշնակություն։ Նա չէ՞ր, որ մեզ վրա սահմանեց հարկերի » աննախընթաց գումար։ [Նա չէ՞ր], որ մեր սահմանակից և անկախ » ասպրող ձաներին ստրկացրեց, իսկ դժբախտ լազերի թագավորի » վրա նշանակեց հռոմայեցի կառավարիչ։ Այդ բոլորը բնության » հակառակ են և ոչ մի ձեռով հնարավոր չէ արդարացնել։ Նա չէ՞ր, » որ հոներին ենթակա բոսպորիտների [դեմ] զորավարներ ուղար-» ակեց և դրավեց քաղաքը¹⁶, որի վրա և ոչ մի իրավունք չունեն։ [Նա

»չէ՞ր] եթովպացիների իշխանությունների հետ դաշինք կնքողը, «որոնց գոյության մասին հռոմայեցիները չէին էլ լսել: Նա արդեն «տիրանում է հոմերիտների հողերին և Կարմիր ծովին, իսկ Ֆինի-»կոնը կցել է հռոմայեցիների պետությանը: Մենք զանց ենք առնում «խոսել լիբիացիների և իտալացիների գլխին եկած փորձանքների «մասին: Ամբողջ աշխարհը նրան փոքր է թվում, նա չի կարողա-»նում այնտեղ տեղավորվել: Նրա համար քիչ է ամբողջ մարդկու-»թյան վրա տիրելը: Նա իր հայացքը հառել է երկնքին և հետախու-»ղում է օվկիանոսից վերև գտնվող խորշերը, ցանկանալով ձեռք «բերել ինչ-որ ուրիշ երկիր էլ: Իսկ դու, ով արքա, ի՞նչ ես մտա-»ծում: Գուցե դու քաշվում ես [խախտել] ստոր կերպով ոտնահար-»ված խաղաղությունը, սպասում որ նա վերջում քեզ էլ ուտի: Եթե «դու ուղում ես իմանալ, թե ինչպես է վերաբերվում Հուստինիա-»նոսը իրեն հարած մարդկանց, թարմ օրինակը մենք և դժ-»բախտ լազերն ենք, իսկ եթե [ուղում ես իմանալ], թե ինչպես է վե-»րաբերվում անծանոթներին և իր նկատմամբ ոչ մի անարդարու-»թյուն չկատարածներին, ապա հիշիր վանդալներին, գոթերին և «մավրուսիոսներին: Մենք դեռ գլխավորի մասին չենք խոսել: Ով «հզոր արքա, նա չէ՞, որ քո ստորով Ալամոնդարոսին հաշտության «պայմաններում ցանկացավ խաբեությանը իր կողմը քաշել և քո «պետությունից անջատել: Իսկ հոներին, որոնց նա բոլորովին ծա-»նոթ չէր, ջանաց իր հետ բարեկամացնել՝ քո դեմ: Դրանցից խայ-»տառակ բան երբեքից տեղի չի ունեցել: Նա արդեն կռահում է, որ «կկարողանա արևմտականներին¹⁷ վերջնականապես իրեն հպատա-»կեցնել, դրա համար էլ արդեն պատրաստվում է շարժվել ձեր՝ «արևելյանների դեմ, որովհետև արդեն իրեն մնում է պայքարել «միայն ու միայն պարսկական պետության դեմ: Այսպիսով, նրա «կողմից արդեն խախտվել է խաղաղությունը, նա վերջ է ավել հա-»վիտենական հաշտության: Հաշտությունը խախտած են լինում ոչ «թե նրանք, ովքեր նախահարձակ են լինում, այլ նրանք, ովքեր «հաշտության ժամանակ ոտնձգություններ են կատարում հարևան-»աների դեմ: Ոճիրը ոճիր է, թեկուզ ձեռնարկողին չի հաջողվել այն «իրականացնել: Թե պատերազմը ինչով կվերջանա՝ բոլորին սլարդ «է: Ոչ թե պատերազմի առիթ տվողը, այլ այդ առիթը տվողի դեմ «պայքարողը միշտ հաղթական է դուրս գալիս: Մենք պայքարելու «ենք ոչ հավասար ուժերի դեմ: Հռոմայեցիների զինվորների մեծ «մասը աշխարհի հեռաստաններում է գտնվում, իսկ նրանց երկու «լավագույն զորավարներից մեկին՝ Սիտտասին մենք սպանել ենք,

»Իսկ Բելիսարիոսին էլ այլևս Հուստինիանոսը չի տեսնի: Նա արհա-
 »մարհելով նրան, մնացել է Արևմուտքում՝ իր ձեռքում ունենալով
 »իտալացիների իշխանությունը: Այնպես որ, երբ դու շարժվես թըշ-
 »նամիների վրա, ոչ մի դիմադրության չես հանդիպի. մենք, հաս-
 »կանալի է, կլինենք քո կողմում և տեղանքին քաջատեղյակ՝ կառաջ-
 »նորդենք քո ղորքը»: Երբ այս լսեց Խոսրովը, հավանություն տվեց,
 հրավիրեց պարսից ամենաերևելիներին, հայտնի դարձրեց բոլորին
 Ուիտտիդիսի գրածը և հայերի հաղորդածը. նա քննարկման դրեց
 այն հարցը, թե ինչ պետք է անեն: Այնտեղ արտահայտվեցին բազ-
 մաթիվ թեր ու դեմ կարծիքներ, բայց ի վերջո որոշեցին գարնանը
 պատերազմ սկսել հռոմայեցիների դեմ: Դեռ աշուն էր, Հուստինիա-
 նոս կայսեր ինքնակալության տասներեքերորդ տարին¹⁸: Հռոմայե-
 ցիները ոչինչ չէին կասկածում և ոչ էլ հավատում էին, որ պարսիկ-
 ները որևէ կերպ կարող են խախտել, այսպես կոչված, հավիտենա-
 կան հաշտությունը, թեև լսել էին, թե Խոսրովը մեղադրում է իրենց
 կայսեր Արևմուտքում ունեցած հաջողությունների համար, և այն-
 պիսի բողոքներ ներկայացնում նրան, որոնց մասին քիչ առաջ հի-
 շատակեցի¹⁹:

4. Այդ ժամանակ երեաց գիսավոր աստղը: Սկզբում նա մո-
 տավորապես մեծահասակ մարդու չափ էր, ապա շատ ավելի մեծ:
 Նրա վերջավորությունը արևմուտքում էր, իսկ սկիզբը՝ արևելքում
 և շարժվում էր արևի ընթացքով: Երբ [արևը] այժեղջյուրում էր,
 [աստղը] աղեղնավորի մեջ էր: Ոմանք այս [գիսավոր աստղը]
 անվանում են քսիֆիաս, որովհետև երկարուկ էր և առջևի մասում
 սուր, իսկ ուրիշներն էլ անվանում են միրուքավոր: Նա երեաց ավե-
 լի քան քառասուն օր: Աստղագետներից յուրաքանչյուրն այդ կա-
 պալցությամբ տարբեր, իրար հակասող կարծիքներ էր արտահայ-
 տում, թե ինչ է այն կանխագուշակում: Իսկ ես գրում եմ կատար-
 վածի մասին, որպեսզի յուրաքանչյուրը տեղի ունեցածի հիման
 վրա տա իր բացատրությունը: Հոնական մի մեծ բանակ շուտով,
 անցնելով Խոսրոս գետը²⁰, ողողեց ամբողջ Եվրոպան: Դա հաճախ
 էր տեղի ունենում, բայց այս չափի ու մեծության ավերածություն-
 ներ այդ [երկրի] բնակիչներն երբեք չէին կրել: Այդ բարբարոս-
 ներն ամբողջությամբ թալանեցին Հոնիական ծոցից սկսած մինչև
 Բյուզանդիոնի ծայրամասերն ընկած երկիրը: Իլլիրիայում²¹ նրանք
 գրավեցին երեսուն երկու ամրոց, իսկ Կասանդրիա քաղաքը (որը
 հենրը անվանում էին, ինչքան մենք գիտենք, Պոտիդեա), ուժով

գրավեցին, թեև [նախկինում] նրանք ամրացված քաղաքի վրա հարձակում գործելու ոչ մի փորձ չունեին։ Նրանք [կողոպտած] հարստութեամբ և հարյուր քսան հազար զերիններով շարժվեցին գեսլի իրենց երկիրը, առանց որևէ գիմադրության հանդիպելու։ Նրանք հետագայում էլ բազմիցս ներխուժեցին այս կողմերը և մեծ ավերածություններ գործեցին։ Պաշարեցին նաև Խերոնեսոսը² և պաշտպանների դիմադրությունը կոտորելով՝ ծովի աղմկող ալիքների վրաով շրջանցեցին այն պարիսպները, որոնք գտնվում են, այսպես կոչված, Սև ծոցում, անցան երկար պարիսպներից ներս և անակնկալ կերպով հարձակվեցին Խերոնեսոսում գտնվող հռոմայեցիների վրա, շատերին սպանեցին, իսկ մնացածներին գերեցին։ մի փոքր մասն էլ, անցնելով Սեստոսի և Աբիդոսի միջև գտնվող նեղուցը և ավարի առնելով Ասիայում գտնվող բնակատեղիները, նորից Խերոնեսոս եկավ և մնացած ղորքով ու ամբողջ ավարով վերադարձավ իր երկիրը։ Մի ուրիշ արշավանքի ժամանակ նրանք թալանեցին իլլիրիացիներին ու թեսալացիներին և փորձեցին պաշարել Թերմոպիլեն, բայց որովհետև պարիսպների պաշտպաններն ուժեղ դիմադրում էին, նրանք փնտրեցին և անակնկալ կերպով շրջակայքում գտան մի կածան, որը տանում էր գեսլի [Թերմոպիլի] վրա բարձրացող լեռը։ Նրանք հեռացան, կոտորելով զրեթե բոլոր հելլեններին, բացառությամբ պելոպոնեսացիների։ Իսկ պարսիկները շուտով խախտեցին հաշտության [պայմանագիրը] և արևելյան հռոմայեցիներին ավերածությունների պատճառեցին, որոնց մասին ես այստեղ կպատմեմ։ Բելիսարիոսը գոթերի և իտալացիների թագավոր Ուիտտիգիսին պարտության մատնելով ու գերի վերցնելով բերեց Բյուզանդիոն։ Իսկ այժմ ես կպատմեմ, թե ինչպես պարսից ղորքը ներխուժեց հռոմայեցիների երկիրը։

Երբ Հուստինիանոս կայսրը հասկացավ, որ Խոսրովը մտադիր է պատերազմ սկսել, փորձեց համոզել նրան հրաժարվել իր այդ մտադրությունից։ Այն ժամանակ Դարա քաղաքից Բյուզանդիոն էր եկել Անաստասիոս²³ անունով մեկը, որն աչքի էր ընկնում իր խոհեմությամբ։ Նա՛ էր, որ մոտ անցյալում ճնշել էր Դարայում ծագած բռնատիրությունը։ Ահա այս Անաստասիոսին Հուստինիանոսը ուղարկեց Խոսրովի մոտ, մի նամակ տալով, որի բովանդակությունը հետևյալն էր. «Խոհեմ և բարեպաշտ մարդկանց համար վայել / յամբողջ ուժով արմատախիլ անել պատերազմի պատճառները, յհատկապես այն դեպքում, երբ դրանք ծագում են սիրելի մարդ-

«կանց միջև, իսկ կռվի և տակնուվրայության առիթներ հնարելը
 «անխոհեմ և ամբարիշտ [մարդկանց] դործն է: Խաղաղությունը
 «վերացնելը և պատերազմ սկսելը շատ հեշտ է, որովհետև իրերի
 «բնությունն այնպիսին է, որ ամենացածր մարդկանց համար շատ
 «դյուրին է ամենաշար արարքներին դիմելը: Ինձ թվում է, որ երբ
 «մեկը որոշել է պատերազմել, նրա համար արդեն դժվար է նորից
 «խաղաղության վերադառնալը: Դու մեղադրում ես մեզ նամականե-
 «րի համար, որոնք շար գիտավորությամբ չեն դրված²⁴, և դրանք
 «յուրովի մեկնաբանում, չես ուղում դրանց մեջ տեսնել այն, ինչ
 «նկատի ենք ունեցել մենք, կամենալով դրանք օգտագործել քո
 «մտադրությունն իրականացնելու համար: Մենք կարող ենք մատ-
 «նացույց անել քո Ալամունդարոսին, որը վերջերս արշավելով մեր
 «երկրի վրա, հաշտության ժամանակ, մեծ ավերածություններ գոր-
 «ծեց, գրավեց բնակավայրեր, հափշտակեց ունեցվածք, բաղում
 «մարդկանց կոտորեց ու գերեվարեց, որի համար դու պետք է պա-
 «տասխան ասու և ոչ թե մեզ մեղադրես: Մերձավորների հանդեպ
 «մեղավոր լինելու ապացույցը ոչ թե մտածածն է, այլ կատարված
 «արարքները. իրերի այդպիսի վիճակում ահա մենք ենք, որ որոշել
 «ենք պաշտպանել խաղաղությունը, իսկ դու, լսել ենք, որ հռոմայե-
 «ացիների դեմ պատերազմելու առիթներ ես որոնում, առիթներ, որոնց
 «մեջ մենք ոչ մի բաժին չունենք: Ուրեք որ ցանկություն են ունենում
 «հարթել վիճելի հարցերը, նրանք անտեսում են մտերիմներին ներ-
 «կայացված մեղադրանքները, ինչքան էլ դրանք ծանր լինեն և
 «ընդհակառակը, ում դուրեկան չեն բարեկամական կապերը, նրանք
 «ջանում են առիթներ հնարել: Դա վայել չէ նույնիսկ հասարակ
 «մարդկանց, էլ չեմ ասում՝ թագավորին: Դու այդ բոլորը մի կողմ
 «թող և տե՛ս, թե պատերազմում երկու կողմից ինչքան մարդ կոռհ-
 «վի, ով իրավամբ կմեղադրվի որպես ապագա փորձանքների
 «պատճառ: Հիշի՛ր ստացածդ դրամը և տվածդ երդումները, որոնք
 «դրժելուց հետո չես կարող ոչ խորամանկությամբ, ոչ էլ սուփեստու-
 «թյամբ արդարանալ: Աստվածայինը այնքան հզոր է, որ ոչ մի մարդ
 «չի կարող նրան խաբել»: Երբ այդ հաղորդվեց Խոսրովին, նա ոչ
 «միայն: չպատասխանեց, այլ Անաստասիոսին էլ ետ շուղարկեց և
 «ստիպեց, որ այնտեղ մնա:

5. Ձմեռն արդեն վերջանում էր, ինչպես և Հուստինիանոս
 կայսեր ինքնակալության տասներեքերորդ տարին, երբ Կավադի
 որդի Խոսրովը դարնան սկզբին²⁵ մեծ զորքով ներխուժեց հռոմայե-

ցիների երկիրը և բացահայտ կերպով խախտեց, այսպես կոչված, հավիտենական խաղաղությունը: Նա առաջ էր շարժվում ոչ թե Միջագետքով, այլ իր աջ կողմում ունենալով Եփրատ դետր: Գետի մյուս ափին գտնվում էր հռոմայեցիների ծայրագույն ամրոցը, որը կոչվում էր Կիրկեսիոն²⁶, շատ ամուր, որովհետև Աբորրաս մեծ գետը²⁷ այստեղ թափվում է Եփրատի մեջ, իսկ այդ ամրոցը գտնվում է երկու գետերի միախառնման տեղում ստեղծված անկյունում: Մի այլ երկար պարիսպ էլ շրջապատում է ամրոցից դուրս գտնվող տարածությունը, որը երկու գետերի միջև և Կիրկեսիոնի շուրջը եռանկյունի է ստեղծում: Դրա համար էլ խոսքովը չփորձեց գրավել այդ անառիկ ամրոցը, ոչ էլ միտք ուներ անցնել Եփրատ դետր: Նա ուղում էր առանց հապաղելու գնալ Ասորիքի և Կիրիկիայի վրա: Նա զորքով առաջ շարժվեց և Եփրատի ափով լավ քայլողի համար գրեթե երեք օրվա ճանապարհ կարելով, հասավ Զենոբիա քաղաքը²⁸: Ժամանակին Զենոբիան էր կառուցել այն և իր անունով կոչել: Զենոբիան այնտեղ ապրող՝ հնից հռոմայեցիների դաշնակից սարակինոսների իշխան Օդոնաթոսի²⁹ կինն էր: Օդոնաթոսը հռոմայեցիների արևելյան տիրույթները փրկեց մարերի ձեռքից: Այդ բոլորը տեղի ունեցավ հնում: խոսքովը, երբ հասավ Զենոբիայի մոտակայքը, իմացավ, որ դա աննշան մի քաղաք է, երկիրն էլ անմարդաբնակ ու ամեն ինչից զուրկ: Վախենալով, որ այնտեղ ժամավաճառ կլինի և անիմաստ կերպով մեծ գործերի իրականացման խոշորոտ կստեղծի, փորձեց գրավել քաղաքը բանակցությամբ: Բայց որովհետև ոչինչ դուրս չեկավ, շտապեց զորքով առաջ շարժվել:

Նույնքան ճանապարհ կտրելուց հետո նա հասավ Եփրատ գետի մոտ գտնվող Սուրոն քաղաքը³⁰ և ընդհուպ նրան մոտենալով, կանգ առավ: Այստեղ այն ձին, որի վրա խոսքովն էր նստել, խրխնաց և սմբակով խփեց գետին: Մոգերը դրանից դուշակեցին, որ քաղաքը գրավվելու է: Իսկ [խոսքովը] շրջակայքում ճամբար դնելով, բանակր նախապատրաստեց պաշարման համար: Արշակ անունով մեկը կար, ծագումով հայ, կայազորի հրամանատար, որը զինվորներին բարձրացնելով պարիսպների ատամնաշարի վրա և այդտեղից քաջաբար կովելով, թշնամիներից շատերին սպանեց, բայց հետո նետահար եղավ ու սպանվեց: Այդ ժամանակ պարսիկները, (որովհետև արդեն օրվա վերջն էր), հաջորդ օրը գրոհելու մտադրությամբ վերադարձան ճամբար, իսկ հռոմայեցիները, իրենց հրամանատարի սպանության առիթով հուսալքված, որոշեցին աղերսանքով դիմել խոսքովին: Հաջորդ օրը նրանք ուղարկեցին քաղաքի եպիսկոպոսին,

որպեսզի նա խնդրի և աղաչի քաղաքի [փրկության] համար: Վերջինս մի քանի սպասավորներով, որոնք իրենց հետ էին վերցրել հավեր, գինի և սպիտակ հացեր, գնաց - խոսրովի մոտ, երկրպագեց նրան և արտասովից աղաչեց, որ նա ողորմած լինի թշվառ մարդկանց ու քաղաքի հանդեպ, քաղաք, որ հռոմայեցիների համար աննշան է, իսկ պարսիկների համար երբեկցե որևէ արժեք չի ներկայացրել, ինչպես և այժմ: Նա խոստացավ, որ սուրոնցիները իրենց անձերի և քաղաքի համար կվճարեն անհրաժեշտ փրկագին: Խոսրովը զայրացած էր սուրոնցիների վրա այն բանի համար, որ լինելով իրեն հանդիպած առաջին հռոմայեցիները, կամակորուժյուն ունեցան իրեն շքնդունելու և ընդհակառակը զենք բարձրացրին ու պարսից մեծամեծների մի ստվար խումբ կոտորեցին: Սակայն նա ցույց չտվեց իր զայրույթը. նա շատ լավ քողարկվեց, որպեսզի սուրոնցիներին պատժելով, ցույց տա հռոմայեցիներին իր ահեղությունն ու անպարտելիությունը: Նա ենթադրում էր, որ այդ կերպ շատ ավելի հեշտությամբ իրեն կենթարկի նրանց, ովքեր իր ճանապարհին կհանդիպեն: Դրա համար նա մեծ սիրալիրությամբ գետնից բարձրացրեց եպիսկոպոսին, ընդունելով նվերները հույս տվեց, որ սուրոնցիների փրկագնի հարցի շուրջը նա իսկույն կպայմանավորվի պարսից մեծամեծների հետ և խնդրին դրական լուծում կտա: Ահա այդ ձևով նա եպիսկոպոսին իր ուղեկիցների հետ ետ ուղարկեց: [Եպիսկոպոսը] դավի մասին ոչինչ չէր կռահում, իսկ [խոսրովը] պարսիկներից մի քանի մեծամեծների՝ ուղեկիցների անվան տակ նրանց հետ ուղարկեց: Գաղտնի կերպով հրամայեց նրանց [եպիսկոպոսի] հետ գնալ մինչև պարիսսը, մխիթարել և բարի հույսեր տալ նրան, որպեսզի նա և նրա բոլոր ուղեկիցները ուրախ ու ոչնչից չվախեցողի տեսքով երևան [պարսպից] ներս գտնվողներին. պատվիրեց նաև, որ երբ պահակները բացեն քաղաքի փոքր դարպասը՝ նրանց ներս առնելու համար, ապա նրանք որևէ քար կամ գերան գցեն սյամի և դռան արանքը՝ թույլ չտալով որոշ ժամանակ փակելու, իսկ փակել ցանկացողներին խոչընդոտ հանդիսանան, մինչև որ [պարսից] զորքը վրա կհասնի: Խոսրովը իր մարդկանց այդ բոլորը պատվիրելուց հետո, նախապատրաստեց զորքը և հրամայեց հենց որ ինքը ալդանշան տա, վաղըով շարժվել քաղաքի վրա: Երբ նրանք պարսպի մոտ հասան, պարսիկները հրաժեշտ տվին եպիսկոպոսին և մնացին դուրսը, իսկ սուրոնցիները, տեսնելով, որ [եպիսկոպոսը] ուրախ է, իսկ թշնամիներն էլ մեծ պատվով են ուղեկցում նրան, մոռանալով բոլոր վտանգները, ամբողջությամբ բաց

արեցին փոքր դարպասը և ծափահարությամբ ու բացականչութիւններով ընդունեցին հոգևորականին իր ուղեկիցների հետ: Երբ բոլորը ներս մտան, պահակները հրում էին դարպասը այն փակելու համար, իսկ պարսիկները նախապես պատրաստ ունեցած քարը գցեցին արանքը: Պահակներն ավելի ուժեղ էին հրում և ջանք թափում, բայց նրանց շահչողվեց փակել դարպասը. չէին համարձակվում նաև բացել այն, վախենալով, որ կանցնի թշնամիների ձեռքը: Ոմանք պատմում են, թե պարսիկները փոքր դարպասի արանքը ոչ թե քար, այլ փայտ էին գցել: Ահա այսպիսով, երբ սուրոնցիները դեռ լրիվ գլխի չէին ընկել նենգության մասին, խոսրովը ամբողջ զորքով վրա հասավ: Բարբարոսները բռնի բացեցին փոքր դարպասը և կարճ ժամանակամիջոցում գրոհով վերցրին [քաղաքը]: Զայրացած խոսրովը թալանեց բնակարանները, շատ մարդկանց կոտորեց, մնացած բոլորին ստրկացրեց, ապա ամբողջ քաղաքը կրակի տալով, գետնին հավասարացրեց: Սրանից հետո նա Անաստասիոսին ետ ուղարկեց [Բյուզանդիոն], հրամայելով հաղորդել Հուստինիանոս կայսեր, թե որտեղ է թողել Կավադի որդի խոսրովին:

Այնուհետև խոսրովը, դրդված մարդասիրութիւնից թե շահասիրութիւնից, կամ էլ շնորհ դործելու մտադրութիւնից՝ Եվփեմիա անունով մի կնոջ, որին հենց այնտեղ դերի էր վերցրել, կաթողին սիրել (նա անչափ գեղեցիկ էր) և ապա իր կինը դարձրել, որոշեց որևէ շավութիւն անել սուրոնցիներին: Նա հռոմայեցիներին ենթակա Սերգիուպոլիս [քաղաքի]³¹ (որն իր անվանումն էր ստացել ռչակավոր սուրբ Սերգիոսի անունից, և գտնվում էր իր գրաված քաղաքից հարլուր քսան վեց ասպարեզ հեռավորության վրա) հարավում, Բարբարոսական կոչված դաշտում այդտեղի եպիսկոպոս Կանդիդոսի մոտ մարդ ուղարկեց և առաջարկեց, որ երկու կենտինար [ոսկու] դիմաց գնի տասներկու հազար դերի: Վերջինս մերժեց, ասելով, որ դրամ չունի: խոսրովը պահանջեց նրանից դրավոր խոստում տալ, որ հետագայում կվճարի այդ դրամը, և փոքր գումարով գնած կլինի այդքան մեծ թվով գերիների: Կանդիդոսն այդպես էլ արեց. նա սարսափելի երդումներով խոստացավ մի տարի հետո վճարել ոսկին և պարտավորվեց, որ էթե նշված ժամանակամիջոցում չվճարի դրամարը, այն կվճարի կրկնակի շափով, իսկ ինքն էլ՝ որպես իր երդումը խախտող, կդադարի հոգևորական լինելուց: Ահա այսպիսի դրութիւն տալով, Կանդիդոսը բոլոր սուրոնցիներին ընդունեց: Սակայն նրանցից քչերն ապրեցին. շատերն ի

վիճակի շլինելով դիմանալ տառապանքներին, փոքր անց մահացան: Խոսրովն այդ կատարելուց հետո առաջ տարավ Ղորքը:

6. [Հուստինիանոս] կայսրը դրանից մի փոքր առաջ Արևելքի զորահրամանատարությունը երկուսի էր բաժանել: Մինչև Եփրատ գետը թողել էր Բելիսարիոսին, որին էր պատկանում նախասլես ամբողջ [Արևելքի] իշխանությունը, իսկ [Եփրատից] այն կողմ, մինչև պարսկական սահմանները թողել էր Բուղեսին: Ահա այս վերջինիս նա հրամայեց իր ձեռքը վերցնել ամբողջ Արևելքի իշխանությունը մինչև Բելիսարիոսի վերադարձը Իտալիայից: Բուղեսը, ամբողջ Ղորքի գլուխն անցած, սկզբում մնում էր Հիերապոլսում: Երբ իմացավ սուրոնցիներին պատահած փորձանքի մասին, հավաքեց Հիերապոլսի մեծամեծներին և ասաց հետևյալը. «Թշնամիների դեմ» և՛ ակառ առ ճակատ կարող են մարտնչել միայն նրանք, ովքեր» և՛ և՛ կրճատվեն թշնամու հավասար ուժերի հետ, դա ոչ մի անսլացած հույսով չի առաջացնի, սակայն ովքեր թշնամու ուժին զիջում են, ապա ավելի նպատակահարմար է մարտնչել խորամանկության մեջ, քան թե բացահայտ մարտի բռնվել և ակնհայտ վտանգի ենթարկել իրենց: Դուք լսել եք, իհարկե, Խոսրովի զորքի մեծաքանակ լինելու մասին: Արդ, եթե նա կամենա հաղթել մեզ պաշարելով, մենք ստիպված կլինենք պարսպի ներսից վարել պատերազմը» և հասկանալի է կզգանք պարենի պակասություն, իսկ պարսիկները առանց որևէ դիմադրության հանդիպելու՝ մեր երկրից ամեն ինչ» և՛ կվերցնեն: Իսկ եթե պաշարումը երկարի, ես կարծում եմ, որ պարսպն ինչ չի դիմանա թշնամիների հարվածներին, որովհետև նա» և՛ շատ տեղերից խախուռ է, և հռոմայեցիների գլխին մեծ փորձանք» և՛ կգա: Սակայն եթե մենք զորքի մի մասով միայն պաշտպանենք քաղաքի պարիսպը, իսկ մնացածով բռնենք քաղաքի շուրջը եղած» և՛ [լեռների] լանջերը և այնտեղից հարձակվենք՝ մերթ հակառակորդի ճամբարի վրա, մերթ էլ պարեն ճարելու համար ուղարկվողներին, ապա կստիպենք Խոսրովին իսկույն վերացնել պաշարումը և» և՛ շուտով հեռանալ, որովհետև նա ամենևին ի վիճակի չէ և՛ առանց» և՛ երկրորդի գրոհել պարսպի վրա, և՛ այդքան մեծ զորքի համար» և՛ պետք եղած [պարենը] հայթայթել: Բուղեսն այսքանն ասաց ու թեև նրա ասածները ճիշտ էին թվում, սակայն նա ոչինչ չձեռնարկեց: Նա ընտրեց զորքի միջից փորձվածներին ու հեռացավ: Ո՛չ Հիերապոլսում եղած հռոմայեցիները, ո՛չ թշնամու զորքը այն-

պես էլ շիմացան, թե ուր գնաց նա: Ահա այսպիսին էր իրերի դրու-
թյունն այնտեղ:

Հուստինիանոս կայսրը, իմանալով սլարսիկների արշավանքի
մասին, մեծ իրարանցման մեջ, իր եղբորորդի Գերմանոսին երեք
հարյուր հոգու գլխավորությամբ իսկույն ճամփու դրեց, խոստանա-
լով, որ շուտով նրան կհետևի մեծաթիվ զորք: Գերմանոսը, հասնելով
Անտիոք, շրջագայեց [քաղաքի] ամբողջ պարսպի շուրջը և գտավ,
որ այն հիմնականում ամուր է. քաղաքամերձ հարթավայրով հո-
սում է Օրոնտես գետը, որը հարձակվողների համար անանցանելի
է, իսկ մյուս մասում գահավեժ բարձունքներ են, որոնք թշնամինե-
րի համար դժվարամատուց են: Երբ նա հասավ բարձունքին, որին
տեղացիներն Օրոկասիադա են անվանում, նկատեց, որ այս մա-
սում պարիսպը շատ է մատչելի: Այստեղ մի բավական լայն ժալո
կա, որ բարձրությամբ քիչ է զիջում պարսպին: Նա առաջարկեց
կամ ջարդել այդ ժալոն և [այնտեղ] պարսպի շուրջը մի խոր խրա-
մատ փորել, որպեսզի [թշնամին] հնարավորություն չունենա բար-
ձրանալ պարսպի վրա, կամ էլ այնտեղ մի մեծ աշտարակ կառու-
ցել և միացնել այն քաղաքի պարսպին: Սակայն շինարար ձարտա-
րապետները գտնում էին, որ այդ երկու առաջարկություններից և ոչ
մեկը իրագործելի չէ, որովհետև անհնար է կարճ ժամանակամիջո-
ցում կատարել այդ գործը՝ թշնամու հարձակման սպառնալիքի
պատճառով: Այդ գործին ձեռնարկելով և ավարտին չհասցնելով, մի
բան արած կլինեն, ա՛յն, որ թշնամիներին ցույց կտան, թե պարսպի
որ կողմից պետք է հարձակում գործեն: Գերմանոսը, երբ այդ
առաջարկը չընդունվեց, սկսեց հույսեր կապել Բյուզանդիոնից
սպասվող զորքի հետ, սակայն երբ բավական ժամանակ անցավ և
կայսեր զորքը չհասավ, ոչ էլ հույս կար, թե կգա, նա երկյուղ զգաց,
որ հանկարծ հոսքովը, իմանալով, որ այնտեղ է գտնվում կայսեր
եղբորորդին, ամեն ինչ մի կողմ թողած ամբողջ զորքով կշարժվի
[Անտիոքի] վրա՝ ամենակարևորը համարելով Անտիոքի գրավումը
և իրեն գերի վերցնելը: Նույնպես էին դատում նաև անտիոքացիք և
խորհրդակցելով որոշեցին, որ ավելի ձեռնտու է հոսքովին դրամ
առաջարկել և սպառնացող վտանգից խուսափել: Նրանք Բերիայի³²
եպիսկոպոս Մեզասին, որ խոհեմ մարդ էր (նա այն ժամանակ
նրանց մոտ էր գտնվում), այդ խնդրով ուղարկում են հոսքովի մոտ:
Նա դնում և մարերի զորքին է հանդիպում: Հիրապոլսից ոչ հեռու:
Քենձնապես հանդիպելով հոսքովին, նա շատ է աղաչում խնայել
մարդկանց, որոնք իրեն ոչ մի վատություն չեն արել, ոչ էլ ի վի-

ճակի են դիմադրել պարսից զորքին, ասում է, որ արքային վայել չէ նահանջողների և դիմադրելու ոչ մի մտադրություն չունեցողների վրա հարձակվելն ու բռնանալը, որ տվյալ դեպքում նրա արարքների մեջ արքային վայել և արիություն ընդգծող ոչինչ չկա, որովհետև նա ժամանակ չտվեց հռոմայեցիների կայսեր մտածելու փոխադարձ համաձայնությամբ խաղաղությունն ամրապնդելու, կամ էլ համաձայն կնքված պայմանագրի պատերազմի պատրաստվելու։ Նա առանց մտածելու հռոմայեցիների վրա զինված հարձակում գործեց, երբ դեռ նրանց կայսրը զաղափար չունեի ստեղծված իրադրության մասին։ Այդ լսելուց հետո, հոսորովն իր անխոհմտությամբ ամենևին չկարողացավ խելացիորեն իրեն ղսպել, այլ ավելի ևս գոռոզացավ և սպառնաց իրեն ենթարկել ամբողջ Ասորիքն ու Կիլիկիան։ Մեղասին հրամայելով հետևել իրեն, նա զորքը շարժեց դեպի Հիերապոլիս։ Հասնելով այնտեղ, նա ձամբար դրեց, բայց տեսնելով, որ [քաղաքի] պարիսպն ամուր է, ապա նաև իմանալով, որ պաշտպանված է բավարար քանակությամբ զինվորներով, հերոսպոլսեցիների մոտ թարգման Պավլոսին ուղարկեց դրամ պահանջելու։ Այս Պավլոսը մեծացել էր հռոմայեցիների երկրում, սովորել քերականի մոտ՝ Անտիոքում և ասում էին, թե նա ծագումով էլ հռոմայեցի է։ Պարսպի վրա մեծ հույսեր չղնելով, [պարիսպ], որ իր մեջ էր առել մեծ տարածություն՝ մինչև [քաղաքի] մոտ բարձրացող լեռը, բացի դրանից ցանկանալով զերծ պահել երկիրը թալանից, [հիերապոլսեցիք] խոստացան վճարել երկու հազար լիտր արծաթ։ Մեզասը շարունակ բարեխոսում էր հոսորովի առաջ բոլոր արևելյան նահանգների համար, մինչև հոսորովը նրան ասաց, որ հռոմայեցիների ամբողջ տիրապետությունը հանգիստ կթողնի տասը կենտինար ոսկի ստանալուց հետո միայն։

7. Ահա նույն օրը Մեզասն այդտեղից շարժվեց դեպի Անտիոք, իսկ հոսորովը փրկագինն ստանալով ձամփա ընկավ դեպի Բերիտ, որը գտնվում է Անտիոքի և Հիերապոլսի միջև՝ երկու [քաղաքներից] լավ քայլողի համար երկու օրվա ճանապարհի հեռավորության վրա։ Սակայն Մեզասը մի քանի մարդկանցով ավելի արագ էր շարժվում, քան պարսից զորքը, որ միշտ նրանց անցած ճանապարհի կեսն էր կտրում։ Չորրորդ օրը [Մեզասը] հասավ Անտիոք, իսկ [պարսից զորքը]՝ Բերիայի արվարձանները։

հոսորովը Պավլոսին անմիջապես ուղարկեց բերիացիների մոտ և դրամ պահանջեց, ոչ միայն այնքան, ինչքան հիերապոլսեցիներ-

րից էր ստացել, այլ կրկնակին, որովհետև տեսավ, որ [բերիացիների] պարիսպը շատ տեղերից խախուտ էր: Բերիացիները (քանի որ հույս չէին կարող դնել պարսպի վրա) հոժարությամբ համաձայնվեցին պահանջը բավարարել: Երկու հազար լիտր արծաթ տալով, ասացին, որ ի վիճակի չեն մնացածը վճարել, բայց որովհետև խոսրովը պնդում էր իր պահանջը, նրանք, մնացած ղինվորների հետ միասին, գիշերով ապաստան գտան միջնաբերդում և այնտեղ պատրաստվեցին պաշտպանության: Հաջորդ օրը խոսրովի կողմից սարդիկ ուղարկվեցին քաղաք՝ դրամներն ստանալու համար. երբ մոտեցան պարսպին, բոլոր դարպասները փակ գտան, ոչ մի մաքդու հետ չկարողացան հանդիպել և այդ մասին տեղեկացրին արքային: Վերջինս հրամայեց պարսպին աստիճաններ հենել ու փորձել բարձրանալ. ղինվորներն այդպես էլ արեցին: Առանց որևէ դիմադրության նրանք մտան պարսպից ներս, հանգիստ բացեցին դարպասները և ամբողջ զորքը, ինչպես նաև խոսրովը մտան քաղաք: Արքան շատ դայրացած լինելով, գրեթե ամբողջ քաղաքը հրի մատնեց: Այնուհետև բարձրանալով միջնաբերդ, փորձեց գրոհել: Այստեղ հռոմայեցիների ղինվորները համառորեն պաշտպանվում էին, թշնամիներից ոմանց սսլանեցին, բայց պաշարվածների անխոհեմությունը խոսրովի համար մեծ բախտավորության պատճառ դարձավ: Միջնաբերդում էին [ապաստանել] ոչ միայն [քաղաքի պաշտպանները], նրանք իրենց հետ էին տարել նաև ձիերին ու մյուս անասուններին և իրենց այդ գծծիության պատճառով վտանգի ենթարկվեցին: Այնտեղ կար ընդամենը մեկ աղբյուր և ձիերը, ջորիներն ու մյուս անասունները պետք եղածից ավելի խմելով, աղբյուրը ցամաքեցրին: Ահա բերիացիների գործերն այսպիսի վիճակումն էին:

Մեղասը, հասնելով Անտիոք, հաղորդեց թե ինչպիսի համաձայնության է եկել խոսրովի հետ, բայց իրեն չհաջողվեց համոզել [անտիոքացիներին] ընդունելու այդ: Այդ միջոցին Հուստինիանոս կայսրը Հռուփինոսի որդի Հովհաննեսին և գաղտնի խորհրդական Հուլիանոսին որպես դեսպան ուղարկել էր խոսրովի մոտ: Հռոմայեցիները [գաղտնի խորհրդականին] անվանում են ասելրետիս³³, որովհետև գաղտնիքները նրանք անվանում են սելրետս: Նրանք եկան ու մնացին Անտիոքում: Դեսպաններից Հուլիանոսը վճռականապես արդելեց դրամ տալ թշնամիներին և դրամով դնել կայսերական քաղաքները: Նա Դերմանոսի առաջ ամբաստանեց քահանայապետ Նվրեմիոսին՝ քաղաքը խոսրովին հանձնելու մտադրության մեջ: Մեղասը ձեռնունայն ճամփա ընկավ: Իսկ Անտիոքի

եպիսկոպոս Եփրեմիոսը պարսից հարձակումից վախենալով գնաց Կիլիկիա։ Որոշ ժամանակ անց այնտեղ ժամանեց նաև Գերմանոսը՝ փոքր զորամասի գլուխն անցած։ [Զորքի] մեծ մասը նա թողել էր այնտեղ՝ [Անտիոքում]։ Մեզասը շտապ կարգով Բերիա հասնելով, շատ ափսոսաց պատահարի համար։ Նա մեղադրում էր խոսրովին, որ բերիացիների հանդեպ ամբարշտաբար է վարվել, որ իրեն ուղարկում է Անտիոք, հաշտության բանակցություններ վարելու, իսկ ինքը, երբ [Բերիայի] քաղաքացիներն իրեն ոչ մի նոր վատություն չէին արել, և՛ դրամներն էր հափշտակում, և՛ նրանց ստիպում փակվել միջնաբերդում, ապա նաև հրի մատնում քաղաքը, իզուր տեղը հիմնահատակ կործանում այն։ Այդ խոսքերին խոսրովը պատասխանեց այսպես. «Սրա մեղքը, ով սիրելիս, քո վրա է ընկնում, որ »մեզ ստիպեցիր այստեղ մնալ, որովհետև դու վերադարձար ոչ թե »սահմանված ժամկետում, այլ շատ ուշացած։ Կարիք կա՞ արդյոք, »ով դու, լավագույնդ, քո համաքաղաքացիների հիմարության մա-»սին երկարաբանես։ Նրանք խոստացան իրենց փրկության համար »մեղ վճարել որոշակի գումար, բայց մինչև հիմա էլ չեն մտածում »տալ որոշվածը։ Նրանք, հույս դնելով վայրի ամրության վրա, ան-»պատկառորեն արհամարհում են մեղ և ինչպես տեսնում ես, ստի-»պում պաշարել միջնաբերդը։ Ես հուսով եմ, սակայն, աստվածնե-»րի օգնությամբ շուտով հաշվեհարդար տեսնել նրանց հետ և այս »պարսպի տակ իզուր տեղ սպանված պարսիկների համար վրեժ »լուծել մեղավորներից»։

Խոսրովն այսքանն ասաց, իսկ Մեզասը պատասխանեց նրան այսպես. «Եթե հարցին մոտենանք այն տեսանկյունից, թե դու, մի »արքա, մեղադրում ես ողորմելի և աննշան մարդկանց, ապա ասա-»ծիդ հակաճառել չի կարելի, այլ միայն համաձայնվել. ուժեղը միշտ »էլ իրավացի է։ Բայց եթե ամեն ինչ մի կողմ թողած ձիշտն ասենք, »ապա, ով արքա, դու ոչ մի իրավունք չունես մեղադրելու։ Թե ինչու »համար, հանգիստ լսիր ամենը։ Ես քո կողմից ուղարկվեցի անտի-»ոքացիների մոտ հաղորդելու նրանց [քո պայմանները] և յոթ օրից »հետո (միթե՞ կարելի էր ավելի արագ) վերադառնալով քեզ մոտ, »ահա քո կողմից այս վիճակին հասցված գտա իմ հայրենիքը։ »[Իմ համաքաղաքացիները] արդեն զրկվել էին ունեցվածքից, »նրանց մնում էր միայն պաշարել իրենց կյանքի փրկության հա-»մար, և իմ կարծիքով, իրավունք ունեին չվճարել քեզ մնացած »դրամը։ Անհնարին է մարդուց պահանջել, որ նա վճարի այն, ինչ »չունի։ Դեռ հնուց մարդիկ ամեն մի հրեւոյթ տարբերում են անուն-

»ներով: Օրինակ, նրանք, ի միջի այլոց, տարբերություն են դնում »թուլության ու համառության միջև: Վերջինս ընդունակ է դիմադրե- »լու, բայց իր ամբարտաժանության համար ատելի է մարդկանց, իսկ »առաջինը, հակառակ որ գործելու մեջ թույլ է, նույնպես ընդունակ »է գիմագրելու, սակայն նա առաջ է բերում մարդկանց կարեկցանքը: »Արդ, թույլ տուր մեղ, ով արքա, կյանքի ամենից ծանր բաժինն »ստացողներին, ծայրահեղ դեպքում մխիթարվելու այն մտքով, որ »մեղ հասած դժբախտության մեջ մենք մեղք չունենք: Դու բավա- »րարվիր ստացածդ դրամով, քո կարողությամբ մի հաշվիր ղոռնք, »այլ նկատի ունեցիր բերիացիների կարողությունը: Մեղ վրա այլևս »մի բռնացիր, որպեսզի ցույց չտաս, որ ի վիճակի չես հասնելու քո »առաջադրած նպատակին: Անսահման ցանկությունները պատրժ- »վում են կատարվելու անհնարինությունից: Ամենից լավը՝ ոչ մի »անհնարին բան չնախաձեռնելն է: Այդ եմ այժմ քեզ ասում այս »մարդկանց արդարացնելու համար, բայց եթե ինձ թույլ տրված »լիներ շփման մեջ մտնելու այդ դժբախտների հետ, ապա ես հնա- »րավորություն կունենայի ուրիշ բաներ լլ ասել, որ այժմ իմ հիշո- »ղությունից վրիպել են»:

Մեզ ասն այսքանն ասաց, իսկ խոսրովը նրան թույլ տվեց գնալ միջնաբերդ: Նա ներս մտնելով մանրամասն տեղեկացավ աղբյուրի հետ պատահածի մասին և արտասովալից աչքերով նորից գնաց խոս- րովի մոտ ու ծնկաչոք հավատացնում էր, որ բերիացիների մոտ ոչ մի դրամ չի մնացել և խնդրում նրան գոնե մարդկանց կյանքը խնա- յի: Խոսրովն այդ մարդու հեղությունից ազդված, բավարարեց խոն- դիրքը և երգվեց խնայել միջնաբերդում գտնվողներին: Այսպիսի վտանգի ենթարկված բերիացիները թողեցին միջնաբերդը և ան- վնաս գնացին ուր որ չուրաքանչյուրը ցանկանում էր: Զինվորներից քչերը հետևեցին նրանց: Շատերը կամավոր կերպով գնացին խոս- րովի մոտ՝ կշտամբելով [հռոմեական] պետությանը, որ երկար ժա- մանակ իրենց ռոճիկ չէր վճարել և հետագայում [խոսրովի] հետ գնացին պարսից երկիրը:

8. Խոսրովը (որովհետև Մեզ ասն ասաց, որ իրեն չհաջողվեց համոզել անտիոքացիներին դրամ տալ) ամբողջ զորքով շարժվեց նրանց վրա: Անտիոքացիներից ոմանք, վերցնելով [իրենց] հարըս- տությունը, փախան ուր որ կարող էին: Նույնն էին մտածում նաև մնացածները, սակայն այդ միջոցին Լիբանանի զորքերի հրամա- նատարներ Թեոկտիստոսն և Մոլացեսը, գալով վեց հազար ռադ-

միկնեբով, հուսադրեցին և խանգարեցին նրանց [մտադրության իրականացմանը]: Շատ չանցած վրա հասավ նաև պարսից զորքը: Ահա այստեղ վրան խփեցին և ճամբարեցին բոլորը՝ Օրոնտես գետի տփին և նրանից ոչ շատ հեռու: Խոսրովը Պավլոսին ուղարկեց պարսպի մոտ և անտիոքացիներից դրամ էր պահանջում, ասում, որ կպրծնեն եթե տաս կենտինար ոսկի տան, բայց պարզ էր, որ դրանից պակաս գումարով էլ նա կհեռանար այնտեղից: Այդ միջոցին Խոսրովի մոտ եկան դեսպանները և երկար խոսեցին հաշտության խախտման շուրջը, շատ բան էլ իրենք լսեցին նրանից և վերադարձան: Հաջորդ օրը անտիոքացիների դեմոսը (անտիոքացիները լուրջ մարդիկ չեն, այլ անկարգ և անչափ ղավեշտաձեր), պարսպի ատամնաշարի վրա բարձրացած, հայհոյում էին Խոսրովին և բարձրածայն ծաղրում: Նույնիսկ Պավլոսին, որը գտնվում էր պարսպի մոտ և խորհուրդ էր տալիս դրամական փոքր գումարով փրկել իրենց և քաղաքը, քիչ էր մնացել նետահարեին, սակայն նրան հաջողվեց իուսափել: Դրա համար էլ Խոսրովը զայրույթից կատաղած, որոշեց գրոհել:

Հաջորդ օրը բոլոր պարսիկներին հավաքելով պարսպի դեմ, մի մասին հրամայեց հարձակվել գետի կողմից, իսկ ինքը շատերի և լավագույնների գլուխն անցած հարձակվեց բարձունքի վրա: Ինչպես ես նախասլես ասացի, այս մասում պարսպը շատ էր մատչելի: Այստեղ հռոմայեցիները (այն սլարիսպը, որի վրա կանգնած պետք է կռվեին, շատ նեղ էր) մտածեցին հետևյալը. երկար գերանները իրար կապելով կախեցին աշտարակների միջև, որպեսզի տարածությունը լայնանա և պաշարողների դեմ ավելի մեծ քանակությամբ մարդիկ կարողանան կռվել: Պարսիկները սաստիկ նեղում էին՝ ամեն կողմից նետերի տարափ տեղալով հատկապես միջնաբերդի վրա: Հռոմայեցիներն ամբողջ ուժով պաշտպանվում էին, ոչ միայն զինվորները, այլև դեմոսի բազմաթիվ խիզախ պատանիներ: Պաշարողները ենթադրում էին, որ այս [բարձունքում] մարտը թրշնամիների դեմ հավասար կլինի, որովհետև ժայռը լայն ու բարձր էր, կարծես ուղղված պարսպի դեմ և հարձակվողներին թվում էր, թե կռվում են հարթ տարածության վրա: Ես կարծում եմ, որ եթե հռոմեացիներից որևէ մեկը խիզախեր երեք հարյուր մարդով դուրս գալ պարսպից, [թշնամուց] առաջ տիրանար այդ ժայռին և այնտեղից դիմադրեր հարձակվողներին՝ ապա քաղաքը երբեք չէր ենթարկվի թշնամու վտանգին, բարբարոսները չէին ունենա որևէ հենակետ՝ գրոհելու համար, որովհետև նրանց կհարվածեին և՛ բար-

ձրրից, և՛ ժայռից, և՛ պարսպից: Իսկ այժմ (անտիոքացիներին վիճակված էր ճարակ դառնալ մարերի զորքին), այդ ոչ ոքի մտքից անդամ չանցավ: Խոսքովը բարձր աղաղակով կռվի կոչեց պարսիկներին, որոնք մարտնչելով, ուժերի գերագույն լարումով ժամանակ չէին տալիս հակառակորդին մտածելու կամ նետերի հարվածներից խուսափելու: Հռոմայեցիները մեծ բազմությամբ իրար խառնված պաշտպանվում էին, սակայն պարաններ, որոնցով գերաններն էին կասկած՝ չդիմացան ծանրությանը և հանկարծակի պոկվելով մեծ շառաշյունով, նրանց վրա կանգնած [զինվորների] հետ գետին տապալվեցին: Մյուս հռոմայեցիները, որոնք մարտնչում էին մերձակա աշտարակներից, չէին հասկանում թե ինչ է կատարվում. ենթադրելով, որ այս մասում պարիսպը քանդվել է, փախուստի դիմեցին: Դեմոսից բազմաթիվ պատանիներ, որոնք նախկինում սովոր էին իրար դեմ կռվել ձիարշավարանում, երբ պարսպից ցած իջան, փախուստի չդիմեցին, մնացին տեղում, մինչդեռ զինվորները Թեոկոտիստոսի և Մուլացեսի գլխավորությամբ բարձրանալով ձիերի վրա, որոնք կազմ ու պատրաստ գտնվում էին այնտեղ, շարժվեցին դեպի դարպասները, ասելով որ զորքով օգնության է գալիս Բուզեսը և իրենք ուղում են շտապ կարգով ընդունել նրանց՝ քաղաքը Թշնամիներից միասին պաշտպանելու համար: Ահա այստեղ անտիոքացիներից շատ տղամարդիկ և կանայք՝ երեխաներով շտապեցին դեպի դարպասները, բայց սկսեցին ձնշվել ձիերի կողմից: Զինվորները բոլորովին չէին խնայում ոտնատակ եղողներին և նախկինից էլ ուժեղ թափով սլանում էին ընկածների վրայով: Այստեղ, հատկապես այս դարպասների մոտ, շատերը կոտորվեցին:

Պարսիկները դիմադրության չհանդիպելով, սլարսպին աստիճաններ հենելով, հեշտությամբ բարձրանում էին: Նրանք շտապ կարգով հասան մինչև պարսպի ասամենաշարը. որոշ ժամանակ չէին ուղում այնտեղից ցած իջնել և անորոշության մեջ լին. ինձ թվում է, որ նրանք կասկածում էին, թե թշնամին այդ նեղ տեղերում թակարդ է դրել: Պարսպից ներս տարածությունն անմիջապես բարձունքից սկսած մեծ մասամբ անմարդաբնակ է: Այնտեղ վեր են խոյանում շատ բարձր ժայռեր: Ոմանք ասում են, թե պարսիկներն այստեղ կանգ առան Խոսրովի հրամանով: Նա հասկացավ տեղանքի դժվարանցանելիությունը, տեսավ զինվորների փախուստը և վախեցավ, որ նրանք հանկարծ ետ կվերադառնան և իրենց անակնկալ պատահարի առաջ կկանգնեցնեն, դրանով իսկ խանգարելով հին և հայտնի քաղաքի դրավմանը, քաղաք, որը հռոմայեցիների արևելքի

[քաղաքներից] առաջինն է հարստությամբ, մեծությամբ, մարդաշատությամբ, գեղեցկությամբ և բարեկեցությամբ: Միայն ու միայն այդ մասին մտածելով, նա ուզում էր հռոմայեցիների զինվորներին ժամանակ տալ, որպեսզի նրանք հնարավորություն ունենան փախուստի դիմելու: Դրա համար էլ պարսիկները ձեռքով նշան էին տալիս փախուստի դիմողներին՝ հնարավորին չափ շուտ փախչել: Հռոմայեցի զինվորները, մնացած հրամանատարների հետ նահանջելով, բոլորն անցան այն դարպասով, որը տանում է դեպի Անտիոքի Դաֆնե արվարձանը: Պարսիկները, բացի այս մեկից, մնացած բոլոր [դարպասները] գրավել էին: Դեմոսից քչերին հաջողվեց փախչել զինվորների հետ միասին: Երբ պարսիկները տեսան, որ հռոմայեցի զինվորները հեռու են գտնվում, բարձունքից իջնելով, մտան քաղաք: Ահա այստեղ անտիոքացի բազմաթիվ պատանիներ կռվի բռնվեցին և սկզբում թվում էր, թե նրանք հաղթելու են: Նրանցից միայն մի փոքր մասն էր զինված, իսկ մեծամասնությունը կռվում էր միայն քարեր շարտելով: Նրանք ետ մղելով թշնամիներին, ռազմական երգեր էին երգում և կարծես հաղթած, Հուստինիանոս կայսեր «բարեհաղթ» հռչակում:

Այդ միջոցին խոսրովը, որ նստել էր բարձունքի աշտարակներից մեկում, կանչեց դեսպաններին, որովհետև ցանկանում էր նրանց բան ասել: [Պարսից] իշխանավորներից մեկը՝ Զաբերգանեսը, տեսնելով որ դեսպաններին հրավիրում են բանակցությունների համար, շտապեց արքայի մոտ և ասաց այսպես. «Ինձ թվում է, ով »տեր, որ դու ավելի ես մտածում հռոմայեցիների փրկության մասին, քան իրենք: Նրանք վտանգից առաջ հայհոյում էին քո թագավորությանը, իսկ պարտված վիճակում նույնիսկ անչափ խիզախում պարսիկներին մեծ վնաս հասցնել, կարծես վախենում են »քեզ մոտ թողնել իրենց հանդեպ որևէ մարդասիրական մոտեցման »հնարավորություն: Իսկ դու ուզում ես ողորմել նրանց, ովքեր չեն »էլ ակնկալում փրկություն, շտապում ես խնայել մարդկանց, ովքեր բոլորովին էլ չեն ուզում այդ: Նրանք գրավված քաղաքում դարան են դրել և սպանում են հաղթողներին, թեև իրենց բոլոր զինվորները վաղուց փախել են»: Խոսրովը լսելով այդ, իր լավագույն [զինվորներին] ուղարկեց նրանց դեմ. շատ չանցած վերադառնալով նրանք ասացին, որ ոչինչ վատ բան չի պատահել: Պարսիկներն [իրենց] թվական գերազանցությամբ անտիոքացիներին փախուստի մատնեցին, և [քաղաքում] մեծ ջարդ տվեցին: Պարսիկները շխնայելով տարիքը կոտորում էին հանդիպողին: Պատմում են, որ այն

ժամանակ երկու երևելի անտիոքացիների կանայք, որոնք պարսպից դուրս էին մնացել, զգալով, որ ընկնելու են թշնամու ձեռքը (ներանք արդեն երևում էին ամենուրեք), շտապեցին դեպի Օրոնտես գետը և վախենալով, որ պարսիկները նրանց կպղծեն, քողով ծածկելով իրենց դեմքերը, նետվեցին գետի հոսանքի մեջ ու խեղդվեցին: Անտիոքացիք ահա ենթարկվեցին ամեն տեսակի գժբախտության³⁴:

9. Այստեղ հոսրովը դեսպաններին ասաց հետևյալը. «Ես հին »ասացվածքը ձգարիտ եմ համարում, որ աստված բարիքներն »ընձեռում է մարդկանց ոչ թե մաքուր վիճակում, այլ շարիքի հետ »խառնելով: Այդ պատճառով էլ մենք ծիծաղելուց բացի լաց էլ ենք »լինում, երջանկության կողքին անսլայման բուսնում է գժբախտու- »թյունը, ուրախության՝ տխրությունը, և այս թույլ չի տալիս լիա- »կատար վայելել տրված բարօրությունը: Ես, ինչպես տեսնում եք, »շատ հեշտությամբ՝ ասածո օգնությամբ կարողացա գրավել այս »քաղաքը՝ հռոմայեցիների երկրում եղած քաղաքներից ամենահռո- »չակավորը: Ես, տեսնելով այդքան մարդկանց սպանությունը և այն, որ [իմ] հաղթանակը արյան մեծ գնով է ձեռք բերված, այս »կատարվածից ոչ մի բավարարություն չդագցի: Պատճառը թշվառ »անտիոքացիներն են, որոնք երբ պաշտպանվում էին, չկարողացան »պարսիկներին ետ մղել, բացի դրանից, երբ [վերջիններս] հաղթել »էին և գրոհով քաղաքը գրավել, աննպատակ մեռնել ցանկանալով, »խիզախեցին կռվել: Պարսից բոլոր մեծամեծները ինձ շատ ձանձ- »րացրին պահանջելով, որ ես շուրջկալի մեջ առնեմ քաղաքը և բոլոր »գերվածներին կոտորեմ, բայց հսկառակ դրան, ես նահանջողներին »կոչ էին անում առավել ևս շտապ փախուստի դիմել, որպեսզի »հնարավորին չափ շուտ փրկվեն, որովհետև արդարացի չէ ոտնա- »տակ անել գերվածներին»: Ահա հոսրովը սեթևեթելով այսպիսի կեղծավոր խոսքեր ասաց դեսպաններին, բայց վերջիններս շատ լավ գիտեին, թե ինչու նա հնարավորություն տվեց հռոմայեցիներին փախուստի դիմել: Նա չեղածի մասին խոսելու մեջ ամենակարող մարդ էր, նմանապես ճշմարտությունը թաքցնելու, իր սեփական շարագործությունների մեղքը տուժողների վրա գցելու: Նա պատ- ջաստ էր ամեն տեսակ խոստում տալ և այն երդումներով հաստա- տել, բայց ավելի ընդունակ էր մոռանալ իր հենց նոր տված խոս- տումն ու երդումը: Նա դրամի համար պատրաստ էր ամեն մի ոճիր գործել, բայց և շատ վարպետությամբ կարող էր բարեպաշտ ձևա- նալ և խոսքով հրաժարվել գործած արարքից: Նա սուրոնցիներին,

որոնք [իրեն] ոչ մի վատություն չէին արել, նենգությամբ կոտորեց, ինչպես [վերևում] ասվեց: Քաղաքը գրավելու պահին նա տեսավ մի վայելուչ և երևելի կին, որին ձախ ձեռքից ուժգնորեն քաշքշռում էին բարբարոսները: Նա պինդ բռնել էր նոր կրծքից կտրված իր երեխային, որը չկարողանալով այդպես արագ վազել, ընկել էր գետին և քաշում էր նրան մյուս ձեռքով: Հենց այստեղ [խոսրովը] ցույց տվեց իր կեղծավորությունը: Պատմում են, որ նա հոգոց հանեց, ձեացրեց ներկաներին, այդ թվում նաև դեսպան Անաստասիոսին, թե իբր արտասվում է և աստծուն երգվեց վրեժ լուծել նրանից, ով այդ դժբախտությունների պատճառ դարձավ: Նա ակնարկում էր հռոմայեցիների կայսր Հուստինիանոսին, թեև գիտեր, թե ինքն է ամեն ինչի գլխավոր պատճառը: Ահա այսպիսի հատկությունների տեր մարդ խոսրովը դարձավ պարսից արքա (աստված կուրացրել էր հիանալի Զամեսի [մեկ] աչքը, որն ավագությամբ պետք է ստանար թագավորությունը՝ Կաոսեսից հետո, որին առանց որևէ սլատճառի ատում է Կավադը) և առանց դժվարության պարտության մատնեց իր դեմ ապստամբածներին, և ինչ վատություն որ մտագրվել էր՝ իրադրոժեց հռոմայեցիների հանդեպ: Ճակատագիրը, ցանկանալով միշտ մեկին մեծացրած լինել, որոշ ժամանակ իր ցանկացածն է անում, նրա մտադրությունը ոչ ոք չի կարող խափանել, ճակատագիրը հաշվի չի նստում մարդու արժանիքների հետ, չի մտածում կանխել այնպիսի դեպք, որ չպետք է տեղի ունենար, ոչ էլ մտածում է, թե շատերը այն բանի համար, որ նա բախտի է արժանացրել անարժան մեկին, պախարակելու են իրեն ու ծաղրելու: Նա մտածում է միայն այն մասին, որ կատարվի իր մտադրությունը: Բայց թող լինի այնպես, ինչպես աստված է կամենում:

Խոսրովը զորքին հրաման տվեց կենդանի մնացած անտիրացիներին գերել ու ստրկացնել, ամբողջ հարստությունը թալանել, իսկ ինքը դեսպանների հետ միասին բարձունքից իջավ դեպի տաճարը, որ եկեղեցի են անվանում: Այստեղ խոսրովն այնքան շատ յսկե և արծաթե թանկագին իրեր գտավ, որ ամբողջ ավարը չհաշված, միայն այդ իրերը հսկայական հարստություն էին կազմում: Հենց այնտեղ նա տեղահան արեց բազմաթիվ հաջալի մարմարներ և հրամայեց քաղաքից դուրս բերել՝ պարսից երեքրոր տեղափոխելու համար: Այդ անելուց հետո նա հրամայեց պարսիկներին ամբողջ քաղաքը կրակի տալ: Դեսպանները խնդրում էին խնայել գոհնե եկեղեցին, բավարար փրկագին համարելով այնտեղից տարածը: Նա ընդառաջեց դեսպաններին, բայց հրամայեց մնացած ամեն ին-

չը հրկիզել: Փոքրաթիվ [մարդկանց] թողնելով այնտեղ, որոնք պետք է քաղաքը կրակի տային, նա մնացած զորքի հետ հեռացավ ճամբարը, ուր նախապես վրաններ էին խփել:

10. Այս պատահարից մի քիչ առաջ աստված այդ [քաղաքի] բնակիչներին հրաշքով ցույց էր տրվել կատարվելիքը: Վաղուց այստեղ ծառայող զինվորների դրոշները, որոնք սկզբում դեպի արևմուտք էին ծածանվում, հանկարծ ինքնաբերաբար շուտ եկան դեպի արևելք, իսկ այնուհետև առանց որևէ մեկի ձեռք տալու նորից դարձան նախկին կողմը: Զինվորներն այդ բանը ցույց տվին մոտակայքում գտնվողներից շատերին, այդ թվում նաև ճամբարի ծախսերը հոգացող խորեզոսին, որի անունը Տատիանոս էր: Նա շատ խոհեմ մարդ էր, ծագումով՝ Մոպսուսեստիայից: Սակայն այդ հրաշքը տեսնողները դրանից հետո էլ գլխի չընկան, որ վայրի տիրապետությունը արևմտյան կայսեր [Իշխանությունից] անցնելու էր արևելյանի [Իշխանության] ներքո: Ոչ մի կերպ հնարավոր չէ խուսափել այն բանից, ինչ իսկապես պետք է տեղի ունենա: Այսքան մեծ դժբախտության մասին գրելուց, որ գալիք սերունդներին հիշատակ մնա, իմ գլուխը պտտվում է և չգիտեմ, թե ինչ է ուղում աստված, որ մի կողմից բարձրացնում է մարդուն կամ որևէ երկիր, իսկ այնուհետև ցած է գլորում ու հողմացրիվ անում, առանց ակրնհայտ որևէ պատճառի: Լավ չէ [աստծու] մասին ասել, թե նա ամեն ինչ կատարում է առանց որևէ պատճառի: Նա այն ժամանակ թույլ տվեց, որ Անտիոքը հիմնահատակ կործանվի ամենաամբարիշտ մարդու ձեռքով, մի քաղաք, որի գեղեցկությունն ու կատարյալ փառահեղությունը նույնիսկ այժմ անհնարին է չնկատել: Քաղաքի ավերումից հետո փրկվեց միայն եկեղեցին՝ այն պարսիկների ջանքերով ու հոգատարությանը, որոնց վրա էր գրված այդ գործը: Բազմաթիվ տներ փրկվեցին նաև [քաղաքի] Կերատայոն կոչված մասում ոչ թե մարդկանց հոգատարության շնորհիվ, այլ այն պատճառով, որ նրանք գտնվում էին քաղաքի ծայրամասերում, նրանց կողքին ուրիշ ոչ մի շինություն չկար և կրակը չկարողացավ հասնել նրանց: Բարբարոսները կրակի տվեցին նաև պարսպից դուրս գրտնրվող բոլոր շինությունները, բացի սուրբ Հուլիանոսին նվիրված տաճարից և այն տներից, որոնք գտնվում էին այդ տաճարի շուրջը, որովհետև դեպքերի բերմամբ դեսպաններն այստեղ էին օթևանել: Պարսիկները պարսպին ամենևին ձեռք չավին:

Փոքր անց դեսպաններն եկան հոստոմի մոտ և ասացին այս-

պես. «Եթե մենք այստեղ անձնապես քեզ հետ չխոսեինք, ով արքա, »մենք երբեք չէինք հավատա, որ դու, Կավադի որդի խոսրովդ, դըր- »ժելով քո տված երդումները, որոնք մարդկանց համար վստահու- »թյան և ճշմարտության ամենադիտավոր և ամենաամուր գրավա- »կանն են, ղենքով հարձակվել ես հոռմայեցիների երկրի վրա, և »խախտել ես հաշտությունը, որը պատերազմների արհավիրքների »մեջ անապահով ապրողներն իրենց միակ հույսն էին համարում: »Դրան չի կարելի այլ անուն տալ, քան որ մարդավարությունը վեր »է ածվել զաղանավարության: Եթե հաշտություն գոյություն չու- »նենա, ապա բոլորը կներգրավվեն անվերջ պատերազմի մեջ, իսկ »վերջ չունեցող պատերազմն էլ միշտ վերափոխում է պատերազ- »մույների բնությունը: Դու նույն բանը նկատի չունեի՞ր, երբ մի քիչ »առաջ նամակ գրելով քո եղբոր³⁵ ասացիր, թե նա է հաշտության »վերացման պատճառը և դրանով իսկ չէի՞ր ընդունում, որ հաշ- »տության վերացումը մեծագույն շարիք է: Եթե նա ոչ մի մեղք չու- »նի, ապա դո՛ւ ես անարդարացին, որ մեր վրա ես գալիս: Իսկ եթե »այնուամենայնիվ քո եղբայրը այդպիսի մի բան գործել է, ապա »դու այդ բանի համար մեղադրիր նրան և ոչ ավելի, որպեսզի ցույց »տաս, որ նրանից լավն ես. վատության մեջ մեկին դիջողը արդար »գործում հաղթում է նրան, թեև մենք շատ լավ գիտենք, որ Հուս- »տինիանոս կայսրը երբեք խաղաղության դեմ հանդես չի եկել: »Քեզ խնդրում ենք հոռմայեցիների դեմ այլևս այդպիսի վատու- »թյուններ չձեռնարկես, դա պարսիկներին ոչ մի օգուտ չի տա, »իսկ դու կշահես միայն այն, որ քիչ առաջ քեզ հետ հաշտություն »կնքողներին անարդարացի կերպով մեծ վնաս կհասցնես»:

Դեսպաններն այսքանն ասացին: Իսկ խոսրովը լսելով այդ, պնդում էր, որ Հուստինիանոս կայսրն է խախտել հաշտությունը, թվարկում էր կայսեր տված առիթները՝ [պատերազմ] սկսելու, ո- »րոնցից մի մասը իսկապես ուշադրության արժանի էր, իսկ մյուսը՝ հնարովի և անհիմն: Նա պատերազմի հիմնական պատճառն էր հա- »մարում Ալամունդարոսին և հոներին [կայսեր] գրած նամակները, որոնց մասին վերևում խոսվեց³⁶: [խոսրովը] չէր կարող հականե հանվանե ցույց տալ մի հոռմայեցու, որ խախտել էր պարսից սահ- »մանը և ղենք բարձրացրել: Դեսպանները մեղքը գցում էին ոչ թե Հուստինիանոսի, այլ կա՛մ [նրա] ենթականերից ոմանց վրա, կա՛մ էլ պնդում էին, որ այնպես տեղի չի ունեցել, ինչպես պատմում են: Ի վերջո խոսրովը հոռմայեցիներից պահանջեց շատ դրամ: Նա նշում էր, որ խաղաղությունը հավիտենական չի լինի, եթե դրամը մեկ

անգամ տան, որովհետև դրամի հիման վրա մարդկանց միջև կա-
յացած բարեկամությունը, դրամի ծախսման հետ միասին կվերա-
նա: Դրա համար անհրաժեշտ է, որ հոռմայեցիները պարսիկներին
նաև ամեն տարի որոշակի [գումար] տան: «Ահա այս ձևով,—ասաց
»նա,—պարսիկները կայուն խաղաղություն կհաստատեն, Կա-
»պից դռներն իրենք կպահեն, աղատված կլինեն Գարա քաղաքի
»հոգսից՝ այդ բոլորի համար մշտական վարձ չստանալով»: Դես-
պաններն ասացին, որ «պարսիկները ցանկանում են ոչ ավելի ոչ
»պակաս, քան հոռմայեցիներին դարձնել իրենց հարկատուները»:
«Ոչ,—պատասխանեց խոսրովը,—այդ ձևով պարսիկները դառնում
»են հոռմայեցիների ղինվորները՝ իրենց ծառայության համար
»ստանալով որոշ գումար: Չէ՞ որ դուք ամեն տարի հոներին ու սա-
»րակինոսներին ոսկի եք վճարում, բոլորովին էլ չլինելով նրանց
»հարկատուն, այլ ձեր երկիրը թալանից հավիտյան ղերծ պահելու
»համար»:

Ահա այսպիսի բանակցություններ էին գնում խոսրովի և դես-
պանների միջև. ի վերջո նրանք համաձայնության եկան. խոսրովը
հոռմայեցիներից կանխիկ պետք է ստանար հիսուն կենտինար ոսկի
և այնուհետև հավիտյան տարեկան հինգ [կենտինար], որպեսզի
[պարսիկները] ոչ մի վնաս չպատճառեն իրենց: Համաձայնության
կապակցությամբ դեսպանները պետք է տալին պատանդներ, որից
հետո [խոսրովը] իր ամբողջ ղորքով պետք է վերադառնար իր եր-
կիրը, ուր Հուստինիանոս կայսեր կողմից դեսպաններ պետք է ու-
ղարկվեին՝ հաշտության պայմանագիրը հաստատելու համար:

11. Այդ միջոցին խոսրովը մտավ Անտիոքից հարյուր երեսուն
ասպարեզ հեռավորության վրա գտնվող Սելևկիա ծովափնյա քա-
ղաքը, ուր ոչ մի հոռմայեցու չհանդիպեց: Նա շթալանեց [քաղաքը],
այլ միայն ինքը լողացավ ծովում, ապա ղոհ մատուցեց արևին և իր
ցանկացած մյուս [աստվածներին], երկար աղոթեց ու շարժվեց
դեպի ետ: Գալով ճամբար, նա ցանկություն հայտնեց ծանոթանալ
հարևան Ապամիա³⁷ քաղաքի հետ, ոչ որևէ այլ մտքով, այլ միայն
այն տեսնելու համար: Դեսպանները ակամա դրան էլ համաձայն-
վեցին, որ նա դիտի քաղաքը, այդտեղից վերցնի հաղար լիտր ոսկի
և ոչ մի ավարառություն չգործելով ետ վերադառնա: Դեսպանների
և բոլորի համար ակնհայտ էր, որ խոսրովը Ապամիա է գնում այն
նպատակով միայն, որ սլեսդի որևէ վոքր առիթ օգտագործելով՝
թալանի [քաղաքը] և նրա շրջակայքը: Նախ նա մտավ Դաֆնե՝ Ան-

տիրքի արվարձանը, ու շատ հիացավ պարտեզի³⁶ և ջրերի աղբյուրների վրա: Ե՛վ մեկը, և՛ մյուսը հոյակապ են: Նա ղոհ մատուցեց ջրահարսներին և ճամփա ընկավ, ոչ մի ավարառություն չկատարելով, հրկիզեց միայն հրեշտակապետ Միքայելի տաճարը և մի քանի այլ տներ՝ հետևյալ պատճառով: Խոսրով արքայի շրջապատից մի նշանավոր պարսիկ զինվորական, ձիով մի քանիսի հետ միասին գնացել էր զառիթափ մի վայր՝ Տրետոս կոչված տեղի մոտ, ուր գտնվում է Միքայել հրեշտակապետի տաճարը՝ [ճարտարապետ] Եվարիզեսի գործը: [Պարսիկը] այստեղ նկատեց մի թաքնված անտիրոքացի պատանու և սկսեց միայնակ հալածել նրան: Այդ պատանին մսավաճառ էր, անունը՝ Աեյմաքոս: Երբ նա տեսավ, որ բռնվելու է, շուռ եկավ և մի քար շպրտեց իրեն հալածողի վրա: [Քարը] դիպավ նրա ճակատին, թմբկաթաղանթին, պարսիկն իսկույն գետին գլորվեց, իսկ [պատանին] նրա թուրը քաշելով սպանեց նրան: Ապա հանգիստ հափշտակեց նրա ղենքերը, ամբողջ ոսկին, հագուստը և ձին հեծնելով, սլացավ առաջ: Կամ բախտի բերմամբ, կամ էլ այն պատճառով, որ նա քաջածանոթ էր տեղանքին, նրան հաջողվեց խուսափել թշնամիներից և փախչել: Հսեց այդ մասին Խոսրովը, շատ տխրեց պատահարի համար և իր թիկնապահներին հրամայեց կրակի տալ հրեշտակապետի տաճարը, որի մասին վերևում հիշատակեցի: Վերջիններս, ենթադրելով, որ հենց այդ [տաճարի] մասին է խոսքը, նրա շուրջը եղած շինությունների հետ միասին հրդեհեցին՝ համարելով որ կատարել են Խոսրովի հրամանը: Ահա այդ մասին այսքան:

Ապա Խոսրովը ամբողջ զորքով շարժվեց Ապամիայի վրա, ու՛ր պահվում է մի կանգունաչափ փայտ, բեկորն այն խաչափայտի, որի վրա, ինչպես ասում են, Քրիստոսը Երուսաղեմում կամավոր մահապատժի ենթարկվեց: Դեռ հնուց մի ասորի այդ բեկորը գաղտնի բերել էր այնտեղ: Հին մարդիկ, գտնելով, որ այն կլինի իրենց և քաղաքի մեծ հմայեակը, փայտե տուփ էին սարքել և նրա մեջ դրել այն: Այդ [տուփը] նրանք առատորեն զարդարել էին ոսկով ու թանկագին քարերով և տվել երեք հոգևորականների, որպեսզի ապահով պահեն այն: Այդ [տուփը] հանում էին տարին մեկ անգամ միայն, որպեսզի ամբողջ ժողովուրդը երկրպագի: Ապամիացիները, երբ իմացան, որ մարերի զորքը իրենց վրա է գալիս, մեծ սարսափի մեջ ընկան: Հսելով, որ Խոսրովը դրժել է իր խոստումը, նրանք դիմեցին քաղաքի եպիսկոպոս Թովմային, խնդրելով, որ իրենց ցույց տա խաչափայտը, որպեսզի վերջին անգամ երկրպագելուց հետո վախ-

ձանվեն: Նա ընդառաջեց: Ահա այն ժամանակ տեղի ունեցավ անսպասելի և անհավատալի մի երևույթ: Ծպիսկոպոսը բերեց և ցույց տվեց փայտը, որի վրայից բարձրանում էր հրեղեն լույս և արտակարգ պայծառ լուսավորում [եկեղեցու] առաստաղը: Քահանայի ամբողջ տաճարով մեկ շարժվելու հետ միասին շարժվում էր նաև լույսը, անրնդհատ լուսավորելով [եկեղեցու] առաստաղը: Ապամիացիների ղեմոսը այդ երևույթի վրա հիացած, ապշահար եղավ, հրձվեց ու լաց եղավ և բոլորի մոտ փրկության հույս առաջացավ: Թովման, ամբողջ տաճարի մեջ շրջելուց հետո, խաչափայտը տեղավորեց տուփի մեջ, ծածկեց այն և լույսն անմիջապես անհետացավ: Իմանալով, որ թշնամու զորքը հասել է քաղաքի մոտակայքին, նա շտապ հոսարովի մոտ գնաց: Վերջինիս հարցին, թե մտադիր են արդյոք ապամիացիները պարիսպներից գիմադրել պարսից զորքին, Թովման պատասխանեց, որ մարդկանց մտքից անգամ այդպիսի բան չի անցել: Խոսարովի հարցին՝ «Դուք ինձ մի քանի հոգու հետ» չե՞ք ընդունի քաղաք, բացելով բոլոր դարպասները», քահանան պատասխանեց. «Հենց քեզ հրավիրելու համար եմ ես այստեղ ժամանել»: Ահա այսպիսով [պարսից] ամբողջ զորքը վրաններ խփելով պարսպի առաջ ճամբարեց:

Խոսարովը պարսից լավագույններից երկու հարյուր հոգու հետ մտավ քաղաք: Հենց որ նա դարպասներից ներս անցավ, մոռացավ իր և ղեսպանների միջև եղած համաձայնության մասին և հրամայեց եպիսկոպոսին տալ ոչ միայն հազար լիտր արծաթ, ոչ էլ նրա տասնապատիկը, այլ նաև այստեղ գտնվող ոսկե և արծաթե թանկարժեք [եկեղեցական] բոլոր իրերը, որ անչափ շատ էին: Ինձ թվում է, որ նա առանց վարանելու ամբողջ [բնակչությանը] կրատրկացներ և քաղաքը կթալաներ, եթե մի աստվածային [հրաշք] բացահայտ կերպով չխանգարեր: Նրան այնքան էր հիմարացրել ու խելագարացրել փառասիրությունը, որ նա կարծում էր, թե քաղաքները ստրկացնելը մեծ փառքի գործ է, բոլորովին ուշադրություն չդարձնելով, որ դրանով նա խախտում է հռոմայեցիների հետ կրնբած հաշտության պայմանագիրը: Խոսարովի այդպիսի վարվելակերպի մասին վկայում է նաև Դարա քաղաքի օրինակը, երբ ինքը իր այդ նույն նահանջի ժամանակ, ծայրեծայր խախտեց հաստատված պայմանները: Մի քիչ հետո նույնը տեղի ունեցավ նաև լալլինիկոնցիների հետ, հենց հաշտության պայմաններում, որի մասին ես հաջորդ գլուխներում կպատմեմ: Բայց աստված, ինչպես ասվեց, փրկեց Ապամիան: Երբ Խոսարովը որպես ավար վերցրեց ամբողջ

Թանկագին իրերը և Թովման տեսավ, որ նա դրամի առատությունից հարբել է, բերեց խաշափայտը՝ տուփի մեջ: Բացելով տուփը ցույց տվեց փայտն ու ասաց. «Ո՛վ ամենահզոր արքա, ամբողջ ունեց-» վածքից ինձ մնացել է ահա այս: Այս տուփը (այն զարդարված է »ոսկով և Թանկագին քարերով) մենք ուրախությամբ կտանք մնա-» ցած բոլորի հետ, բայց այս փայտը մեզ համար փրկարար է և »սուրբ, դրա համար աղաչում եմ քեզ և պաղատում՝ ի՛նձ թող այն»: Եպիսկոպոսն այսքանն ասաց: Խոսքովը զիջեց և նրա խնդրանքը կատարեց:

Ալնուհետև Խոսքովը փառասիրությամբ տարված, հրամայեց ղեմոսին հավաքվել ձիարշավարան, իսկ կառավարներին՝ սովորա- կանի պես մրցել: Ինքն էլ գնաց այնտեղ, ցանկանալով դիտել մր- ցումները: Որովհետև նա վաղուց լսել էր, որ Հուստինիանոս կայսրը անշափ սիրում է վեներտ գույնը, այն է կապույտը, և ցանկանալով այստեղ ևս հակադրվել նրան, ուզեց որ հազթանակը կանաչ [գույ- նին] շնորհեն³⁹: Կառավարները սահմանագծից սկսեցին վազքը, բայց պատահմամբ վեներտ հագածը առաջ ընկավ: Նրա հետևից էր գալիս նույն վազքուղով կանաչ գույն հագածը: Խոսքովը կարծելով, որ դա միտումնավոր է այդպես կատարվել, զայրացավ և սպառնա- կան գոչում էր, որ Կեսարը⁴⁰ չպետք է մյուսներից առաջ անցնի, հրամայեց, որ առաջ ընկած ձիերը կանգնեցնեն, որպեսզի նրանք մրցումների մեջ ետ ընկնեն: Նրա հրամանը կատարվեց և այնպես դուրս եկավ, որ հաղթեցին Խոսքովն ու կանաչ կողմը: Այստեղ ապամիացիներից մեկը ներկայացավ Խոսքովին և բողոքեց, որ մի պարսիկ, մտնելով իր տունը, բռնաբարել է իր կույս դստեր: Խոս- քովը լսելով այս մասին, կատաղեց զայրությից և հրամայեց [իր մոտ] բերել այդ մարդուն: Երբ նա ներկայացավ, հրամայեց ձամ- բարում նրան ցցահան անել: Այդ իմանալով ղեմոսը, ամբողջ ու- ժով գոչում էր՝ խնդրելով աղատել մարդուն արքայի ցասումից: Խոսքովը խոսք տվեց, թե աղատ կարձակի մարդուն, բայց հետո թաքուն ցցահան արեց: Ահա այդ բոլորը այնտեղ կատարելով, նա ամբողջ զորքով ետ շարժվեց:

12. Երբ հասավ Բերիայից ութսուն և չորս ասուլարեղ հեռավո- րությամբ վրա գտնվող Խալկիս քաղաքը, նա նորից մոռացավ համա- ձայնության մասին և ճամբարելով պարսպից ոչ հեռու, ուղարկեց Պավլոսին սպառնալու խալկիսցիներին, որ եթե նրանք փրկագին չտան, ինչպես նաև եթե չհանձնեն այնտեղ եղած զինվորներին

իրենց հրամանատարի հետ միասին, նա քաղաքը գրոհով կգրավի: Խալկիսցիները, շատ վախենալով և մեկ, և մյուս թագավորից, երգվեցին, որ նրանց մոտ ոչ մի զինվոր չկա, և նրանց, ինչպես և զորահրամանատար Ագոնախոսին թաքցրին խրճիթներում, որպեսզի թշնամիների ձեռքը չընկնեն: Նրանց հաջողվեց հազիվ երկու կենտինար ոսկի հավաքել, որովհետև իրենց քաղաքը այնքան էլ հարուստ չէր, և այդպիսի փրկագին տալով խոսրովին փրկեցին և՛ իրենց, և՛ քաղաքը: Այստեղից խոսրովն այլևս չէր ուզում վերադառնալ այն ճանապարհով, որով եկել էր, այլ [որոշեց] անցնել Եփրատ գետը և Միջագետքից ավար վերցնել՝ հնարավորին չափ շատ հարստություն: Նա կամուրջ գցեց Բարբալիսոսս ամրոցից⁴¹ քառասուն ասպարեզ հեռավորության վրա գտնվող Օբբանե վայրի մոտ, նախ ինքն անցավ և ապա հրաման տվեց, որ ամբողջ զորքը շտապ կարգով անցնի՝ միաժամանակ կարգադրելով, որ երեք օր հետո կամուրջը վերցնեն, նշելով օրվա ճիշտ ժամը: Սահմանված օրը, երբ զեռ զորքի մի փոքր մասը մնացել էր [գետի այն կողմը, խոսրովը], անտեսելով այդ, ուղարկեց կամուրջը հանելու համար առանձնացված մարդկանց: Մյուս կողմում մնացածներից յուրաքանչյուրն ինչպես կարող էր, վերադարձավ իր հայրենիքը: Այդ ժամանակ խոսրովը, փառասիրությունից դրդված, ցանկացավ գրավել Եդեսիա քաղաքը: Նրան այդ բանին էր մղում և նրա միտքը զբաղեցնում քրիստոնյաների այն ավանդությունը, որի համաձայն քաղաքը անառիկ է՝ հետևյալ պատճառով:

Հին ժամանակներում Եդեսիայի տոպարքեսն էր (այն ժամանակ օտարազգի թագավորին այդպես էին անվանում) ոմն Աբգար⁴²: Այս Աբգարն իր ժամանակի ամենախոհեմ մարդն էր և Օգոստոս կայսեր սիրելին: Նա, ցանկանալով դառնալ հռոմայեցիների դաշնակիցը, ժամանեց Հռոմ, հանդիպեց Օգոստոսին և այնպես հիացրեց նրան իր խոհեմությամբ, որ Օգոստոսն այլևս չէր ուզում զրկվել նրա ընկերակցությունից, նրա հետ խոսելու հաճությամբ: [Աբգարը] երկար ժամանակ վատնեց իր այդ ճանապարհորդությունն ընթացքում: Երբ նա ցանկացավ վերադառնալ իր հայրենիքը, հասկանալով, որ անհնարին է համոզել Օգոստոսին, որ նա թույլ տա, մտածեց հետևյալը. որս անելու պատրվակով գնաց Հռոմի շրջակայքը. նա շատ լավ [որսորդ] էր: Երկար շրջելով նա ողջ ողջ որսաց բազմաթիվ գազաններ և նրանց հետ միասին յուրաքանչյուր վայրից հող վերցրեց: Ահա այդպես նա վերադարձավ Հռոմ, բերելով իր հետ և՛ հողը, և՛ գազաններին: Օգոստոսն ըստ սովորության.

բաղմել էր ձիարշավարանում, իսկ Աբգարը ներկայանալով նրան ցուցադրեց հողը և գաղաններին, հաղորդելով, թե որ վայրից է յուրաքանչյուրը: Այնուհետև նա հրամայեց հողը առանձին-առանձին ձիարշավարանի տարբեր տեղերում փռել և ապա ներս բերել ու բաց թողնել գաղաններին: Աշխատողներն այդպես էլ արեցին: Գաղաններն իրարից բաժանվեցին և յուրաքանչյուրը գնաց դեպի իր բրնձվելու վայրից վերցրած հողը: [Օգոստոսը] տեսավ, որ ամեն ինչ ճշգրտությամբ կատարվեց և ղարմանում էր, թե ինչպես գաղանները բնությունից օժտված են սիրել իրենց հարադատ հողը: Իսկ Աբգարը, հանկարծ ընկնելով նրա առջև, ասաց. «Քո մտքից չի՞ անցել» ո՞վ տեր, որ ե՛ս էլ կարող եմ նման ղգացմունքներ ունենալ, ես, որ» կին էլ ունեմ, երեխա էլ, թագավորութուն էլ, թեև փոքր, բայց այնուամենայնիվ հայրենի հողի վրա»: [Օգոստոսը] ճշմարիտ խոսքի առաջ տեղի ավեց և ստիպված, ակամա թույլ տվեց նրան գնալ՝ առաջարկելով խնդրել ինչ-որ ցանկանա: Վերջինս Օգոստոսից խնդրեց Եդեսիա քաղաքում իր համար ձիարշավարան կառուցել: [Օգոստոսը] դրան էլ համաձայնվեց: Ահա այսպես Աբգարը հեռացավ Հռոմից և եկավ Եդեսիա: [Եդեսիայի] քաղաքացիները հարցնում էին նրան՝ իրենց համար ի՞նչ լավ բան է, բերել Օգոստոսից: Նա պատասխանելով եդեսացիներին ասաց, որ բերել է անվնաս տխրություն և անօգուտ ուրախություն, նկատի ունենալով ձիարշավարանի հաջողություններն ու անհաջողությունները:

Որոշ ժամանակ անց, Աբգարը խոր ծերության մեջ բռնվեց շատ ծանր հիվանդությամբ՝ հոգատապով: Նա շատ էր տառապում ցավերից և լինելով անշարժ դրության մեջ դիմեց բժիշկներին: Ամբողջ երկրից նա հավաքեց բոլոր իմաստուն բժիշկներին, որոնցից, սակայն, այնուհետև հրաժարվեց (քանի որ նրանք ցավի ոչ մի դարման չգտան) և անելանելի դրության մեջ ընկնելով, ողբում էր իր բախտը: Այն ժամանակները Հիսուսը, աստծու որդին մարմնացյալ, քարոզում էր Պաղեստինի մարդկանց: Իր անաղարտ ապրելակերպով, նաև անկարելին կատարելու իր կարողությամբ, նա համոզում էր, որ ճշմարիտ՝ ինքը աստծու որդին է: Կոչելով հարության էր տալիս մեռյալներին, կարծես նրանք քնած լինեին, ի ծնե կույրերի աչքերն էր բացում, մաքրում էր բորոտ մարմինները, անդամալուծներին քայլել էր տալիս: Նա բուժում էր այն բոլոր հիվանդությունները, որոնք բժիշկներն անդարմանելի էին համարում: Աբգարն այդ մասին իմանալով Պաղեստինից Եդեսիա ժամանած մարդկանցից, հուսադրվեց և նամակ գրեց Հիսուսին, խնդրելով, որ

նա հեռանա Հրեաստանից՝ այնտեղի ապերախտ մարդկանցից և այսուհետև իր մոտ ապրի։ Երբ այդ [նամակը] կարդաց Քրիստոս, պատասխանեց Աբդարին, որ ինքն անձնապես չի կարող հանդիպել նրան, բայց նամակով առողջություն է խոստանում։ Պատմում են, որ նա ավելացրել է նաև, որ քաղաքը երբեք բարբարոսների կողմից չի գրավվի։ Նամակի այս վերջին խոսքերն այդ ժամանակի պատմությունը գրողներին անժանոթ են մնացել, այդ մասին ոչ մի տեղում չի հիշատակված։ Եղեսացիք պատմում են, որ գանելով նաև ևս մեկ այդ վերջին խոսքերը, անմիջապես այդ նամակը արտագրել և որպես հմայեակ դրել են դարպասների վրա։ Որոշ ժամանակ անց քաղաքն [ընկավ] մարերի ձեռքը, բայց ոչ գրավման հետևանքով։ Դա տեղի ունեցավ այսպես։ Երբ Աբդարն ստացավ Քրիստոսի նամակը, շուտով առողջացավ և երկար ժամանակ ապրելով քաջառողջության մեջ վախճանվեց։ Նրա թագավորությունը ժառանգող որդին ամենամեծարիշտ մարդը դուրս եկավ։ Նա չափազանց վատ էր վերաբերվում իր հպատակներին և վախենալով հոռմայեցիների վրեժխնդրությունից, կամավոր անցավ պարսիկների կողմը։ Երկար ժամանակ անց եղեսացիք, սպանելով բարբարոսների կայազորի զինվորներին, քաղաքը հանձնեցին հոռմայեցիներին.⁴³

Նա այդ ջանքում էր իրեն վերագրել, հենվելով այն բանի վրա, որ իր ժամանակներում տեղի ունեցավ և որի մասին ես կպատմեմ հաջորդ գլուխներում։ Ինձ երբեմն թվում է, որ Քրիստոսը նույնիսկ եթե այդ մասին, ինչի մասին ասվեց, չի գրել, այնուամենայնիվ բանի որ մարդիկ այդ բանին հավատում են, ապա [Քրիստոս] ուղղում է քաղաքն անառիկ պահել, որպեսզի մարդիկ երբեք չկասկածելու առիթ չունենան։ Սակայն ինչպես որ աստծուն է դուր գալիս, թող ալդպես էլ լինի և ասվի։

Ահա այդ պատճառով խոսքովը առաջնահերթ խնդիր համարեց Եղեսիան գրավելը։ Նա հասավ Բասնե⁴⁴ մի փոքր և աննշան քաղաք, Եղեսիայից մեկ օրվա հեռավորության վրա, գիշերեց և վաղ առավոտյան ամբողջ ղորքով արշավեց Եղեսիայի վրա։ Որովհետև պարսիկները [ճանապարհին] մոլորվեցին, հաջորդ զիշերը ևս նույն տեղում օթևանեցին։ Պատմում են, որ այդ պատահեց նրանց հետ երկու անգամ։ Երբ վերջապես մոտեցան Եղեսիային, պատմում են, որ [խոսքովը] մրսեցրեց դեմքը և նրա այտն ուռեց, դրա համար էլ նա հետ կանգնեց քաղաքը [գրավելու] փորձից։ Նա Պավլոսին ուղարկեց եղեսացիներից դրամ սլահանջելու։ Բնակիչներն ասում էին, որ քաղաքի համար բոլորովին երկյուղ չէն զգում, բայց որպեսզի

նա [շրջակա] գյուղերը ավարառության շենթարկի, համաձայնվում են տալ երկու կենտինար ոսկի: [Խոսրովը] ստացավ դրամը և հարգեց պայմանը:

13. Այն ժամանակ Հուստինիանոս կայսրը նամակ ուղարկեց Խոսրովին, խոստանալով կատարել նրա և զեսպանների միջև խաղաղության շուրջը կնքված համաձայնությունը: Երբ Խոսրովը ծանոթացավ այդ [նամակին], ազատ արձակեց սլատանգներին և պատրաստվեց նահանջի: Նա ուղում էր փրկագնով աղատել նաև անտիրքացի բոլոր ռազմագերիներին: Երբ այդ մասին իմացան եղեսպցիք, շատ մեծ եռանդ ցուցաբերեցին: Չէր կարելի մեկին հանդիպել, որն իր կարողության չափ փրկագին չբերեր տաճարը՝ այդ ռազմագերիների փրկության համար: Կային և այնպիսիները, որոնք նույնիսկ իրենց կարողությունից էլ ավելի էին տալիս: Նույնիսկ սլոռնիկները հանում և այնտեղ էին գցում իրենց զարդերը, երկրադործը, որ շուներ ոչ շարժական գույք, ոչ էլ դրամ, բայց ուներ էլ կամ ոչխար, այդ իսկ շտապում էր տաճար բերել: Այսպիսով, մեծ քանակությամբ ոսկի, արծաթ և դրամ կուտակվեց, սակայն որպես փրկագին ոչինչ էլ չտրվեց, որովհետև Բուղեսը, որը պատահամբ այնտեղ էր գտնվում, խոչընդոտ հանդիսացավ այդ գործին, դրանից մեծ շահույթ ակնկալելով: Այդ սլատանգով Խոսրովը, բոլոր ռազմագերիներին իր հետ վերցնելով, շարունակեց երթը: Կարենացիք⁴⁵ դիմեցին նրան՝ դրամ առաջարկելով: Սակայն [Խոսրովը] ասաց, որ ոչինչ պետք չէ, որովհետև նրանցից շատերը քրիստոնյա չէին, այլ հավատարիմ էին հին հավատքին:

Բայց երբ կոստանդինեցիք դրամ առաջարկեցին, նա վերցրեց, թեև ասում էր, թե այդ քաղաքն իրեն է պատկանում պապերի ժամանակներից: Երբ Կավադը Ամիդր գրավեց, ցանկացավ գրավել նաև Եղեսպան և Կոստանդինեն: Եղեսպանի մոտակայքում նա աջ ձեռքով ցույց տալով քաղաքը, հարց տվեց մոգերին՝ արդյոք իրեն կհաջողվի գրավել այն: [Մոգերը] պատասխանեցին, որ չի կարողանա, քանի որ նա դեպի քաղաքը աջ ձեռքը երկարեց, իսկ այդ ոչ թե [քաղաքի] գրավման կամ նրա համար որևէ այլ դժբախտության նշան է, այլ փրկության: Լսելով այդ, նա համոզվեց և զորքը շարժեց Կոստանդինեի վրա. հասնելով այնտեղ, նա ամբողջ զորքով ճամբարեց, ապա [քաղաքացիներին] իմաց տվեց, թե պաշարելու է [քաղաքը]: Կոստանդինեի հոգևոր [պետը] այն ժամանակ Բարադոտոսն էր, մի արդար և շատ աստվածասեր մարդ, որի պատճառով

ներա աղոթքները բոլոր դեպքերում միշտ տեղ էին հասնում: Դեմքին նալողն անմիջապես կհասկանար, որ նա աստծու սիրելին է: Բարադոտոսն եկավ Կավադի մոտ, իր հետ բերելով դինի, թուղ, մեղր ու սպիտակ հաց և նրանից խնդրեց, որ փորձության շենթարկի քաղաքը, որն աննշան է և նույնիսկ հռոմայեցիների կողմից անուշագործության մատնված՝ չունի ո՛չ կայազոր, ո՛չ էլ որևէ պաշտպանական ալլ միջոց և որ [այնտեղ ապրում են] միայն բնակիչները, որոնք խեղճ մարդիկ են: Ահա նա այսպես ասաց, իսկ Կավադը խոստացավ խնայել քաղաքը, նրան նվիրեց ամբողջ այն մեծաքանակ պարենամթերքը, որը ձամբարում պատրաստված էր պաշարման համար և այդպես հեռացավ հռոմայեցիների երկրից: Դրա համար էր խոսրովը պնդում, թե քաղաքը պապերից իրեն է պատկանում: Դարա հասնելով նա ձեռնամուխ եղավ պաշարման: [Քաղաքի] ներսում հռոմայեցիները Սարտինոս ղորավարի գլխավորությամբ (նա այնտեղ էր գտնվում) պատրաստվում էին պաշտպանության: Քաղաքը շրջապատված էր ղույզ պարիսպներով, որոնցից ներսի պարիսպը շատ բարձր էր և իսկպես ուշադրության արժանի (յուրաքանչյուր աշտարակի բարձրությունը հասնում էր հարյուր ոտքի, իսկ պարիսպներինը՝ վաթսուն), արտաքին [պարիսպը] թեև շատ ավելի ցածր էր, բայց ամուր և հզոր: Երկու [պարիսպների] միջև ընկած տարածությունն ունի հիսուն ոտքից ոչ պակաս լայնություն: Դարացիները եղներին և մնացած անասուններին թշնամու հարձակման ժամանակ այստեղ են բերում: Խոսրովը սկզբում հարձակում գործեց պարսպի արևմտյան կողմից և մեծ թվով նետեր արձակելով ետ մղեց [պաշտպաններին] և կրակի տվեց ցածր պարսպի դարպասները: Սակայն բարբարոսներից և ոչ մեկը չհամարձակվեց ներս մտնել: Այնուհետև նա փորձեց ծածուկ քաղաքի սրևելյան մասում ստորերկրյա անցք փորել: Միայն այս մասում է հնարավոր որոշ շափով փորել ղետինը, պարսպի մնացած մասը կառուցված է ժայռի վրա: Ահա պարսիկները փորում էին սկսած խրամատից: Նրանք [փորում էին] շատ խոր և թշնամիները նրանց չէին տեսնում, չգիտեին, թե ինչ է կատարվում: Նրանք գաղտնի անցել էին արտաքին պարսպի հիմքերի տակով, արդեն պետք է շարժվեին երկու պարիսպների միջև ընկած տարածությունով, այնուհետև անցնեին մեծ պարիսպը և գրոհով գրավեին քաղաքը: Սակայն (նրան վիճակված չէր գրավվելու պարսիկների կողմից) խոսրովի ղինվորներից մեկը, մարդ էր նա թե գերմարդ՝ հայտնի չէ, օրվա կեսին մենակ մոտեցավ պարսպին և դիտողներին ձևացնում էր, թե հա-

վաքում է այն նետերը, որոնք պարսպից հռոմայեցիները մի փոքր առաջ տրձակել էին բարբարոսների վրա։ Այդ գործով էր զբաղված, պաշտպանվելով վահանով, պարսպի ատամնաշարի վրա գտնվողներին նա իբր թե բարկացնում էր, նրանց վրա ծիծաղում ու ծաղրում, սակայն այդ միջոցին ամեն ինչ պատմեց նրանց, խորհուրդ տվեց արթուն լինել և հոգալ իրենց փրկության մասին։ Նա հայտնելով այդ ամենը՝ հեռացավ, իսկ հռոմայեցիները մեծ խուճապով ու շփոթությամբ հրամայեցին փորել երկու պարիսպների միջև ընկած տարածությունը։ Պարսիկները չգիտեին, թե ինչ է կատարվում և նույն թափով շարունակում էին իրենց գործը։ Բարբարոսների ստորերկրյա անցքը ուղիղ գծով էր փորվում, դեպի քաղաքի պարիսպը, իսկ հռոմայեցիները մեխանիկե կոչված արվեստում փորձված մի մարդուն՝ Թեոդորոսի խորհրդով լայնությամբ հատող և բավական խորությամբ ունեցող մի խրամատ փորեցին ու այնպես ստացվեց, որ պարսիկները, որոնք հասել էին երկու պարիսպների միջև ընկած տարածության մեջտեղը, հանկարծ ընկան հռոմայեցիների խրամատի մեջ։ Առջևում գտնվողներին հռոմայեցիները կոտորեցին, իսկ հետևից եկողները փախուստի դիմեցին և փրկվեցին ճամբարում։ Հռոմայեցիները մթնոլորտի մեջ չցանկացան նրանց հալածել։ Այդ փորձը անհաջողության մատնվելուց հետո, խոսքով կորցնելով քաղաքը գրավելու ամեն մի հույս, բանակցությունների մեջ մտավ պաշարվածների հետ և ստանալով հազար լիտր արծաթ՝ շարժվեց դեպի պարսից երկիրը։ Երբ այդ մասին իմացավ Հուստինիանոս կայսրը, մտադրվեց պայմաններն ի կատար չածել, մեղադրելով խոսքովին, որ նա հաշտության ժամանակ փորձեց Դարա քաղաքը գրավել։ Այդ տեղի ունեցավ խոսքովի՝ հռոմայեցիների վրա կատարած առաջին արշավանքի ժամանակ. ամառը վերջանում էր։

14. Ասորեստանում, Կտեսիֆոն քաղաքից⁴⁶ մեկ օրվա հեռավորության վրա գտնվող վայրում, խոսքովի քաղաք կառուցեց, անվանեց այն խոսքովի Անտիոք⁴⁷ և անտիոքացի բոլոր ռազմագերիներին այնտեղ բնակեցրեց։ Նրանց համար կառուցեց քաղանիք և ձիարշավարան, հոգ տարավ նաև նրանց զվարճության մասին. կառավարներին և երաժիշտներին Անտիոքից և հռոմեական մյուս քաղաքներից էր բերել իր հետ։ Բացի դրանից նա այս անտիոքացիներին պիտության հաշվին ապահովում էր պարենամթերքով ավելի լավ, քան սովորաբար ապահովում են ռազմագերիներին և պահանջում էր, որ նրանք կոչվեն արքայական ու ոչ մի իշխանավորի են-

թակա չլինեն, այլ միայն արքային: Եթե որևէ հռոմայեցու հաջող-վում էր փախչել գալ խոսրովի Անտիոք և եթե այնտեղի բնակիչնե-րից մեկն ու մեկը նրան իր ազգականն էր համարում, ապա այդ ռազմագերու տերը, եթե նույնիսկ նա պարսից մեծամեծներից լի-ներ, ոչ մի դեպքում չէր կարող իր ստրկին ետ ստանալ:

Անտիոքացիների այդ դժբախտության մասին կանխագուշա-կություն էր եղել դեռևս Անաստասիոս կայսեր ժամանակ տեղի ու-նեցած հրաշքի միջոցով: Հանկարծակի փշած սաստիկ քամին [Ան-տիոքի] Դաֆնե արվարձանում գտնվող բարձր նոճիները արմատա-խիլ էր արել և գետին տապալել: Օրենքը բացարձակապես արգե-լում է [նոճիներ] կտրելը: Մի փոքր անց, երբ հռոմայեցիների կայ-սրը Հուստինիանոսն էր, շատ ուժեղ երկրաշարժ տեղի ունեցավ⁴⁸, որը սասանեց ամբողջ քաղաքը և հիմնահատակ քանդեց շենքերից շատերը և ամենից գեղեցիկները: Պատմում են, որ այն ժամանակ երեք հարյուր հազար անտիոքացի սպանվեց: Իսկ ներկա գրավման ժամանակ ամբողջ քաղաքը, ինչպես ես ասացի, ավերվեց: Ահա այսպիսի փորձանքների են ենթարկվել անտիոքացիները: Բելիսա-րիոսը կայսեր կարգադրությամբ Խալիսից եկավ Բյուզանդիոն, ուր ձմեռելուց հետո գարնան սկզբում կայսեր կողմից⁴⁹, որպես զորահրամանատար խոսրովի և պարսիկների դեմ ուղարկվեց, ինչ-պես և Խալիսից նրա հետ եկած հրամանատարները, որոնցից մեկին՝ Վալերիանոսին [Հուստինիանոսը] հրամայեց գլխավորել Հայաստանի ղորքը: Մարտինոսը ավելի առաջ էր ուղարկվել արե-վելք, այդ պատճառով էլ, ինչպես վերը ասվեց, խոսրովը նրան Դա-րայում գտավ: Գոթերից միայն Ուիտտիգիսը մնաց Բյուզանդիո-նում, իսկ մնացածները Բելիսարիոսի հետ միասին արշավեցին խոսրովի վրա: Այդ միջոցին պարսից երկրում մեռնում է Ուիտտի-գիսի երկու դեսպաններից մեկը, որը եպիսկոպոսի կոչում ուներ, իսկ մյուսը մնում է այնտեղ: Նրանց թարգմանը գնում է հռոմայե-ցիների երկիրը: Կոստանդինի մոտ նրան ձերբակալում է Միջա-դետքի զորքերի հրամանատար Հովհաննեսը և բերելով քաղաք բանտ նետում, ուր նա հարցաքննվում է և ամեն ինչ հայտնում: Ահա այս մասին այսքան: Իսկ Բելիսարիոսն իր զորքով շտապ շարժվում էր առաջ, ջանալով կանխել խոսրովի որևէ նոր արշա-վանք դեպի հռոմայեցիների երկիրը:

15. Այդ ընթացքում խոսրովը լաղերի առաջարկությամբ ղորքը շարժեց դեպի Կոլխիս՝ հետևյալ պատճառով: Լաղերն սկզբում

բնակվում էին Կուխիս երկրում՝ լինելով հռոմայեցիների հպատակներ, բայց ոչ հարկատուներ, ոչ էլ ենթարկվում էին նրանց հրամաններին, այլ միայն այն շափով էին հպատակ, որ երբ նրանց թագավորը վախճանվում էր, հռոմայեցիների կայսրը թագավորությունը ժառանգողին իշխանության նշանակներ էր ուղարկում⁵⁰։ [Լազերի թագավորը] պարտավոր էր ամուր պահպանել երկրի սահմաններն՝ իր հպատակների հետ միասին, որպեսզի թշնամի հոները Կովկաս լեռից, որը նրանց սահմանակից է, Լազիկայի միջով չներխուժեն հռոմայեցիների երկիրը։ Նրանք պահում էին սահմանները՝ գրա գիւմաց հռոմայեցիներից շատանալով ո՛չ գրամ, ո՛չ էլ զորք։ Նրանք [պարտավոր չէին] հռոմայեցիների հետ միասին արշավանքների դուրս գալ, այլ մշտապես առևտրական գործարքների մեջ էին Պոնտոսում բնակվող հռոմայեցիների հետ։ Քանի որ իրենք չունեին ո՛չ աղ, ո՛չ հացահատիկ, ոչ էլ որևէ այլ բարիք, պետք եղածը ձեռք էին բերում՝ փոխարենը տալով մորթիներ, մուշտակներ և ստրուկներ։ Երբ իբերների թագավոր Գուրգենի հետ պատահեց այն, ինչ ես վերը պատմեցի⁵¹, հռոմեական զորամասը տեղավորվեց Լազիկայում, մի բան, որ դուր չէր գալիս այդ բարբարոսներին. հատկապես դուր չէր գալիս զորահրամանատար Պետրոսը, որը վատություն անելու մեջ վարպետ էր։ Այս Պետրոսը ծագումով Արզանենեից էր⁵², որը հնուց պարսիկներին էր ենթակա և գտնվում էր Նիմֆիոս գետից այն կողմ։ Դեռ մանուկ հասակում նա գերվեց Հուստինոս կայսեր կողմից, երբ վերջինս Ամիգի գրավումից հետո Կելերի զորքի հետ միասին ներխուժել էր պարսից երկիրը։ Լինելով մարդասեր, [Հուստինոսը] այդ մարդուն քերականի մոտ ուսման էր տվել։ Սկզբում նա դարձավ Հուստինոսի դպիրը, իսկ երբ Անաստասիոսի մահից հետո հռոմայեցիների թագավորությունն անցավ Հուստինոսին, Պետրոսը նշանակվեց զորավար, և դառնալով անշափ դրամասեր՝ անխոհեմ էր վերաբերվում բոլորին։

Հետագայում Հուստինիանոս կայսրը ուրիշ զորահրամանատարներ էլ ուղարկեց Լազիկա, նրանց թվում նաև Հովհաննեսին, որին Յիվոս էին անվանում։ Նա հասարակ, աննշան ծագում ուներ, սակայն բարձրացավ զորահրամանատարի աստիճանին միայն այն պատճառով, որ ամենախորամանկ մարդն էր և չափազանց ընդունակ ապօրինի ձևով դրամական միջոցներ ձեռք բերելու գործում։ Նա լարեց, իրար խառնեց հռոմայեցիների ու լազերի փոխհարաբերությունները, համոզեց Հուստինիանոս կայսեր Լազիկայում Պետրա անունով⁵³ ծովափնյա քաղաք կառուցել և այդ [քաղաքում]

կարծես բերդում բազմած, տալին ու վրա արեց լազերի գործերը: Նա արգելեց առևտրականներին Կոլխիս երկիրը աղ և լազերին անհրաժեշտ մյուս բեռները տանել, որևէ բան տեղում դնել: Պետրալում նա հաստատեց այսպես կոչված մոնոպոլիոնը⁵⁴, և զբաղվեց շարաշահությանը. ամբողջ այդ գործը վերցրեց իր փի մեջ և գործում էր ըստ իր քմահաճույքի, և ոչ թե ինչպես ընդունված է: Բարբարոսները դժգոհ էին նաև այն բանից, որ իրենց երկրում հռոմեական զորք կա, ինչ որ նախկինում չէր եղել: Ահա, ի վիճակի չլինելով տանել այդ բոլորը, նրանք որոշեցին անցնել պարսիկների և հոսրովի կողմը և իրենց մտադրությունը իրականացնելու նպատակով հռոմայեցիներից գաղտնի դեսպաններ ուղարկեցին, որոնց հանձնարարվեց հոսրովից ստանալ հավաստիացում այն մասին, որ լազերին չի թողնի հռոմայեցիների քմահաճույքին, որից հետո պարսից զորքի հետ վերագառնալ իրենց երկիրը:

Դեսպանները ժամանեցին սլարսից երկիրը և գաղտնի հանդիպելով հոսրովին, ասացին հետևյալը. «Ով ամենամեծ արքա, լազերին զու համարի մարդիկ, որոնք մի ժամանակ որևէ պատճառով անջատվելով իրենց բարեկամներից, անցել են անձանթ մարդկանց կողմը, բայց բախտի բերմամբ առավել մեծ հաճույքով վերագառնում են նրանց մոտ: Կոլխերը ի սկզբանե անտի գաշնակից են եղել պարսիկներին, օգուտ են տվել նրանց և բազում փորձությունների [հանդիպել]: Այդ մասին մենք ունենք գրավոր շատ հուշարձաններ, որոնք ներկայումս պահվում են նաև քո արքունիքում: Սակայն հետագայում գուցե մեր նախահայրերի մեղքով, գուցե և ձեր կողմից անուշադրության մատնվելու հետևանքով (որովհետև այդ մասին ոչինչ վստահելի բան ասել չենք կարող), մենք դարձանք հռոմայեցիների դաշնակիցները: Այժմ մենք և լազիկայի թագավորը հանձնվում ենք պարսիկներին և տալիս ենք մեր երկիրը, իսկ դուք արեք, ինչ որ կամենաք: Խնդրում ենք ձեզ, մեր հարցին մոտեցեք հետևյալ տեսանկյունից. եթե մենք հռոմայեցիներից որևէ վատություն չտեսած ապերախտաբար լքեցինք նրանց և ձեզ մոտ եկանք, իսկույն մերժեք մեր խնդիրքը, ենթադրելով, որ կոլխերը ձեզ էլ հավատարիմ չեն լինի (նախկին բարեկամության այդպիսի խախտումը ասլացույց է այն բանի, թե ինչպես կպահպանեն այն ուրիշների հետ): Բայց եթե մենք անունով էինք միայն հռոմայեցիների բարեկամները, բայց իրականում նրանց հավատարիմ ստրուկներն էինք և ճնշվում էինք մեզ բռնատիրոջների կողմից, ապա այդ դեպքում դուք ընդունեցեք մեզ՝

»ձեր նախկին դաշնակիցներին, տիրեք նրանց վրա որպես ձեր ծա-
 »ռանների, որոնք ձեր նախկին բարեկամներն էին, ատեցեք մեր
 »հարևան դաժան բռնատիրությունը, արդարությունը վերականգ-
 »նելով, արդարություն, որի պաշտպանությունը սլարսիկների բնա-
 »ծին գիծն է։ Արդարությունը ոչ ոքի հանդեպ անարդարություն
 »չգործելու մեջ չէ միայն, այլև ուրիշների կողմից անարդարության
 »մատնվողներին պաշտպանելու մեջ։ Արժե հիշատակել այն բոլորի
 »մասին, ինչ որ մենք կրեցինք անիծյալ հոռմայեցիների ձեռքից։
 »Նրանք մեր թագավորի իշխանությունը ձեռնարկեցին, փաս-
 »տական իշխանությունն առնելով իրենց ձեռքը։ Թագավորը ծա-
 »ռալի է վերածվել, վախենում է իրեն հրամայող ղորահրամանա-
 »տարից։ Մեր երկրում նրանք հաստատեցին մեծ թվով զորք, ոչ թե
 »թշնամիներից այն պաշտպանելու համար (քանզի մեր հարևան-
 »ներից և ոչ ոք, բացի հոռմայեցիներից, մեզ նեղություն չի պատ-
 »ճառել), այլ որպեսզի մեզ առնելով կապանքների մեջ, տիրանան
 »մեր ունեցվածքին։ Մտադիր լինելով հնարավորին չափ շուտ
 »զրկել մեզ մեր ունեցվածքից, լսի՛ր, ո՛վ արքա, թե ինչպիսի խո-
 »րամանկության դիմեցին նրանք։ Ինչ որ իրենց պետք չէ՝ ստիպում
 »են լազերին դնել, իսկ ինչ որ լազիկան ունի նրանց համար պիտա-
 »նի, ձեռնառնորեն դնում են, իսկ ինչ վերաբերում է գներին, այդ
 »որոշում են տիրողները և ոչ մենք։ Ահա այսպիսի ձանապարհով
 »խլում են մեզանից, բացի սննդամթերքից, նաև ամբողջ ոսկին,
 »առևտրի բարեհնչուն անվան տակ, բայց իրականում մեր հան-
 »դեպ դաժան բռնությունը։ Մեզ վրա տիրում է մի փերեզակ զորա-
 »հրամանատար, որը հենվելով իր իշխանության վրա, մեր թշվա-
 »ռությունն իր համար ինչ-որ զբաղմունք է դարձրել։ Ահա այս է
 »ասլստամբության ճշմարիտ պատճառը։ Մենք այժմ կբացատրենք,
 »թե ինչքան շահավետ է ձեզ համար լազերի խնդիրքն ընդունելու։
 »Պարսից իշխանությանը դուք կմիացնեք մի հնազույն թագավո-
 »րություն, որով դուք առավել ևս կհզորացնեք ձեր իշխանությունը,
 »բացի դրանից դուք մեր երկրի վրայով կկարողանաք կապվել հոռ-
 »մայեցիների ծովի հետ, որտեղ նավեր շինելով, ով արքա, առանց
 »դժվարության կնավարկեք մինչև Բյուզանդիոնի պալատը, որով-
 »հետև մեջտեղում ոչ մի արգելք չկա։ Դրա վրա կարելի է ավելաց-
 »նել հետևյալը. արդեն ձեզանից կախված կլինի, որ սահմանակից
 »բարբարոսները ամեն տարի թալանեն հոռմայեցիների երկիրը։
 »Որովհետև դուք շատ լավ գիտեք, որ լազերի երկիրը Կովկասյան
 »լեռների առաջ մի պատվար է ներկայացնում։ Արդ, արդարությունն

»այդ է հրամայում, օգուտն էլ առկա է, հետևաբար մեր առաջարկ-
ները մերժելը սխալ կլինի»։ Դեսպաններն այսքանն ասացին։

Խոսքովը զոհունակությամբ լսեց այդ խոսքերը և խոստացավ
պաշտպանել լազերին։ Նա գեսպաններին հարցնում էր, հնարավոր
է արդյոք մեծ զորքով գնալ Կոլխիս երկիրը, որովհետև անցյալում
շատերից լսել էր, որ այդ երկիրն անչափ անհարթ և երկար տարա-
ծության վրա խիստ անտառապատ լինելու պատճառով նույնիսկ թե-
թև գինվածի համար դժվարանցանելի է։ Դեսպանները պնդում էին,
որ պարսից ամբողջ զորքի համար այդ ճանապարհը մատչելի կղառ-
նա, եթե ծառերը կտրատելով, նետեն դժվարանցանելի տեղերը։
Նրանք խոստանում էին ցույց տալ ճանապարհը, այդ դործում օգնել
պարսիկներին։ Խոսքովն այդ գրավականից դրդված, հավաքեց մեծ
բանակ և արշավանքի նախապատրաստություն տեսավ՝ իր մտա-
դրությունը չհայտնելով պարսիկներին. նա տեղյակ պահեց միայն
նրանց, ում սովորաբար վստահում էր իր գաղտնիքները։ Նա
պատվիրեց գեսպաններին կատարվելիքի մասին ոչինչ չասել, լու-
րեր տարածեց, որ ցանկանում է գնալ Իբերիա, երկրի դործերը
կարգի բերելու համար, որովհետև իբրև թե հոնական մի ցեղ այն-
տեղից ներխուժել էր պարսից տիրապետության սահմանները։

16. Այդ միջոցին Բելիսարիոսը ժամանելով Միջագետք, ամե-
նուրեք զորահավաք կատարեց և մի քանիսին Պարսկաստան ուղար-
կեց հետախուզության։ Իսկ ինքը, մտադիր լինելով թշնամիներին
հանդիպել այստեղ, եթե վերջիններս նորից ներխուժեն հոռմայեցի-
ների երկիրը, կարգի էր բերում և մարզում զորքը, որովհետև այն
մեծ մասամբ անդեն էր և սարսափում էր պարսիկների անունից
անգամ։ Հետախույզները վերադառնալով գեկուցեցին, որ թշնա-
միներն առայժմ ոչ մի ներխուժում չեն նախապատրաստում, որով-
հետև Խոսքովն այլ վայրում դբադված է հոների դեմ պատերազմե-
լով։ Բելիսարիոսը լսելով այդ, որոշեց ամբողջ զորքով ներխուժել
թշնամու երկիրը։ Նրան միացավ և Արեթասը՝ սարակինոսների մեծ
զորքով, իսկ կայսրը նամակով կարգադրում էր անհապաղ ներխու-
ժել թշնամու երկիրը։ [Բելիսարիոսը] բոլոր զորահրամանատարնե-
րին Դարա հրավիրելով, ասաց այսպես. «Ծս գիտեմ, ո՞վ գինալից-
ներ, որ գուր բաղմաթիվ պատերազմների փորձ ունեն։ Ծս ձեզ
»հրավիրել եմ այժմ ոչ այն պատճառով, որպեսզի որևէ խոսքով
»կամ հորդորով մղեմ թշնամիների դեմ (ես գիտեմ, որ դուք ողն-
»վորող խոսքերի կարիքը չեք զգում), այլ որպեսզի խորհրդակցենք

»ու որոշենք, թե ինչն է կայսրության համար ավելի լավ և ձեռնոր-
 »տու: Պատերազմը շահելու համար բոլորի իմաստության կարիքն
 »է զգացվում: Խորհրդակցության մասնակիցների կարծիքը պետք է
 »բոլորովին չկաշկանդվի ամոթխածությամբ կամ մեկի հանդեպ
 »տաժած վախով: Վախը միշտ ճնշում է նրան ենթարկվողներին և
 »թույլ չի տալիս, որ միտքը ճիշտ որոշում ընդունի, իսկ ամոթխա-
 »ծությունն էլ կաշկանդում է մտքի ուժը և [ստիպում] հակառակ
 »կարծիքի հանդեպ: Ներկա իրավիճակում ո՛չ մեծ կայսեր, և ո՛չ էլ
 »իմ կարծիքը, որևէ կերպ չպետք է ճնշի ձեր վրա: [Կայսրը] ճա-
 »կատից հեռու լինելով, ի վիճակի չէ համաքայլ ընթանալ դեպքերի
 »հետ, ուստի և ոչ մի վախ չկա, երբ հակառակ որոշումներով կգոր-
 »ծենք նրա օգտին: Իսկ ես մի մարդ եմ, որ երկար բացակայությու-
 »նից հետո եմ ժամանել այստեղ, և անհնարին չէ, որ ես որևէ բանում
 »սխալվեմ: Այնպես որ դուք իմ կարծիքից էլ մի կաշկանդվեք և բա-
 »ցահայտ ասեք, թե ի՞նչ է օգտակար մեզ և կայսեր համար: Նախ և
 »առաջ մենք, ով դիմակիցներ, այստեղ ենք ժամանել թշնամու՝
 »դեպի մեր երկիրը որևէ ներխուժման առաջն առնելու համար: Այժմ
 »իրադրությունն ավելի բարենպաստ լինելով, քան թե մենք կարող
 »էինք ակնկալել, անհրաժեշտ է մտածել այն մասին, որ [հարձակո-
 »ւմենք] թշնամու երկրի վրա: Ահա դուք, որ հավաքվել եք այստեղ,
 »պետք է առանց քաշվելու ասեք այն, ինչ յուրաքանչյուրդ ավելի
 »հարմար է գտնում և ձեռնտու»:

Բելիսարիոսն այսքանն ասաց: Պետրոսն ու Բուղեսը կողմնակից
 էին, որ նա զորքն անհապաղ շարժի թշնամու երկրի վրա: Նրանց
 կարծիքին անմիջապես միացան բոլորը: Լիբանանի զորքերի հրա-
 մանատարներ Հոնկիթանգոսը և Թեոկտիստոսը ներխուժման հար-
 ցում նույնպես համաձայն էին մյուսների հետ, բայց վախ հայտնե-
 ցին, որ եթե հեռանան Փյունիկից և Ասորիքից, Ալամունդարոսին
 հնարավորություն կտան լրիվ ավարի առնել այդ շրջանները, որի
 համար [Հուստինիանոս] կայսրը կզայրանա, որ չկարողացան
 ավարառություններից զերծ պահել իրենց իշխանության ներքո
 գտնվող երկիրը: Այդ էր պատճառը, որ նրանք ոչ մի դեպքում չէին
 ուզում միանալ մնացած զորքի [գործողություններին]: Բելիսարիո-
 սը այդ երկու մարդկանց ասաց, որ նրանք այնքան էլ ճիշտ չեն
 մտածում: Նա հայտնեց, որ այժմ ամառային արևադարձ է: Ամա-
 ռային արևադարձի երկու ամիսների ընթացքում սարակինոսները
 սովորություն ունեն իրենց աստծուն ուխտի գնալ: Այդ միջոցին
 նրանք դեպի օտար երկիր ոչ մի արշավանք չեն ձեռնարկում: Դրա

համար նա համաձայնվեց վաթսուն օր հետո նրանց աղատ արձակել և հրամայեց, որ հետևեն մնացած զորքին: Բելիսարիոսը արագ թափով նախապատրաստվում էր արշավանքի:

17. Խոսրովը և մարերի զորքը դեսպանների առաջնորդությամբ Իբերիայի վրայով մուտք գործեց Հաղիկա. առանց որևէ դիմադրության հանդիպելու, նրանք կտրատում էին ծառերը (որոնք այստեղ լեռնոտ վայրերում հույժ խտությամբ և բարձր են աճում, լրիվ անանցանելի դարձնելով երկիրը զորքի համար), այգ ձևով հարթելով դժվարանցանելի ճանապարհ: Երբ նրանք հասան միջին Կոլխիս (ուր պոետների առասպելաբանության համաձայն տեղի ունեցավ Մեդեյայի և Յասոնի արկածը), նրանց մոտ եկավ լազերի թագավոր Գուբադեսը, որպես տիրոջ երկրպագեց Կավադի որդի Խոսրովին, հանձնելով նրան իր անձը, [իր] մայրաքաղաքը և ամբողջ Հաղիկան:

Կոլխիսի Պետրա քաղաքը Եվքսինյան կոչվող Պոնտոսի ափին է գտնվում, որը նախկինում մի աղքատիկ գյուղ էր, բայց Հուստինիանոս կայսրը պարսպով և այլ շինություններով այն անառիկ և երևելի դարձրեց: Խոսրովն իմանալով, որ հռոմայեցիների զորքը Հովհաննեսի գլխավորությամբ այստեղ է գտնվում, զորավար Անիաբեդին⁵⁵ ուղարկեց նրանց դեմ՝ [Պետրան] գրոհով վերցնելու համար: Հովհաննեսը տեղեկանալով [թշնամու] հարձակման մասին, հրամայեց, որ ոչ ոք պարսպից դուրս չգա, ոչ էլ պարսպի տամնաշարի վրայից երևա թշնամիներին: Նա ամբողջ զորքը զինեց. կանգնեցրեց դարպասների մոտ, հրամայելով լուսթյուն պահպանել, ձայն-ծպտուն չհանել: Երբ պարսիկները մոտեցան պարսպին, կարծեցին, որ քաղաքը դատարկ է, որ հռոմայեցիներն այն լքել, հեռացել են, որովհետև ոչ թշնամին էր երևում, ոչ էլ որևէ ձայն լսվում: Նրանք աստիճաններ դնելու մտադրությամբ ընդհուպ մոտեցան պարսպին, որովհետև ենթադրում էին, որ դիմադրող չկա, ապա մարդ ուղարկեցին Խոսրովի մոտ և հայտնեցին, որ թշնամին ոչ երևում է, ոչ լսվում: Վերջինս զորքի մեծ մասն ուղարկեց, հրամայելով փորձել բոլոր կողմերից բարձրանալ պարսպի վրա: Նա հրամանատարներից մեկին կարգադրեց դարպասների դեմ դրծի դնել բաբանը, իսկ ինքը դիտելու համար բարձրացավ քաղաքին մոտ գտնվող մի բլրի վրա: Հռոմայեցիները հանկարծակիորեն բացեցին դարպասները և անսպասելիորեն գրոհելով՝ թշնամիներից շատերին կոտորեցին, հատկապես նրանց, ովքեր գտնվում էին բա-

բանի մոտ։ Մնացածները հրամանատարների հետ միասին մազապուրծ եղան և փրկվեցին։ Խոսրովը ղալբացած ցցահան արեց Անիաբեդին, որ խաբվել էր փերեղակ և թուլամորթ Հովհաննեսի կողմից։ Ոմանք ասում են, որ ոչ թե Անիաբեդը ցցահան արվեց, այլ այն հրամանատարը, որ գլխավորում էր բաբանի շուրջ եղած զինվորներին։ Իսկ ինքը՝ [Խոսրովը], վերցնելով ամբողջ զորքը, ընդհուպ մոտեցավ պարսպին և ճամբարելով նախապատրաստվեց պաշարման։ Հաջորդ օրը պտույտ գործելով պարսպի շուրջը, գտավ, որ այն այնքան էլ անառիկ չէ և որոշեց պաշարել։ Նա ամբողջ զորքը կուտակեց այստեղ և գործի անցավ՝ հրամայելով բոլորին պարբսպի ատամնաշարի վրա նետեր արձակել։ Հռոմայեցիները պաշտպանվում էին՝ գործի գնելով մեքենաները և բոլոր աղեղները։ Սկզբում պարսիկները, թեև անդադար հարվածում էին, քիչ վնաս էին հասցնում հռոմայեցիներին, իսկ իրենք շատ ավելի մեծ կորուստներ էին կրում, որովհետև հարվածները ստանում էին բարձրից։ Իսկ հետո (որովհետև վիճակված էր, որ Խոսրովը գրավեր Պետրան), Հովհաննեսը սլատահաբար պարանոցին վերք ստանալով մահանում է, մնացած հռոմայեցիների հուսալքման պատճառ դառնալով։ Արդեն մթնել էր և բարբարոսները հեռացան իրենց ճամբարը։ Հաջորդ օրը նրանք միտք հղացան պարսպի տակ գետնափոր անցք փորել։ Ահա թե ինչ ձևով։

Պետրա քաղաքը անառիկ է, որովհետև մի կողմից ծովն է նրան հարում, իսկ մյուս կողմից գահավեժ ժայռերը, որոնցից էլ այդ քաղաքը ստացել է [Պետրա] անունը⁵⁶։ Նա հարթ տեղում ունի մի մուտք, այն էլ ոչ շատ լայն, որովհետև նրա երկու կողմից կախված են ժայռերը։ Անցյալում քաղաքի հիմնադիրների կանխատեսու-թյամբ պարսպի այս մասն անմատչելի դարձնելու նպատակով երկու ժայռերի միջև երկար պարիսպներ կառուցվեցին, որոնց երկու ծայրերին դրվեցին մեկական աշտարակ, սակայն ոչ ընդունված ձե-վով, այլ ահա թե ինչպես։ Աշտարակների մեջ նրանք դատարկ տարածություն չթողեցին, անշափ բարձրություն ունեցող կառույցը գետնից սկսած հսկայական, իրար կապված քարերով շարեցին, որպեսզի աշտարակները բաբանի կամ ուրիշ մեքենայի կողմից չսասանվեն։ Ահա այդպիսին էր Պետրա [քաղաքի] պարիսպը։ Պարսիկները գաղտնի գետնափոր անցք փորեցին և սողոսկեցին աշտարակներից մեկի տակ։ Այստեղից նրանք սկսեցին հանել քա-րերը, իսկ նրանց տեղը փայտեր դրեցին, որոնք այնուհետև կրակի տվեցին։ Կրակի բոցը շուտով բորբոքվեց, խախտեց քարերի ամրու-

թլունը և աշտարակն ամբողջութեամբ սասանվելով, հանկարծակի-որեն գետին տապալվեց։ Աշտարակի վրա գտնվող հռոմայեցիները այնքանով էին զուշակում նման մի բանի մասին, որ աշտարակի հետ միասին գետին շտապալվեցին, այլ փախան և անցան քաղաքի պարսպից ներս։ Թշնամիներին արդեն մնում էր մարտնչել հարթ վայրում և առանց որևէ դժվարութեան գրոհով գրավել քաղաքը։ Դրանից վախենալով, հռոմայեցիները բանակցութիւնների մեջ մտան բարբարոսների հետ և խոսրովի կողմից իրենց կյանքի և ունեցվածքի ապահովութեան մասին հավաստիացում ստանալով, պայմանագրով անձնատուր եղան ու հանձնեցին քաղաքը։ Ահա այսպէս խոսրովը գրավեց Պետրան և յուրացրեց Հովհաննեսի դրամները, որոնք չափից ավելի շատ էին. մյուսների գույքին ո՛չ ինքը, ո՛չ էլ որևէ պարսիկ ձեռք չտվեց։ Հռոմայեցիները պահապանելով իրենց ունեցվածքը խառնվեցին մարաց զորքին։

18. Այդ միջոցին Բելիսարիոսը և հռոմեական զորքը, այստեղի ղեպքերին անտեղյակ, Դարա քաղաքից մեծ կարգ ու կանոնով շարժվեց Նիսիբիսի վրա։ Երբ հասան ճանապարհի կեսին, Բելիսարիոսը զորքը տարավ առաջ, ուր ջրի հորդառատ աղբյուրներ կային և դաշտն այնպիսին էր, որ հնարավորութիւն էր տալիս բոլորին ճամբարելու։ Ահա այստեղ, Նիսիբիս քաղաքից քառասուն երկու ասդարեղ հեռավորութեան վրա, նա հրամայեց ճամբարել։ Բոլորը զարմացան, որ նա չի ուղում կանգ առնել քաղաքի մոտ, ոմանք էլ չէին կամենում նրան հետևել։ Այդ պատճառով Բելիսարիոսը դիմեց իր մոտ եղած հրամանատարներին հետևյալ խոսքերով. «Ես ցան-»
«կութիւն չունեմ իմ մտքում եղածը տարփողել բոլորի առաջ, որով-»
«հետև ամբողջ ճամբարով մեկ տարածվող խոսքը գաղտնի չի մնա-»
«և շատ շանցած կհասնի թշնամիներին։ Ես տեսնում եմ, որ ձեզա-»
«նից շատերն իրենց շատ անկարգ են պահում և յուրաքանչյուրը
»ցանկանում է դառնալ պատերազմի միահեծան հրամանատարը։
»Ես այժմ ստիպված եմ ձեզ ասել այն, ինչի մասին պետք էր լուել.
»երբ զորքում ամեն մեկը ինքնազուգու գործի, ոչինչ դուրս չի գա։
»Ես գիտեմ, որ խոսրովն արշավելով այլ բարբարոսների վրա, ան-»
»հրաժեշտ պահապան զորքով ապահովել է իր երկիրը, այդ թվում
»և այն կարևոր քաղաքը, որ նրա երկրի ամենահեռավոր պատվարն
»է։ Ես լավ գիտեմ, որ նա [այս քաղաքում] թողել է մեծաքանակ
»ընտիր զորք, որը կկարողանա մեր հարձակումներին դիմագրել։
»Ահա ձեզ օրինակ. նա նրանց հրամանատար նշանակեց նարեղե-

»սին⁵⁷, որը խոսքովից հետո և՛ փառքով, և՛ պաշտոնով առաջինն է
 »համարվում պարսիկների մեջ: Ես գիտեմ, որ նա կփորձի մեր ու-
 »ժերը և կզիջի ոչ այլ կերպ, քան միայն ճակատամարտում պարտ-
 »վելուց հետո: Արգ, եթե ընդհարումը տեղի ունենա քաղաքին մոտ
 »վայրում, մեր սլաքարը պարսիկների դեմ անհավասար կլինի:
 »Որովհետև նրանք դուրս դալով ամրություններից, հաջողության
 »դեպքում առավել ոգևորությամբ պիտի հարձակվեն, իսկ եթե
 »պարտվեն, դյուրությամբ պիտի խուսափեն մեր հարձակումից,
 »որովհետև մենք շատ կարճ տարածության վրա պիտի հալածենք
 »և ոչ մի վնաս չենք կարողանա հասցնել նրանց, հետևաբար և քա-
 »ղաքին: Դուք տեսնում եք, որ քաղաքը պաշտպան դորքով ապա-
 »հովված լինելու պատճառով պաշարմամբ վերցնել հնարավոր չէ:
 »Սակայն եթե մենք թշնամիների հետ կովի բռնվենք հենց այստեղ
 »և պարտության մատնենք նրանց, ապա ես, ո՛վ զինակիցներ, մեծ
 »հույս ունեմ, որ կկարողանանք գրավել քաղաքը, որովհետև խառ-
 »նը վելով փախչող թշնամու դորքին, հավանաբար նրա հետ միասին
 »կխուժենք դարպասներից ներս և կամ էլ նրանից առաջ անցնելով
 »կստիպենք փախուստի դիմել և ապաստան գտնել այլ վայրում,
 »և նիսիրիսը առանց պաշտպանների մնալով հեշտությամբ կգրավ-
 »վի մեր կողմից»:

Բելիսարիոսն այսքանն ասաց և բոլորը համաձայնվեցին նրա
 հետ ու մնացին ճամբարում: Սակայն Պետրոսը, ընկերակցությամբ
 Միջագետքի զորահրամանատար Հովհաննեսի, որն ուներ բավա-
 կան մեծ զորամաս, հանգիստ սպասում էր [քաղաքի] պարսպից
 ոչ շատ հեռու տաս ասպարեզ տարածության վրա: Բելիսարիոսն
 իր զինվորներին մարտական վիճակի բերեց և հանձնարարեց Պետ-
 րոսին կազմ ու պատրաստ սպասել իր ազդանշանին, լավ իմանա-
 լով, որ բարբարոսները կհարձակվեն կեսօրին, որովհետև, ըստ սո-
 վորության, նրանք ճաշում են ուշ երեկոյան, իսկ հոռմայեցիները՝
 կեսօրվա մոտ: Ահա այսպիսիք էին Բելիսարիոսի կարգադրություն-
 ները: Սակայն Պետրոսի մարդիկ, ուշադրություն չդարձնելով այդ
 խորհուրդների վրա, տանջվելով կեսօրվա կիզիչ արևից (այս վայրը
 շատ տոթակեզ է), զենքերը մի կողմ թողած և թշնամու հանդեպ
 անզգոնություն ցուցաբերելով, անկազմակերպ թափառում էին և
 ուտում այստեղ աճող վարունգները: Նաբեգեսը, տեսնելով այդ,
 շտապ կարգով նրանց վրա շարժեց պարսից զորքը: Հոռմայեցինե-
 րը (նրանք պարսպից դուրս եկած և հարթ դաշտով շարժվող բար-
 բարոսներին շատ լավ էին տեսնում) մարդ ուղարկեցին Բելիսա-

րիոսի մոտ, օգնություն խնդրելով, իսկ իրենք, վերցնելով գենքերը, փոթված ու խուճապահար անցան դիմադրության: Բելիսարիոսի մարդիկ դեռևս սուրհանդակի գալուց առաջ իմացան պարսիկների հարձակման մասին՝ վերջիններիս բարձրացրած փոշուց և շտապեցին օգնության: Պարսիկները վրա հասնելով, առանց դժվարության փախուստի մատնեցին հռոմայեցիներին, կոտորեցին հիսուն հոգու և տիրացան Պետրոսի դրոշին: Նրանք այդ հարձակման ժամանակ բոլորին էլ կկոտորեին, որովհետև ոչ ոք կռվելու մտադրություն չունեի, եթե դրան շխանգարեր օգնության հասած Բելիսարիոսը իր զորքով: Պարսիկները շկարողացան դիմանալ առջևից ընթացող երկայնանիղակ գոթերի հարվածների տարափին և փախուստի գիմեցին: Հռոմայեցիները գոթերի հետ միասին հալածելով նրանց, հարյուր հիսուն [պարսիկ] սպանեցին: Մնացած [պարսիկներին] հաջողվեց հապճեպ անցնել պարսպից ներս, որովհետև հալածումը կարճ տարածության վրա էր կատարվում: Բոլոր հռոմայեցիները վերադարձան Բելիսարիոսի ճամբարը, իսկ պարսիկները հաջորդ օրը որպես հաղթանակի նշան մի աշտարակի վրա կանգնեցրին Պետրոսի դրոշը, նրա վրա կախելով երշիկներ. նրանք ծիծաղում ու ծաղրում էին [իրենց] թշնամիներին, բայց չէին համարձակվում դուրս դալ, միայն ապահով կերպով պահպանում էին քաղաքը:

19. Բելիսարիոսը տեսնելով, որ Նիսիբիսը անշափ ամուր է և այն գրավելու ոչ մի հույս չկա, որոշեց առաջ շարժվել, որպեսզի իր արշավանքի ընթացքում ավարի առնի թշնամու [երկիրը]: Ամբողջ զորքի գլուխն անցած նա առաջ շարժվեց: Մեկ օրվա ճանապարհ կտրելուց հետո, հանդիպեցին մի ամրոցի, որ պարսիկներն անվանում են Սիսավրանոն⁵⁸: Նա մարդաշատ էր և ուներ ութ հարյուր հեծյալներից բաղկացած պարսից ուժեղ կայադոր, փորձված ռազմիկ Բլեսիսամեսի գլխավորությամբ: Հռոմայեցիները ճամբարելով ամրոցի մոտ, անցան պաշարման: Գրոհելով պարսպի վրա, նրանք բաղմաթիվ զոհեր տալով ետ մղվեցին, որովհետև սլարիսսը շատ ամուր էր, իսկ բարբարոսները հարձակվողներին քաջաբաս էին դիմադրում: Այգ սլատճառով Բելիսարիոսը հրավիրեց բոլոր հրամանատարներին և ասաց այսպես. «Բաղմաթիվ պատերազմների» փորձը, ո՛վ հրամանատարներ, մեղ սովորեցրել է դժվարին իրադրության ժամանակ կանխագուշակել ապագան, ինչպես և կարողություն ընձեռել ահեղ իրավիճակում ընտրելու լավագույն ելքը:

»Դուր գիտեք, թե ինչքան վտանգավոր է զորքը թշնամու երկրով
 »առաջ տանելը, ետևում թողնելով բազմաթիվ ամրոցներ, ինչպես
 »և [թշնամու] մեծաքանակ կռվող ուժ: Տվյալ դեպքում մեղ հետ
 »նույնը պատահեց, որովհետև մենք առաջ ենք ընկել. թշնամիները
 »և՛ այստեղից, և՛ Նիսիբիս քաղաքից գաղտնի պիտի հետևեն մեղ և
 »բնական է, որոշ վայրերում դարանակալելով որևէ ձևով [մեզ]
 »վնաս են հասցնելու: Իսկ եթե հանդիպեն ուրիշ [պարսկական]
 »զորքի, ապա բացահայտ մարտի են դուրս գալու և մենք ստիպված
 »ենք լինելու կռվել երկուսի դեմ, և անշափ մեծ վնաս ենք կրելու:
 »Ես ինձ թույլ եմ տալիս ասելու նաև, որ եթե այդ ընդհաբման ժա-
 »մանակ անհաջողության մատնվենք, այլևս ոչ մի հնարավորու-
 »թյուն չենք ունենա վերադառնալ հռոմայեցիների երկիրը: Արդ,
 »մենք չպետք է անիմաստ խիզախություն ցուցաբերելով նրանց
 »զրոհներ մեր դեմ, ոչ էլ մեր համառության վնաս հասցնենք հռո-
 »մայեցիների պետության: Անմիտ համարձակությունը դեպի կոր-
 »ծանում է տանում, իսկ խոհեմ զգուշությունը՝ միշտ փրկում է
 »նրան դիմողներին: Արդ, մենք այստեղ մնալով կփորձենք գրավել
 »այս ամրոցը, իսկ Արեթասն իր զորքով թող գնա Ասորեստանի
 »վրա⁵⁹, որովհետև սարակինոսները, թեպետ ի բնե անկարող են
 »ամրություններ գրավելու, բայց ավարառության գործում ամենա-
 »կարող են: Նրանց կմիանան նաև որոշ քանակությամբ ռազմունակ
 »զինվորներ, որոնք ևս, եթե որևէ արգելքի չհանդիպեն, թշնամուն
 »մեծ վնաս կհասցնեն, իսկ եթե նույնիսկ հանդիպեն որևէ թշնամու,
 »հեշտությամբ կնահանջեն և կփրկվեն մեզ մոտ: Իսկ մենք աստու-
 »ծո կամքով կգրավենք ամրոցը, և այլևս վախ չենք ունենա, որ թի-
 »կունքում կարող են [թշնամիները] վնաս հասցնել ու ապա ամբողջ
 »զորքով կանցնենք Տիգրիս գետը, նախօրոք լավատեղյակ դառնա-
 »լով Ասորեստանի իրադրությանը»:

Բելիսարիոսի ասածը երբ ընդհանուր հավանություն գտավ, նա
 իսկույն որոշումը ի կատար ածեց: Նա հրամայեց Արեթասին իր
 զինվորների հետ շարժվել Ասորեստանի վրա: Նրանց հետ ուղարկեց
 նաև հազար երկու հարյուր զինվոր, որոնց մեծ մասը իր վահանա-
 կիրներից էին՝ գլխավորությամբ Տրայանոսի և Հովհաննեսի՝ մա-
 կանունը Ֆագաս⁶⁰. Երկուսն էլ քաջ կռվողներ էին, և պետք է են-
 թարկվեին Արեթասի հրամաններին: [Բելիսարիոսն] Արեթասին
 հրամայեց ավարի տալ ինչ որ ճանապարհին հանդիպի և վերադառ-
 նալով ճամբար, զեկուցել Ասորեստանում թշնամու ուժի քանակի
 մասին: Ահա, Արեթասի զորքն անցնելով Տիգրիս գետը, մտավ Ասո-

րեստան, ուր հանդիպեց հարուստ, բայց անպաշտպան և երկար ժամանակ շթալանված երկրի. հանկարծակի հարձակումով նա բազում շրջաններ թալանեց և ձեռք բերեց մեծ հարստություն⁶¹։ Այդ միջոցին Բելիսարիոսը գերի վերցրեց մի քանի պարսիկների, որոնցից իմացավ, որ ամրոցում պարենի մեծ պակասություն է զգացվում։ Դրա պատճառն այն էր, որ այստեղ սովորություն չկար ամբողջ տարվա պարենամթերքը պետական պահեստներում ամբարել, ինչպես այդ կատարվում է Դարայում և Նիսիբիս քաղաքում, և երբ թշնամի զորքը անակնկալ կերպով հարձակվեց, նրանց չհաջողվեց որևէ բան մթերել։ Բացի այդ, բաղմաթիվ մարդիկ էին ապաստանել ամրոցում, և հասկանալի է, որ շուտով զգացվեց մթերքների սուր պակաս։ Իմանալով այդ, Բելիսարիոսը, իր գաղտնիքներին մասնակից խոհեմ Գեորգիոսին այնտեղ ուղարկեց, որ պեսղի համոզի ներսի մարդկանց՝ հանձնել ամրոցը որոշ պայմաններով։ Գեորգիոսը [ամրոցի պաշտպաններին] հորդորեց, շատ հրապուրիչ բաներ ասաց և համոզեց ամրոցը հանձնել հռոմայեցիներին՝ կյանքի ապահովության մասին հավաստիացում տալով։ Բելիսարիոսն ահա այս ճանապարհով գրավեց Սիսավրանոնը, բոլոր բնակիչներին, որոնք ի սկզբանե անտի քրիստոնյաներ էին և հռոմայեցիներ՝ աղատ թողեց, պարսիկներին Բլեսխամեսի հետ ուղարկեց Բյուզանդիոն, իսկ ամրոցի պարիսպը հիմնահատակ ավերեց։ [Հուստինիանոս] կայսրը շատ շանցած այս պարսիկներին և Բլեսխամեսին ուղարկեց Իտալիա՝ գոթերի դեմ կռվելու։ Ահա այսպես վերջացավ Սիսավրանոն ամրոցի պաշարումը։

Արեթասը, վախենալով, որ հռոմայեցիները կխլեն իր ավարը, չէր ուզում վերադառնալ ճամբար։ Նա իր մարդկանցից ոմանց իբր հետախուզության ուղարկեց, սակայն իրականում նրանց թաքուն պատվիրեց անմիջապես վերադառնալ և [հաղորդել], թե իբր թշնամու մեծաքանակ զորքը շարժվում է դեպի գետը՝ այն անոնելու մտադրությամբ։ Իսկ Տրալանոսին և Հովհաննեսին հորդորում էր ուրիշ ճանապարհով վերադառնալ հռոմայեցիների երկիրը։ [Վերջիններս] սակայն չվերադարձան Բելիսարիոսի մոտ, այլ իրենց աջ կողմն ունենալով նվիրատ գետը, հասան Աբորրա գետի ափին գտնվող Թեոդոսուպոլիս [քաղաք]։ Բելիսարիոսը և հռոմայեցիների զորքն այս զորամասի ռախտին անտեղյակ, մտահոգության մեջ էին. նրանց տանջում էր երկյուղն ու կասկածը։ Նրանք սպասողական վիճակում բավական ժամանակ վատնեցին և այդ միջոցին բաղմաթիվ զինվորներ ծանր ջերմով հիվանդացան։ Դրա պատճառն

այն է, որ պարսիկներին ենթակա Միջագետքը շատ տոթակեզ է, և հռոմայեցիները, հատկապես Թրակիայից եկողները, անսովոր լինելով անշափ շոգ վայրում խեղդիչ հյուղակների մեջ բնակվելու՝ հիվանդացան. բանակի երրորդ մասը կիսամեռ վիճակում էր: Ամբողջ զորքը մտադիր էր անհապաղ հեռանալ այստեղից և վերադառնալ հայրենի երկիրը, հատկապես լիբանանյան զորքերի հրամանատարներ Հռեկիթանգոսն ու Թեոկտիստոսը, որովհետև գիտեին նաև, որ սարակինոսների ուխտի ժամանակն արդեն սպառվել է: Նրանք հաճախ դիմում էին Բելիսարիոսին, խնդրելով, որ իրենց թույլ տրվի գնալ, փաստարկելով, որ իզուր են մնում այստեղ, այն ժամանակ, երբ Լիբանանն ու Ասորիքը թողել են Ալամունդարոսի տրամադրության տակ:

Այդ պատճառով Բելիսարիոսը բոլոր հրամանատարներին հրավիրեց խորհրդակցության: Առաջինը խոսք վերցրեց Նիկիտայի որդի Հովհաննեսն ու ասաց այսպես. «Ամենաքաջգ Բելիսարիոս: Ես» բոլոր ժամանակների համար այնպիսի բախտավոր ու առաքինի» զորավար, ինչպիսին ես դու, չդիտեմ: Քո փառքը տարածվել է ոչ» միայն հռոմայեցիների, այլև բոլոր բարբարոսների մեջ: Դու քո» այդ բարի փառքը կամրապնդես, եթե կարողանաս մեզ ողջ առողջ» փրկել, հասցնել հռոմայեցիների երկիրը, քանի որ մենք այժմ» բարի հույսեր չունենք: Մեր զորքի դրուժյունն այժմ հետևյալն է.» սարակինոսները և մեր ամենառազմունակ զինվորներն անցյալ» օրը, չգիտեմ ինչպես անցնելով Տիգրիս գետը, այնքան շտապեցին,» որ հնարավորութուն անգամ չունեցան սուրհանդակ ուղարկելու» մեզ մոտ: Հռեկիթանգոսն ու Թեոկտիստոսը, տեսնում ես, ուղում» են գնալ, ենթադրելով, որ Ալամունդարոսի զորքը Փյունիկեի մեջ» է և տալին ու վրա է անում նրա բնակավայրերը: Իսկ մնացած» [ռազմիկներից] հիվանդների թիվը այնքան մեծ է, որ նրանց մա» սին հոգացողներն ու հռոմայեցիների երկիրը փոխադրողները» թվով շատ ավելի քիչ են: Ահա այսպիսի պայմաններում, եթե մեզ» հանդիպի որևէ թշնամի կամ այստեղ, կամ էլ մեր նահանջի ժա» մանակ, պատահարի մասին ոչ ոք չի կարողանա նույնիսկ հայտ» անել Դարայի հռոմայեցիներին: Ես միանգամայն անտեղի եմ հա» մարում առաջ շարժվելու մասին մտածելն անգամ: Եթե մեզ մնում» է որևէ հույս, ապա դա վերադառնալու մասին մտածելն ու այդ» իրականացնելն է: Ինձ թվում է, որ այսպիսի վտանգավոր պայ» մաններում մտածել թշնամուն վնասելու, և ոչ թե փրկության մա» սին, ծայրահեղ անխոհմտություն կլիներ»: Հովհաննեսն այսքանն

ասաց, իսկ մնացածները հավանություն տվեցին նրան ու խուճապահար պահանջում էին անհապաղ պատրաստվել նահանջի: Բելիսարիոսը հիվանդներին բարձեց անասունների վրա, ու զորքը ետ տարավ: Երբ նրանք շուտով հասան հռոմայեցիների երկիրը, նա ամեն ինչ իմացավ Արեթասի արածի մասին, բայց չկարողացավ նրան որևէ կերպ պատժել, որովհետև այլևս չհանդիպեց: Ահա այսպիսի վախճան ունեցավ հռոմայեցիների արշավանքը:

Խոսրովը Պետրան գրավելուց հետո իմացավ, որ Բելիսարիոսը ներխուժել էր պարսից երկիրը, որ Նիսիբիսի մոտ ընդհարում է տեղի ունեցել, որ Սիսավրանոն ամրոցը գրավվել է և այն մասին, ինչ գործեց Արեթասի զորքը՝ անցնելով Տիգրիս դետը: [Խոսրովը] Պետրայում կայազոր թողնելով, մնացած զորքի, ինչպես նաև դերի վերցրած հռոմայեցիների հետ, անմիջապես շարժվեց դեպի պարսից երկիրը: Այս բոլորը տեղի ունեցավ Խոսրովի՝ երկրորդ արշավանքի ժամանակ: Իսկ Բելիսարիոսը կայսեր կոչով գնաց Բյուզանդիոն, ուր և ձմեռեց:

20. Գարնան սկզբում Կավադի որդի Խոսրովը մեծ զորքով երրորդ անգամ⁶² ներխուժեց հռոմայեցիների երկիրը՝ իր աջ կողմն ունենալով Եփրատ գետը: Սերգիուպոլսի եպիսկոպոս Կանդիդոսը, երբ իմացավ, որ մարերի զորքը շատ մոտ է, երկյուղ դգալով իր և քաղաքի համար, որովհետև նշված ժամանակամիջոցում ամենևին չէր կատարել Խոսրովի հետ կնքված համաձայնության պայմանները, գնաց թշնամիների ճամբարը և խնդրում էր Խոսրովին, որ դրա համար իր հետ վատ չվարվի: [Նա ասաց], որ ինքն ամենևին դրամ չի ունեցել և այդ էր սլատճառը, որ նա հենց սկզբից չմտածեց Սուրոնի բնակիչների փրկագնման մասին, որ վերջիններիս հարցով նա շատ է դիմել Հուստինիանոս կայսեր, սակայն ապարդյուն: Խոսրովը բանտարկեց նրան, ծեծեց և պահանջեց սահմանված գումարի կրկնապատիկը: [Կանդիդոսը] խնդրեց մարդ ուղարկել Սերգիուպոլիս, [սուրբ Սերգիոսի] տաճարի բոլոր թանկարժեք իրերը վերցնելու համար: Խոսրովն այնպես էլ արեց և Կանդիդոսն իր ուղեկիցներից մի քանիսին [Խոսրովի] մարգկանց հետ ուղարկեց: Աերդիուպոլսի բնակիչները, ընդունելով Խոսրովի ուղարկած մարդկանց, տվեցին բազմաթիվ թանկարժեք իրեր, հավատացնելով որ իրենց այլևս ոչինչ չի մնացել: Խոսրովն ասաց, որ այդ իրեն բոլորովին չի բավարարում և պահանջեց նրանցից ավելին: Նա մարդիկ ուղարկեց քաղաք, եղած գանձերի մասին ճշգրիտ դադափար կաղմելու պա-

տրրվակով, բայց իրականում քաղաքը գրավելու համար։ Սերգիու-
պոլսին, սակայն, վիճակված չէր գրավել պարսիկների կողմից։
Ամբրոս անունով սարակինոսներից մեկը, հավատքով քրիստոնյա,
Ալամունդարոսի զինվորներից, գիշերով եկավ քաղաքի պարսպի
մոտ, հայտնեց ամեն ինչ և խորհուրդ տվեց ոչ մի գեպքում ներս
չթողնել պարսիկներին։ Ահա այսպես խոսրովի կողմից ուղարկված
մարդիկ ձեռնունայն վերագարձան նրա մոտ, իսկ վերջինս զայրա-
ցած որոշեց գրավել քաղաքը։ Նա վեց հազարանոց մի զորամաս ու-
ղարկեց, հրամայելով պաշարել [քաղաքն] ու գրոհել պարսպի վրա։
Այդ [զինվորները] տեղ հասնելով, անցան գործի, իսկ սերգիուպոլ-
սեցիները սկզբում քաջաբար պաշտպանվում էին, բայց այնուհետև
հուսալքվելով և վտանգից վախեցած, մտածում էին քաղաքը հանձ-
նել թշնամիներին։ Նրանց զորքը բաղկացած էր ընդամենը երկու
հարյուր հոգուց։ Բայց Ամբրոսը, գիշերով գալով պարսպի մոտ
ասաց, որ պարսիկները երկու օր հետո վերացնելու են պաշարումը,
որովհետև նրանց ջրի պաշարը սպառվել է։ Նրա համար էլ [սեր-
գիուպոլսեցիները] ոչ մի բանակցության մեջ չմտան թշնամիների
հետ։ Բարբարոսները ծարավից ճնշված վերացրին պաշարումը և
եկան խոսրովի մոտ։ Սակայն խոսրովը Կանդիդոսին աղատ չարձա-
կեց, երևի այն պատճառով, որ վերջինս ասել էր, որ եթե երդումը
դրժի, այլևս հոգևորական մնալ չի կարող⁶³։ Ահա այսպիսին էր վի-
ճակն այնտեղ։

Խոսրովը, երբ հասավ Կոմմագենե երկիրը, որին [այժմ] Նփրա-
տեսիա են անվանում, չէր ուզում ավարի առնել կամ գրավել որևէ
վայր, որովհետև այդ բոլոր տարածությունների մի մասը մինչև
Ասորիք ինքը նախապես գրավել էր, մի մասն էլ թալանել։ Այդ մա-
սին ես վերը պատմել եմ։ Նա մտադիր էր զորքն ուղիղ Պաղեստինի
վրա տանել, ավարի առնելու համար հատկապես Երուսաղեմում
գտնվող բոլոր թանկարժեք իրերը։ Նա լսել էր, որ այդ երկիրը և
նրա բնակիչները շատ հարուստ են։ Հռոմայեցիների զորահրամա-
նատարներն ու զինվորները բոլորովին չէին մտածում [թշնամու-
վրա] հարձակվելու կամ նրա ճանապարհը կտրելու մասին։ Ամեն
մեկը ինչպես կարող էր գրավեց ամբուլյունները, դատելով, որ
բավական է պաշտպանել իրենց և [դիրքերը]։

Հուստինիանոս կայսրը, իմանալով պարսից արշավանքի մա-
սին, անմիջապես նրանց դեմ ուղարկեց Բելիսարիոսին։ Վերջինս
պետական ձիերով, որոնք վերեդոս են կոչվում, առանց զորքի,
շտապ կարգով հասավ Նփրատեսիա։ Կայսեր եղբորորդի Հուստոսը

Բուզեսի և մի քանիսի հետ ապաստան էր գտել Հիերապոլսում։ Նրանք, երբ իմացան, որ Բելիսարիոսը մոտ է, հետևյալ բովանդակությամբ նամակ գրեցին. «Այժմ խոսքով, դու իհարկե գիտես, յարշավել է հռոմայեցիների վրա, ունենալով ավելի մեծ զորք, քան ասցյալում։ Թե նա երբ և ուր է մտադիր գնալու, դեռ հայտնի չէ, միայն մենք լսել ենք, որ նա շատ մոտ է գտնվում։ Նա ոչ մի վայր չավարի չառավ, այլ անընդհատ առաջ է շարժվում։ Դու հնարավորին չափ շուտ եկ մեզ մոտ, եթե կարողանաս՝ առանց թշնամու զորքին հանդիպելու, որպեսզի քեզ փրկես կայսեր համար, ինչպես » և մեզ ու Հիերապոլիսը»։

Նամակում այդ էր գրված։ Բելիսարիոսը հավանություն չտվեց նամակին և երբ հասավ Եփրատ գետի ափին գտնվող Եվրոպոս վայրը⁶⁴, սկսեց ամեն տեղից զորք հավաքել. նույն տեղում էլ ճամբարեց, իսկ Հիերապոլսի հրամանատարներին պատասխանեց այսպես. «Եթե խոսքովն արշավեր ոչ թե հռոմայեցիների հպատակների, այլ ռուրիչ մարդկանց վրա, այդ դեպքում ձեր մտածածը ճիշտ կլիներ » և շատ հիմնավոր, որովհետև, եթե հանդիստ մնալով հնարավոր լիներ խուսափել փորձանքից, ապա մեծ անմտություն կլիներ ասնպատակ դիմել վտանգի։ Բայց եթե այս բարբարոսը այստեղից հանձնալով հարձակվի Հուստինիանոս կայսեր ենթակա մի ուրիշ շրջանի վրա, որը հարուստ է, բայց զորքով պաշտպանված չէ, ապա այդ դեպքում ավելի լավ է քաջաբար ընկնելը, քան թե առանց սկզբի փրկվելը, քանի որ, հիրավի, այդ ոչ թե փրկություն, այլ դավաճանություն պետք է անվանել։ Արդ, դուք անհապաղ եկեք Եվրոպոս, որտեղ ես հավաքել եմ ամբողջ զորքը և հուսով եմ թշնամու դեմ գործել այնպես, ինչպես թույլ կտա աստված»։ Երբ հրամանատարներն ստացան այս պատասխանը, սրտապնդվեցին և Հիերապոլսի պաշտպանության համար Հուստոսին թողնելով՝ քիչ մարդկանցով, մնացած զորքով եկան Եվրոպոս։

21. Խոսքովն իմանալով, որ Բելիսարիոսը ամբողջ զորքով ճամբարել է Եվրոպոսում, որոշեց դադարեցնել առաջխաղացումը։ Եւ արքայական բարտուղարներից մեկին՝ Վարդանես անունով, որը շատ խոհեմ մարդու համբավ ուներ, Բելիսարիոսի մոտ ուղարկեց հանդիմանելու պատրվակով, որ Հուստինիանոսը դեսպաններին չի ուղարկել Պարսկաստան՝ խաղաղությունը պայմանավորվածության համաձայն հաստատելու համար, բայց [իրականում] իմանալու, թե ինչպիսին է այդ զորավարը։ Երբ այդ իմացավ Բելիսարիոսը,

արեց հետևյալը. ընտրելով վեց հազար հաղթանդամ, թիկնեղ զինվորներ, հեռացավ ճամբարից, իբրև թե որսորդության համար, իսկ թիկնապահ Դիողենեսին և Ակակիոսի որդի՝ ծագումով հայ Ադուլիոսին, որ մշտապես ծառայում էր կայսեր արքունիքում որպես նրա անդորրին հսկող (այս պաշտոնն ունեցող մարդկանց հռոմայեցիներն անվանում են սիլենտիարիոս)⁶⁵, իսկ այժմ հայկական փոքր զորամասի հրամանատար էր, հրամայեց հազար հեծյալներով անցնել դետր և մյուս ափում շրջել՝ հասկացնելով թշնամիներին, որ եթե նրանք փորձեն անցնել Եփրատ դետր և շարժվել դեպի իրենց՝ [պարսից] երկիրը, ապա երբեք տեղի չեն տա: Նրանք գիմեցին հրամանների կատարմանը:

Բելիսարիոսը, երբ իմացավ, որ դեսպանն արդեն մոտ է, պապյուլեոն կոչվող հաստ կտորից մի վրան խփեց և այնտեղ նստեց, կարծես ամաչի վայրում, ուզենալով ցույց տալ, որ եկել է առանց որևէ պատրաստության: Զինվորներին նա տեղաբաշխեց հետևյալ կերպ: Վրանի երկու կողմից թրակացիներն էին և իլլիրացիք, նրանցից հետո գոթերը, ապա էրուլները, այնուհետև վանդալներն ու մավրուսիոսները. նրանք գրավել էին դաշտի մեծ մասը և տեղում չէին մնում, այլ անընդհատ շարժվում էին, շրջում և ի միջի այլոց ու հարևանցի նայում դեսպանին: Նրանցից և ոչ մեկը չունեւր քղամիդ կամ որևէ թիկնոց, այլ ման էին գալիս հագած լինելով միմիայն կտավե խիտոններ ու վարտիքներ, գոտիները կապած: Յուրաքանչյուրն ուներ ձիու մտրակ, իսկ զենքերից՝ մեկը դաշույն, մյուսը՝ տապար, ոմանք էլ պատյանից հանած աղեղներ: Նրանք այնպիսի տպավորություն էին թողնում, որ անհոգ շտապում են որսի: Վարդանեսը անձնապես ներկայանալով Բելիսարիոսին ասաց, որ խոսքով արքան վշտացած է, որովհետև հակառակ պայմանավորվածության, Կեսարը (սլարսիկները այսպես են կոչում հռոմայեցիների թագավորին)⁶⁶ չուղարկեց իր դեսպաններին և այդ է պատճառը, որ խոսքովը ստիպված եղավ դիմել մուտք գործել հռոմայեցիների երկիրը: Բելիսարիոսն երկյուղ չզղալով շատ մոտ ճամբարած բարբարոսների այսպիսի մեծ բազմությունից, առանց շփոթվելու [դեսպանի] խոսքերից, անհոգ ու ժպտադեմ պատասխանեց. «Մարդիկ այնպես չեն վարվում, ինչպես այժմ խոսքովը: Նրանք, եթե »որևէ վեճ են ունենում հարևանների հետ, նախապես դեսպաններ »են ուղարկում նրանց մոտ և երբ ոչ մի համաձայնության չեն դա »լիս, ապա այն ժամանակ միայն պատերազմի են դիմում: Իսկ »[խոսքովը] հռոմայեցիների երկիրը մուտք գործելուց հետո է ուզում

»խաղաղության մասին բանակցությունների դիմել»։ [Բելիսարիոսն] այսքանն ասելով, ուղարկեց դեսպանին։

[Դեսպանը] ներկայանալով հոսրովին, խորհուրդ տվեց հնարավորին շափ շուտ հեռանալ, որովհետև, ինչպես ինքն էր ասում, հանդիպել էր շատ քաջ զորավարի և խելացի մարդու, այնպիսի զինվորների, որ երբեք չէր տեսել։ Նրանց զարգապահության վրա կարելի է հիանալ։ Տվյալ դեպքում [հոսրովի] պայքարը Բելիսարիոսի դեմ կլինի անհավասար, քանի որ, եթե նա նույնիսկ հաղթի, հաղթած կլինի Կեսարի ծառային, բայց եթե պարտություն կրի, իր թագավորության և պարսից ժողովրդի համար դա կլինի մեծագույն խալտառակություն։ Հռոմայեցիները սլարտության դեպքում կկարողանան փրկվել ամրությունների ետև՝ իրենց սեփական երկրում, բայց եթե [պարսիկները] փորձանքի հանդիպեն, ապա անհնարին կլինի դրա լուրն անգամ հասցնել պարսից երկիրը։ Այս խորհուրդը հոսրովին համոզեց և նա որոշեց վերադառնալ պարսից երկիրը, բայց դժվարին դրության մեջ էր։ Նա գիտեր, որ դետանցը պահում են թշնամիները, բայց և չէր կարող նույն անմարդաբնակ ճանապարհով ետ վերադառնալ, որովհետև այն պարենը, որ հռոմայեցիների երկիրը արշավելիս վերցրել էին իրենց հետ, լրիվ սպառվել էր։ Երկար խորհելուց հետո նա հարմար գտավ մարտով անցնել գիմացի ափը և ճանապարհը շարունակել բարիքներով հարուստ երկրի միջով։ Բելիսարիոսը շատ լավ գիտեր, որ նույնիսկ տասը բյուր ղինվորներ ի վիճակի չեն արգելել հոսրովի գետանցումը։ Գետն այս վայրերում բազմաթիվ տեղերից նավերի համար հիմնականում մատչելի է և փոքրաքանակ զորքերով սլարսից շատ մեծ զորքի անցումը խափանել հնարավոր չէ։ [Բելիսարիոսը] Դիոգենեսին և Ագոլիոսին իրենց մարզկանցով՝ այն հաղար հոգու հետ նախասլես ուղարկել էր գիմացի ափը, որպեսզի բարբարոսին շփոթեցնեն ու խանգարեն։ Ինչպես ես ասացի, [հոսրովը] վախեցավ, բայց անհանգստացավ և [Բելիսարիոսը], որ հանկարծ խոչընդոտ կստեղծի [հոսրովին] հռոմայեցիների երկրից հեռանալու։ [Բելիսարիոսը] ավելի նպատակահարմար էր համարում հնարավորություն տալ հոսրովի բանակին այդտեղից գուրս գալ և ոչ մի փորձության չենթարկել բազմաբյուր բարբարոսների դեմ [իր] փոքրաթիվ, առանց այն էլ մարերի բանակից կատարելասլես սարսափած զորքին։ Դրա համար նա հրամայեց, որ Դիոգենեսն ու Ագոլիոսը հանգիստ մնան։

Հոսրովը կամուրջ գցեց և հանկարծակի ամբողջ զորքով անցավ Եփրատ գետը։ Պարսիկների համար բոլոր գետերը, առանց որևէ

դժվարության անցանելի են, որովհետև նրանք երբ ճամփա են դուրս դալիս, պատրաստ ունեն երկաթե կարթեր, որոնցով երկար գերաններն իրար հարմարեցնելով, ցանկացած տեղում պատրաստի կամուրջ են սարքում: Երբ նա շտապ կարգով անցավ մուս ավա, մարդ ուղարկեց Բելիսարիոսի մոտ՝ ասելով, որ մարերի զորքով իր հեռանալը հոռմայեցիների հանդեպ զիջում էր և որ ինքր անհապաղ սպասում է նրանց դեսպաններին: Բելիսարիոսը ևս հոռմայեցիների ամբողջ զորքով անցնելով Եփրատ գետը, անմիջապես [մարդիկ] ուղարկեց խոսրովի մոտ: Վերջիններս երբ ժամանեցին նրա մոտ, գովեցին [խոսրովին] հեռանալու համար, խոստացան, որ շատ շուտով նրանց մոտ կգան կայսեր դեսպանները և խաղաղության շուրջը անցյալում կայացած համաձայնությունը գործով կհաստատեն: Նրանք առաջարկում էին, որ [խոսրովը] ճանապարհը շարունակի հոռմայեցիների՝ որպես իրեն բարեկամների երկրի միջով: [խոսրովը] այդ էլ խոստացավ կատարել, եթե համաձայնության իրականացումը հավաստիացնելու համար իրենց որպես պատանդ տան երևելի [հոռմայեցիներից] որևէ մեկին: Դեսպանները, վերադառնալով Բելիսարիոսի մոտ, հայտնեցին խոսրովի պայմանները: [Բելիսարիոսը] ժամանելով Եդեսիա, Բասիլեյոսի որդի Հովհաննեսին⁶⁷, որը և՛ ծագումով, և՛ հարստությամբ ամենաերևելին էր եդեսացիների մեջ, հակառակ նրա կամքին, անմիջապես որպես պատանդ ուղարկեց խոսրովի մոտ: Հոռմայեցիները գովաբանում էին Բելիսարիոսին և գտնում, որ այս հաջողությունը շատ ավելի մեծ է, քան երբ նա Գելիմերին կամ Ուիտտիգիսին Բյուզանդիոն գերի բերեց: Իսկապես հիանալի էր և մեծ գովասանքի արժանի, որ երբ բոլոր հոռմայեցիները վախեցած թաքնվել էին ամրությունների ետևում, իսկ խոսրովը մեծ զորքով ոտք էր դրել հոռմեական երկիրը, Բյուզանդիոնից մի զորավար փոքրաթիվ զորքով մեծ արագությամբ ելավ պարսից արքայի դեմ, իսկ խոսրովը անսպասելի կերպով, վախենալով այս մարդու կամ բախտից, կամ էլ քաջությունից, գուցե և որևէ խորամանկությունից խաբված, այլևս առաջ չշարժվեց, այլ խաղաղությունը պահպանելու պատրվակով իրականում փախուստի դիմեց:

Այդ միջոցին, սակայն, խոսրովը դրժեց համաձայնությունը, գրավելով Կալլինիկոն քաղաքը, որը ոչ ոք չէր պաշտպանում: Հոռմայեցիները, տեսնելով, որ այս քաղաքի պարիսպը խախտու է և միանգամայն մատչելի, մաս-մաս քանդելով նորոգում էին այն. նրանք մի մասն արդեն քանդել էին, բայց չէին հասցրել վերակա-

ոուցել: Երբ իմացան, որ թշնամիները մոտենում են [քաղաքին], ամենահարուստ բնակիչներն իրենց ամենից արժեքավոր շարժական գույքը վերցնելով՝ հեռացան ու ապաստանեցին ուրիշ ամրությունների մեջ, իսկ մնացած բնակչությունը մնաց տեղում, առանց զինվորական պաշտպանության: Այդտեղ երկրադորժների մի մեծ բազմություն էր հավաքվել, որին հոսրովը դերի վերցրեց, իսկ [քաղաքը] հիմնահատակ քանդեց: Մի փոքր անց, ընդունելով պատանգ Հովհաննեսին, նա վերադարձավ հայրենի երկիրը:

Խոսրովի կողմն անցած հայերն էլ, հոռմայեցիներից երաշխավորություն ստանալով, Վասակի⁶⁸ հետ միասին եկան Բյուզանդիոն: Այդ տեղի ունեցավ Խոսրովի՝ հոռմայեցիների վրա կատարած երրորդ արշավանքի ժամանակ: Բելիսարիոսն էլ կանչվեց Բյուզանդիոն՝ անհապաղ Իսալիա ուղարկվելու համար, որովհետև հոռմայեցիների դորժերն այնտեղ արդեն շատ ծանր վիճակում էին:

22. Նույն այդ ժամանակները համաճարակ բռնկվեց և քիչ էր մնացել, որ ողջ մարդկությունը բնաջնջվեր⁶⁹: Գուցե համարձակ մարդիկ փորձեն բացատրել այն, ինչ երկիրն է ուղարկում երկիր, ինչպես շատ են սիրում անել նման դեպքերում հանդուգն ումանք, ովքեր ուզում են բացատրել մարդու համար անհասկանալին, հորինել բնության երևույթների տարօրինակ մեկնաբանություններ, թեև շատ լավ գիտեն, որ բանական ոչինչ չեն ասում: Նրանք իրենց բավարարված են համարում, եթե կարողանան զրուցակցին խաբել ու համոզել: Անհնարին էր այդ փորձանքի պատճառը դտնել կամ բացատրել. մնում է այն վերագրել աստծո կամքին: [Համաճարակը] տարածվեց ոչ թե երկրի մի որոշ մասում և տարվա որոշ ժամանակ ու վարակեց որոշ մարդկանց, որպեսզի դրանից ելնելով հնարավոր լինեն որևէ պատճառներ հնարել: Այն ընդգրկեց ամբողջ աշխարհը, վնաս հասցրեց անխտիր բոլորին, չխնայեց ոչ սեռ, ոչ տարիք: Մարդիկ իրենց բնակության վայրով, ապրելակերպով, սեռով, մասնադիտությամբ կամ որևէ այլ բանով տարբերվում են իրարից, բայց այս համաճարակի ժամանակ տարբերությունը ոչ մի նշանակություն չունեցավ: [Համաճարակը] տարածվեց ոմանց վրա ամառ ժամանակ, ոմանց՝ ձմռանը, ուրիշների վրա էլ այլ պահերին: Յուրաքանչյուրը, լինի նա փիլիսոփա կամ աստղագուշակ, թող ասի ինչ գիտե այդ [համաճարակի] մասին: Ես այստեղ կպատմեմ, թե որտեղ ծաղեց համաճարակը և ինչ ձևով էր կոտորում մարդկանց:

Այն ծաղեց Պելուսիոնում⁷⁰ բնակվող եգիպտացիների մեջ: Այ-

նուհետև տարածվեց երկու ուղղութեամբ, մեկը՝ դեպի Ալեքսանդրիա և մնացածը՝ Եգիպտոսը, իսկ մյուսը՝ դեպի Եգիպտոսի սահմանակից Պաղեստինը։ Ահա այդտեղից էլ ծավալվեց ամբողջ աշխարհով մեկ, ընթանալով [կարծես] սահմանված ճանապարհով և ժամկետով։ Յուրաքանչյուր վայրում նա մնում էր որոշ ժամանակ և հիմնավոր կոտորում մարդկանց։ Նա տարածվեց մինչև աշխարհի հեռավոր ծայրերը, կարծես վախենալով, որ հանկարծ որևէ մի անկյուն անմասն կմնա իրենից։ Նա չխնայեց ոչ մի կղզի, քարայր, լեռնագագաթ, ուր մարդիկ էին բնակվում։ Եթե նույնիսկ մի որևէ վայր թողած անցներ, ձեռք չտար նրա բնակիչներին, կամ էլ չնչին չափով դիպչեր նրանց, որոշ ժամանակ անց նա նորից էր այդտեղ վերադառնում։ Այն բնակիչներին, որոնք մի անգամ ճաշակել էին նրան, ամենևին ձեռք չէր տալիս¹, բայց այն վայրից, որից նախապես թողել անցել էր, մինչև որ ճիշտ նույն չափով կյանքեր չտաներ, ինչքան որ նախապես՝ հարևան վայրից, չէր հեռանում։ Համաճարակը միշտ սկիզբ էր առնում ծովափնյա վայրերում² և ապա շարժվում էր դեպի երկրի խորքերը։ Երկու տարի հետո³, գարնան կեսերին նա հասավ Բյուզանդիոն, ես այն ժամանակ այնտեղ էի գտնվում։ Դա տեղի ունեցավ այսպես։ Շատերին դեբրի ուրվականներ էին երևում՝ մարդկային ամենատարբեր կերպարանքով և ով հանդիպում էր նրանց, իրեն թվում էր, թե մարմինը հարվածներ է ստանում նրանցից. ուրվականին տեսնելով նրանք իսկույն համաճարակի զոհն էին դառնում։ Սկզբում [ուրվականներին] հանդիպողները փորձում էին նրանց փախուստի մատնել՝ ամենասուրբ անունների հիշատակութեամբ և այլ սրբազործող ծեսերի կատարմամբ, ըստ յուրաքանչյուրի հասկացողության, բայց դա ոչ մի արդյունք չէր տալիս, որովհետև շատերը, ապաստան գտնելով նույնիսկ եկեղեցիներում, [այնտեղ] էին կոտորվում։ Այնուհետև նրանք չէին ուզում լսել անգամ իրենց կանչող սիրելիներին, փակվում էին բնակարաններում և թեև [մարդիկ] ծեծում էին նրանց դռները, նրանք ձեռքնում էին, որ չեն լսում, պարզապես վախենալով, որ կանչողը հանկարծ որևէ մի դեպքի։ Ոմանք համաճարակի բռնվեցին այլ կերպ։ Նրանց տեսիլք երևաց և դրանից իրենց թվաց, թե արդեն հիվանդացել են, կամ լսում էին կանխագուշակություն, թե իրենք արդեն գտնվում են մահապարտների ցուցակում։ Մեծ մասը, սակայն, հիվանդանում էր նախօրոք, ո՛չ երազում, ո՛չ էլ արթուն վիճակում իմանալով այդ մասին։ [Համաճարակի] զոհ էին դառնում [մարդիկ] հետևյալ կերպ. նրանք հանկարծակի ջերմու-

թյուն էին զգում, ոմանք քնից վեր կենալիս, ուրիշները՝ զբոսնելու պահին, ոմանք էլ որևէ բանով զբաղված ժամանակ: Մարմնի դույնը չէր փոխվում, մնում էր նախկինը, ոչ էլ տաք էր այն, ինչպես ջերմի դեպքում, բորբոքվածություն էլ չէր նկատվում, այլ ջերմությունն այնպես թեթև էր սկզբից՝ մինչև երեկո, որ ո՛չ հիվանդացողները, ո՛չ էլ բժիշկները վտանգի կասկած չէին ունենում: Այս վիճակում ոչ ոքի մտքով էլ չէր անցնում, թե դրանից կարելի է մահանալ: Ոմանց նույն օրն իսկ, ոմանց հաջորդ օրը, ոմանց էլ մի քանի օր անց, աճուկն ուռչում էր, ոչ միայն փորից ցած, այլև անթատակը, ոմանց էլ ականջների մոտ և [մարմնի] պատահած մասում:

Ահա համաճարակի բոլոր զոհերի ախտանշանները դրեթե նույնն էին: Իսկ այնուհետև, մարմնի կառուցվածքի տարբերությունից, թե հիվանդությունն ուղարկողի ցանկությամբ, չեմ կարող ասել, այն տարբեր ընթացք էր ունենում: Ոմանք խոր քնի մեջ էին սուզվում, ոմանք ծալրահեղ խելահեղության էին մատնվում, բայց բոլորն էլ տառապում էին նույն ցավերից, որոնք ուղեկցում էին այս հիվանդությունը: Քնի մեջ սուզվողներն ամեն ինչի մասին մոռացած, թվում է, թե անվերջ ննջում են և եթե մեկը նրանց մասին հոգար, ժամանակ առ ժամանակ սնվում էին, իսկ ում մասին հոգացող չկար, նա ուղղակի սովամահ էր լինում: Նրանք, ովքեր հափշտակված էին խելահեղության մոլուցքով, տառապում էին անքնությունից և ցնորվում: Նրանց թվում էր, թե մեկը գալիս է իրենց սպանելու, դրա համար ընկնում էին խուճապի մեջ և սարսափելի աղաղակներով փախուստի դիմում: Նրանց մասին հոգացողները՝ անվերջ տանջանքի մեջ անշափ շարշարվում էին: Այդ էր պատճառը, որ բոլորը խղճում էին նրանց ոչ պակաս, քան հիվանդներին, ոչ թե նրա համար, որ իրենց ենթարկում էին այդ հիվանդության վտանգին (ո՛չ բժիշկը, ո՛չ կողմնակի մարդը, որ շփման մեջ էր լինում հիվանդների կամ վախճանվածների հետ, չվարակվեց այդ փորձանքից. շատերը, ովքեր բուժում էին կամ թաղում նույնիսկ իրենց հետ ոչ մի ազգակցական կապ չունեցողներին, այդ ընթացքում դիմանում էին՝ զարմանալի կերպով, երբ ուրիշները հանկարծակի հիվանդանալով մահանում էին, առանց որևէ ակնհայտ պատճառի), այլ որովհետև նրանք շատ էին տառասլում: Նրանք անկողնից ցած ընկնողներին և փռվողներին նորից վեր էին կացնում, հրում էին և քաշում [հիվանդներին], երբ սրանք փորձում էին տնից ցած նետվել: [Հիվանդները] ցանկություն ունեին նաև ջուրը նետվելու, բայց ոչ ծարավը հաղեցնելու համար (որովհետև շատերն իրենց

ծովն էին ուզում նետել)։ զրա պատճառը պարզապես ուղեղի խան-
գարվածությունն էր։ Մեծ շարշարանք էր նաև նրանց կերակրելը,
որովհետև հեշտությամբ չէին ընդունում [սնունդը]։ Շատերը կո-
տորվեցին հոգացող շունենալու պատճառով կամ սովամահ լինելով
կամ էլ բարձր տեղից իրենց ցած գցելով։ Ովքեր չէին տառապում
քնախտով, կամ խելահեղության շենթարկվեցին, նրանց էլ աճու-
կացավն էր կոտորում և շղիմանալով ցավերին մահանում էին։
Կարելի է ենթադրել, որ մյուս բոլորի հետ էլ նույն բանն էր կա-
տարվում, բայց որովհետև նրանք կորցրել էին իրենց խելքը, ցավ
չէին զգում։ Խելահեղությունը նրանց զրկել էր զգալու ընդունակու-
թյունից։

Բժիշկներից ոմանք հիվանդության պատճառը չգտնելով և
ենթադրելով, որ աճուկի մեջ է այն, որոշեցին դիահերձել մահա-
ցածների մարմինները։ Մի քանիսի աճուկը կտրելով, այնտեղ գտան
ինչ-որ ածխանման սարսափելի բան։ [Հիվանդներից] ոմանք ան-
միջապես էին մահանում, իսկ ուրիշներն էլ շատ օրեր անց։ Ոմանց
մարմնի վրա դուրս էին գալիս ոսպի մեծություն սև պալարներ։ Այդ
[հիվանդները] մի օր էլ չապրելով իսկույն մահանում էին, ուրիշ-
ներն էլ արյուն փսխելով թոպեական կոտորվում էին։ Ես կարող եմ
ասել միայն այն, որ շատերը, որոնց հայտնի բժիշկները մահ էին
կանխատեսում, անակնկալ կերպով ողջ մնացին, իսկ շատերն էլ,
որոնց մասին պնդում էին, թե կփրկվեն, հենց նույն թուրքին մահա-
նում էին։ Այս հիվանդության ժամանակ որոշակի ոչ մի ախտանշան
չկար, որից կարելի լիներ հանգել ձիշտ եզրակացության։ Ամեն
մեկի մոտ տարբեր հետևանքներ էր ունենում [հիվանդությունը]։
Նոգաքները ոմանց օգուտ տվեցին, ոմանց էլ շատ վնաս հասցրին։
Շատերը զուրկ լինելով որևէ հոգատարությունից, մահանում էին,
շատերն էլ անսպասելիորեն փրկվում։ Միևնույն եղանակով բուժ-
վողների համար արդյունքը բոլորովին տարբեր էր լինում։ Մարդիկ
փրկության համար ոչ մի միջոց չէին գտնում, ոչ համաճարակից
խուսափելու, ոչ էլ հիվանդանալուց հետո ողջ մնալու։ Հիվանդանա-
լը որևէ պատճառ չունեի, իսկ ողջ մնալն էլ պատահական էր։ Հղի
կանանց համար հիվանդանալը մահ էր։ Մի մասը մահանում էին
վիժելով, իսկ ծննդաբերողները մահանում էին աշխարհ բերած
իրենց երեխայի հետ միասին։ Պատմում են, որ երեք ծննդկան մի-
այն ողջ մնացին, իսկ նրանց երեխաները մահացան, մեկն էլ ծնըն-
դաբերության ժամանակ մահացավ, բայց երեխան ծնվեց և ապ-
րեց։ Նրանք, որոնց աճուկը շատ ուռչեց ու թարախակալեց, առող-

ջացան, և պարզվեց, որ նրանց մոտ ածխի ուժը սպառվել է և այս համարվեց առողջության գլխավոր նշանը: Իսկ որոնց մոտ աճուկը անփոփոխ էր մնում, նրանց սպասում էին այն տանջանքները, որոնց մասին ես վերևում հիշատակեցի: Ոմանց ազդրն էր չորանում, որի վրա նշմարելի էր քիչ թարախակալած աճուկը: Առողջացածներինց ոմանց մոտ վնասվեց լեզուն, նրանք կամ թոթովում էին, կամ էլ հազիվհազ և անորոշ արտաբերում:

23. Համաճարակը Բյուզանդիոնում տևեց շորս ամիս, բայց մոլեգնում էր գլխավորապես երեք ամսվա ընթացքում: Սկզբում մահացության դեպքերը սովորականից քիչ ավելի էին, այնուհետև աղետն սկսեց սաստկանալ, այնպես, որ մեռնողների թիվը օրական հասնում էր հինգ հազար հոգու, ապա հասավ տաս հազարի և դրանից էլ ավելի: Սկզբում ամեն մեկը հոգում էր իր տան մեռելների թաղման մասին, շրոնց հաճախ թաքուն կամ բռնությամբ գցում էին ուրիշների գերեզմանների մեջ: Այնուհետև ամեն ինչ խառնվեց իրար: Ստրուկները մնացին առանց տերերի, անցյալում շատ հարուստ մարդիկ, իրենց ստրուկների հիվանդության կամ մահվան պատճառով մնացին առանց ծառաների և բազմաթիվ տներ լրիվ անմարդաբնակ դարձան, և բարեկամների բացակայության պատճառով բաղում օրեր մարդիկ անթաղ մնացին: Բնականաբար այդ մտահոգեց կայսեր: Նա պալատական զինվորներ ու դրամ տրամադրեց և հրամայեց, որ դրանով ղբաղվի կայսերական ապուրիսիարիոս⁷⁵ Թեոդորոսը, որի սլաշտոնն էր կայսեր հաղորդել կարիքավորների դիմումների մասին և վերջիններիս հայտնել [կայսեր] որոշումները: Հռոմայեցիներն այդ պաշտոնը վարողին լատիներեն լեզվով անվանում են ռեֆերենդարիոս: Այն ընտանիքներն ահա, ուր դեռևս մնացել էին ողջ մարդիկ, իրենք էին իրենց մեռելները թաղում: Իսկ Թեոդորոսը կայսեր, ինչպես նաև իր սեփական դրամական միջոցներով թաղել էր տալիս անտեր մեռելներին: Երբ դոյություն ունեցող բոլոր դերեզմանատները լցվեցին մեռելներով, արդեն սկսեցին քաղաքի շրջակայքում փոսեր փորել և թաղել հանգուցյալներին, ինչպես որ յուրաքանչյուրը կարողանում էր: Բայց զնալով մեռնողների թիվն այնքան մեծացավ, որ փոս փորողները չէին հասցնում, դրա պատճառով սկսեցին Սիկայում⁷⁶ եղած պարսպի աշտարակները բարձրանալ, հանել նրանց ծածկերը և այնտեղ անկանոն կերպով նետել մարմինները, ուր որ պատահեր: Այդպես [աշտարակները] լցնում էին դիակներով և այնուհետև

կտուրով ծածկում: Առաջացած գարշահոտությունը գալիս էր քաղաք և առավել ևս տանջում նրա բնակիչներին, հատկապես երբ քամին այնտեղից էր փչում:

Այն ժամանակ բոլորովին անուշադրության էին մատնված մեռելներին թաղելու ծիսակատարությունները: Հանգուցյալներին թաղում էին առանց ընդունված թափորի ու սաղմոսերգության: Բավական էր համարվում, եթե մեկը մեռածի գիակը իր ուսերի վրա բարձած գնար քաղաքի ծովափնյա մի վայր և այնտեղ նետեր այն, որից հետո նավակների մեջ իրար վրա էին դիզում տանելու համար ուր որ պատահեր: Այն ժամանակ դեմոսի իրար թշնամի անդամները⁷⁷, մի կողմ թողած միմյանց միջև գոյություն ունեցող հակառակությունը, միասին էին հոգում մեռելներին [թաղելու] սրբազան գործը և յուրաքանչյուրը տանում էր ու թաղում իր հետ ազգակցական ոչ մի կապ չունեցող մարդկանց դիակները: Ովքեր անցյալում բավարարություն էին զղում գործելով խայտառակ և ստոր արարքներ, այժմ հրաժարվելով նման անօրեն ապրելակերպից, իսկական բարեսպաշտներ դարձան, ոչ թե այն պատճառով, որ հանկարծ բարիացան և առաքինության սիրահարների վերածվեցին, այլ որովհետև բոլորը, կատարվածից շվարած, ենթադրելով, որ մահը մոտ է, ժամանակավորապես հեզաբարո դարձան: Մարդու բնածին կամ երկար ժամանակվա ընթացքում ձեռք բերած գծերն այդպես հեշտությամբ փոփոխել հնարավոր չէ, եթե իհարկե աստուծո մատը չլինի: Երբ նրանք շուտով առողջացան ու փրկվեցին, և ենթադրում էին, որ ապահով վիճակում են գտնվում, իսկ աղետը հասել է ուրիշ մարդկանց, իրենք նորից նախկինը դարձան, ավելի վատ քան առաջ էին, հանդես բերին ավելի անամոթություն, քան երբևիցե, անշափ գերազանցելով հենց իրենց փշացածությամբ և անօրինությամբ: Եթե մեկը պնդի, որ այս համաճարակը դիպվածով, կամ էլ նախախնամությամբ ճշգրտորեն ընտրեց և ձեռք շտվեց ամենավատթարներին, նա սխալված չի լինի: Դա պարզվեց հետագայում:

Այդ ժամանակները դժվար էր տեսնել որևէ մեկին Բյուզանդիոնի հրապարակներում: Առողջ մնացածները տանը նստած խնամում էին հիվանդներին, կամ էլ ողբում վախճանվածներին: Եթե նույնիսկ մեկն էր հանդիպում [փողոցում], նա էլ մեռել տանելիս էր լինում: Բոլոր աշխատանքները կանգ էին առել, արհեստավորները մի կողմ էին թողել իրենց զբաղմունքները, ինչպես նաև յուրաքանչյուրի ձեռքին եղած բոլոր գործերը: Եվ ամեն տեսակ բարիքներով անշափ լի քաղաքն էր ներխուժել դաժան սովը: Բավարար

քանակությամբ հաց կամ որևէ այլ մթերք ունենալը դժվարին և ծանր խնդիր էր: Այդ պատճառով հիվանդներից ոմանք սննդի պա-
կասությունից անժամանակ վախճանվում էին: Մի խոսքով, չէր կա-
րելի Բյուզանդիոնում տեսնել մի մարդ, որ քղամիդ էր հագած,
հատկապես այն ժամանակ, երբ կայսրը հիվանդացավ (նա ևս
աճուկացավով տառապեց): Հռոմեական պետության թագավորա-
նիստ քաղաքում բոլորը հասարակ մարդու հիմատիոններ հագած,
անգործ տանն էին մնում: Ահա մոտավորապես այսպիսին էր դրու-
թյունը համաճարակի ժամանակ հռոմայեցիների երկրում և հենց
Բյուզանդիոնում: [Համաճարակը] տարածվեց նաև պարսից երկ-
րում և մնացած բոլոր բարբարոսների մեջ:

24. Այդ ժամանակ խոսքովը Ասորեստանից շարժվում էր դեպի
հյուսիս՝ Ադարբեյդան⁸⁸ կոչված երկիրը, մտադիր լինելով այնտե-
ղից, Պերսարմենիայի վրայով ներխուժել հռոմայեցիների երկիրը:
Այստեղ [Ադարբեյդանում] գտնվում է մեծ ատրուշանը, որը պար-
սիկները պաշտում են բոլոր աստվածներից ավելի: Այստեղ մոգերը
կրակն անմար են պահում և խստիվ կատարում մնացած բոլոր ծե-
սերը, իսկ ամենակարևոր դեպքերի ժամանակ այն օգտագործում
են որպես պատգամարան: Դա հուրն է, որ անցյալում հռոմայեցի-
ները ևս պաշտում էին և կոչում Հեստիա⁸⁹: Բյուզանդիոնից այստեղ՝
խոսքովի մոտ մարդ էր ուղարկվել, որն ասաց, թե շուտով նրա մոտ
են գալու Կոստանդիանոս ու Սերգիոս դեսպանները՝ հաշտության
գործով: Այդ երկուսն էլ հոգևորներ էին, անշափ խոհեմ, Կոստան-
դիանոսը ծագումով իլիրացի էր, իսկ Սերգիոսը՝ Միջագետքում
գտնվող Եգեսիա քաղաքից: Խոսքովը, սպասելով նրանց, ոչինչ չէր
ձեռնարկում: Այդ ճանապարհորդության ժամանակ Կոստանդիա-
նոսը հիվանդացավ և այդպես բավական երկար ժամանակ անցավ.
այդ միջոցին համաճարակը տարածվեց նաև Պարսկաստանում:
Եվ ահա նաբեդեսը, որն այն ժամանակ Պերսարմենիայի ղորա-
հրամանատարն էր, արքայի կարգադրությամբ Հայաստանի ղորա-
հրամանատար Վալերիանոսի մոտ ուղարկեց Դուբիոսի քրիստոնյա-
ների եպիսկոպոսին⁹⁰ բողոքելու դեսպանների հապաղման համար,
ինչպես և ջանք թափելու, որ հռոմայեցիները համոզվեն հաշտու-
թյուն կնքել: [Եպիսկոպոսը] իր եղբոր հետ հասավ Հայաստան,
հանդիպեց Վալերիանոսին և պնդում էր, որ ինքը, որպես քրիս-
տոնյա, բարեկամաբար է տրամադրված դեպի հռոմայեցիները,
որ խոսքով արքան մշտապես հաշվի է նստում իր կարծիքի հետ,

հետևաբար, եթե հռոմայեցիների դեսպաններն իր հետ դնան Պարսկաստան, նրանց առաջ ոչ մի խոչընդոտ չի լինի՝ հաշտությունն իրենց ուզած ձևով կնքելու համար։ Եպիսկոպոսն այսքանն ասաց, բայց եպիսկոպոսի եղբայրը, գաղտնի տեսակցելով Վալերիանոսի հետ, հայտնեց, որ խոսքովը մեծ դժվարությունների առաջ է կանգնած, նրա որդին իշխանությունը գրավելու համար ապստամբություն է բարձրացրել⁸¹, որ [խոսքովը] ամբողջ զորքով համաճարակի է բռնված և այդ է պատճառը, որ պարսիկներն հիմա ուզում են հաշտություն կնքել։ Երբ այդ լսեց Վալերիանոսը, եպիսկոպոսին անմիջապես ետ ուղարկեց, խոստանալով, որ դեսպանները շուտով կժամանեն խոսքովի մոտ, իսկ ինքը իր իմացածը հաղորդեց Հուստինիանոս կայսեր։ Կայսրը դրանից դրդված, հրաման տվեց, [Վալերիանոսին], Մարտինոսին և մնացած հրամանատարներին՝ անհապաղ ներխուժել թշնամու երկիրը և չէր կարծում, որ թշնամիներից որևէ մեկը նրանց դիմագրություն ցույց կտա։ Նա հրամայեց, որ բոլորը մի տեղ հավաքվեն և այդպես ներխուժեն Պերսարմենիա։ Երբ հրամանատարները ստացան և կարգացին նամակները, բոլորը միասին իրենց զորքով սկսեցին կուտակվել Հայաստանի շրջաններում։

Խոսքովն արդեն մի փոքր առաջ, վախենալով համաճարակից, թողել էր Ադարբեյգանը ու ամբողջ զորքով շարժվել դեպի Ասորեստան, ուր համաճարակը ամենևին չէր տարածվել։ Վալերիանոսն իր զորքերով ճամբար դրեց Թեոդոսուպոլսին շատ մոտիկ։ Նրան էր միացել նաև Նարսեսը⁸², իր հետ ունենալով հայերից և փոքրաթիվ էրուլներից բաղկացած մի [զորք]։ Իսկ արևելքի զորավար Մարտինոսը Իլդիդերի և Թեոկտիստոսի հետ հասավ Կիթարիդոն ամրոցը⁸³, ուր և ճամբար դրեց ու մնաց։ Այս ամրոցը գտնվում է Թեոդոսուպոլսից շորս օրվա հեռավորության վրա։ Շուտով այնտեղ եկավ նաև Պետրոսը, Ադուլիոսի և մի քանի հրամանատարների հետ։ Այդտեղի զորքերի հրամանատարն էր Նարսեսի եղբայր Իսաակեսը⁸⁴։ Ֆիլեմուլթն ու Բերոսը իրենց էրուլների հետ եկան խորգիանենեի⁸⁵ շրջանները, Մարտինոսի ճամբարից ոչ շատ հեռու։ Կայսեր եղբորորդի Հուստոսը, Պերանիոսը, Նիկիտայի որդի Հովհաննեսը՝ Դոմենտիոլոսի և Հովհաննես՝ Ֆագաս կոչվածի հետ ճամբարեցին Ֆիսոն⁸⁶ ամրոցի մոտ՝ Մարտիրոսուլոսի սահմաններից ոչ շատ հեռու։ Ահա այսպես ճամբարեցին հռոմայեցիների զորահրամանատարներն իրենց զորքերի հետ։ Ամբողջ զորքի թիվը հասնում էր երեսուն հազարի։ Նրանք բոլորը ոչ միայն չհավաքվեցին մի վայրում, այլ

նույնիսկ իրար մոտ խորհրդակցութեան չեկան։ Զորավարներն իրենց մարդկանց ուղարկում էին միմյանց մոտ ու հարցնում հարձակման մասին։ Պետրոսը ոչ ոքի հետ չխորհրդակցելով, առանց մտածելու, իր զորքով հանկարծակի ներխուժեց թշնամու երկիրը։ Էրուլների առաջնորդներ Ֆիլեմութն ու Բերոսն այդ մասին հաջորդօրն իմացան և անհապաղ հետևեցին նրան։ Երբ այդ բոլորը հայտնի դարձավ Մարտինոսին և Վալերիանոսին, նրանք ևս շտապեցին ներխուժել։ Քիչ հետո բոլորն էլ իրար միացան թշնամու երկրում, բացի Հուստոսից և նրա զորքից, որոնք, ինչպես ասվեց, ճամբար էին դրել մնացած զորքից բավական հեռու։ Որոշ ժամանակ անց, իմանալով նրանց ներխուժման մասին, իրենք էլ առանց հապաղելու ներխուժեցին դիմացում գտնվող թշնամու շրջանները, բայց իրենց զորակիցներին միանալ չկարողացան։ Մնացածները շարժվեցին ուղիղ Դուբիոսի վրա⁸¹, առանց թալանելու կամ որևէ այլ վնաս հասցնելու պարսից երկրին։

25. Դուբիոսը շատ հարուստ բնակատեղի է, ունի բավական լավ օդ ու ջուր և գտնվում է Թեոդոսուպոլսից ութ օր հեռավորության վրա։ Դաշտերն այստեղ լայնատարած են՝ ձիավարության համար մատչելի, կան իրար հարևան բազմաթիվ մարդաշատ գյուղեր, ուր բնակվում են առևտրական նպատակներով [ժամանած] մեծ թվով մարդիկ։ Հնդկաստանից, հարևան Իբերիայից, մի խոսքով Պարսից ենթակա բոլոր երկրներից, որոշ շափով նաև հռոմեական [երկրից] ապրանքներ բերողները հենց այստեղ են իրար հետ առևտուր անում։ Քրիստոնյաների քահանայա[պետին] այստեղ հունարեն լեզվով կաթողիկոս են անվանում⁸², որովհետև նա այս վայրերում ապրողների միահեծան վերակացուն է։ Դուբիոսից հարյուր քսան ասպարեզ հեռավորության վրա, հռոմեական երկրից դեպի աջ կա դժվարանցանելի և զառիթափ մի լեռ, ուր շատ նեղ ու անհարթ վայրում գտնվում է Անդլոն կոչվող գյուղը⁸³։ Նաբեղեսը հենց որ իմացավ թշնամիների արշավանքի մասին, ամբողջ զորքով պատսպարվեց այս գյուղում՝ իր հույսը դնելով նրա ամրության վրա։ Գյուղը գտնվում է լեռան ստորոտում, իսկ նրա անունը կրող անառիկ ամրոցը՝ մի ժայռոտ վայրում։ Նաբեղեսը քարերով և սայլերով փակեց դեպի գյուղը տանող ճանապարհը, և այն ավելի անմատչելի դարձրեց, իսկ դրանից առաջ նա փորել տվեց մի խրամատ, ուր տեղավորեց զորքը։ Բացի այդ, նա նախօրոք հետևակ

զորքը դարան դրեց մի քանի հնամենի խրճիթների մեջ։ Պարսից ամբողջ զորքը հասնում էր շորս հազար մարդու։

Այդպիսին էր վիճակն այստեղ, երբ հռոմայեցիները, հասնելով Անդլոնից մեկ օրվա հեռավորության վրա գտնվող մի վայր, ձերբակալեցին հետախուզության ելած մի թշնամու, որին հարցրին թե ուր կլինի այժմ նաբեդեսը։ [Հետախուզը] պատասխանեց, որ [նաբեդեսը] մարերի ամբողջ զորքով հեռացել է Անդլոնից։ Նարսեսը լսելով այդ, շատ բարկացավ, նախատեց ու հանդիմանեց իր զորակիցներին՝ նրանց հապաղման համար։ Նույնն էին անում նաև ուրիշները, միմյանց հայհոյում և, այնուհետև, անտեսելով պատերազմի վտանգը, փութացին թալանել այդ վայրերը։ Առանց զորավարի, անկանոն կերպով, խառնիխուռն առաջ շարժվեցին, շունենալով ոչ նշանաբան, ինչպես ընդունված է պատերազմի ժամանակ, ոչ էլ պահպանելով շարքերը. նրանք շարժվում էին առաջ, հարստություն հափշտակելու մտադրությամբ՝ գումակին խառնրված։ Երբ մոտեցան Անգլոնին, հետախույզներ ուղարկեցին, որոնք վերադառնալով հայտնեցին թշնամու կազմ ու պատրաստ լինելու մասին։ Զորավարներն այս անակնկալից շփոթվեցին, այնուամենայնիվ այսպիսի մեծ զորքով նահանջելը խայտառակություն և վախկոտություն համարեցին։ Նրանք կովի անպատրաստ զորքեր երեք մասի բաժանելով՝ շարժվեցին ուղիղ թշնամու վրա։ Պետրոսն աջ թևն էր գլխավորում, Վալերիանոսը՝ ձախը, իսկ կենտրոնում շարվեցին Մարտինոսի զինվորները։ Նրանք մոտենալով հակառակորդին՝ կանգնեցին անկանոն վիճակում և ոչինչ չէին ձեռնարկում։ Դրա սլաոճառը դժվարանցանելի ժայռոտ տեղանքն էր և մարտի պատրաստ լինելու հրամանի անակնկալությունը։ Բարբարոսները շուտով նեղ ձակատով ի մի հավաքվեցին, բայց նույնպես ոչնչի չէին դիմում. նրանք ուզում էին մանրամասն տեղեկանալ հակառակորդի ուժին։ Նաբեդեսը նախապես պատվիրել էր խուսափել ընդհարումից և թշնամիների հարձակման դեպքում միայն հնարավորին շափ դիմադրել։

Առաջինը մարտի բռնվեց նարսեսը էրուլների և իրեն հետևող հռոմայեցիների հետ և ընդհարվելով փախուստի մատնեց իր դեմ ելած պարսիկներին։ Փախուստի դիմած պարսիկները վազքով բարձրանում էին դեպի ամրոցը։ Այստեղ նեղանցուկ տեղում երկու կողմից էլ մեծ կոտորած տեղի ունեցավ։ Նարսեսն իր մարդկանց կոչ անելով, ավելի սաստիկ էր նեղում թշնամիներին, ապա գործի անցան մնացած հռոմայեցիները։ Խրճիթների մեջ դարանակալած

[թշնամիները], որոնց մասին ասվեց, հանկարծ դուրս եկան և անակնկալ հարձակում գործելով էրուլների վրա, ոմանց կոտորեցին և հենց իրեն՝ Նարսեսի գլխին հարված հասցրին: Նրա եղբայրը՝ Խսաակեսը մահացու վերք ստացած [Նադսեսին] դուրս հանեց մարտնչողների շարքից, բայց շատ չանցած նա վախճանվեց՝ իր քաջությամբ աչքի ընկնելով այս մարտում: Ինչպես պետք էր սպասել, դրանից մեծ իրարանցում տեղի ունեցավ հռոմայեցիների զորքի մեջ և այդ միջոցին Նաբեդեսը հակառակորդի դեմ հանեց պարսից ամբողջ զորքը: Նեղանցքների մեջ մեծ թվով խոնված [հռոմայեցիներին] և մյուսներին [պարսիկները] կոտորում էին անխնա, հատկապես էրուլներին, որոնք Նարսեսի հետ միասին առաջինները հարձակվեցին հակառակորդի վրա և մեծ մասամբ կոկորդի էին առանց պաշտպանական միջոցների. էրուլները շունեն ոչ սաղավարտ, ոչ զրահ, ոչ էլ որևէ այլ պաշտպանական միջոց, այլ միայն վահան և հաստ տրիբոնիոն, որը հագած մարտի են գնում: Ստրուկ էրուլները մարտի են գնում առանց վահանի և եթե պատերազմում իրենց արդարացնեն, միայն այն ժամանակ նրանց տերերը թույլ են տալիս մարտի ժամանակ պաշտպանվել վահաններով: Ահա էրուլների մասին այսքան:

Հռոմայեցիները, չկարողանալով դիմագրել թշնամիներին, գլխովին փախուստի դիմեցին, մոռանալով արիության կամ խայտառակության մասին: Պարսիկները նրանց խայտառակ փախուստի վրա կասկածով էին նայում, նրանք ենթադրում էին, որ հռոմայեցիները ինչ-որ դարան են լարում իրենց դեմ, դրա համար հալածեցին մինչև դժվարանցանելի վայրերի վերջը և ապա ետ վերադարձան՝ չհամարձակվելով հարթ վայրում իրենց փոքրաթիվ ուժերով մարտնչել մեծաքանակ [թշնամու] դեմ: Հռոմայեցիները, հատկապես բոլոր զորավարները, կարծելով, որ թշնամիները շարունակում են իրենց հալածել, առանց ժամանակ կորցնելու ավելի ու ավելի [արագ] էին փախչում: Նրանք շտապողականության և խուճապի մեջ դեն շարտելով զրահներն ու մնացած զենքերը, մրտրակով ու աղաղակով ստիպում էին ձիերին արագ վազել: Նրանք չէին խիզախում դիմագրել մոտեցող պարսիկներին և իրենց փրկության միակ հույսը ձիերի սմբակներն էին համարում: Մի խոսքով, այնպիսի փախուստ տեղի ունեցավ, որ ձիերից գրեթե ոչ մեկը կենդանի չմնաց, որովհետև երբ վաղքը զաղարեցրին, նրանք անմիջապես ընկան ու սատկեցին: Այսպիսի փորձանք հռոմայեցիների գլխին երբեք չէր եկել: Նրանցից շատերը սպանվեցին, մեծ

մասն էլ դերի ընկալի Հակառակորդի ձեռքը այնքան մեծ քանակությամբ զենք և դրաստ անցավ, որ պարսիկների պետությունը դրանով կարծես ավելի հարստացավ: Ադոլիոսը այդ նահանջի ժամանակ Պերսարմենիայում գտնվող մի ամրոցի մոտով անցնելիս, նրա բնակիչներից մեկից գլխին քարի հարված ստանալով մահացավ, իսկ Հուստոսն ու Պերանիոսը ներխուժեցին Տարավնոնի³⁰ բնակավայրերը և նրանցից մի քանիսը ավարի առնելով, անմիջապես վերադարձան:

26. Հաջորդ տարին Կավադի որդի Խոսրովը շորորդ անգամ ներխուժեց հռոմայեցիների երկիրը՝ Միջագետք³¹: Խոսրովի այս արշավանքը [այլևս] հռոմայեցիների կայսր Հուստինիանոսի դեմ չէր, ոչ էլ որևէ այլ մահկանացուի, այլ աստուծո, որին քրիստոնյաներն են միայն պաշտում: Առաջին արշավանքի ժամանակ, երբ նրան շահողվեց գրավել Եդեսիան և քրիստոնյաների աստուծո կողմից պարտության մատնված թողեց հեռացավ, շատ էին տրտմել և՛ ինքը, և՛ մոզերը: Խոսրովը պալատում իրեն մխիթարում էր բոլոր եղեսպցիներին ստրկացնելու, պարսից երկիրը գերեվարելու, իսկ քաղաքը ավերակ դարձնելու սպառնալիքով: Երբ ամբողջ ղորքով մոտեցավ Եդեսիային, իրեն հետևող հոներից ոմանց ուղարկեց քաղաքի ձիարշավարանից վերև գտնվող պարսպի մոտ, ոչ թե որևէ վնաս հասցնելու նպատակով, այլ սոսկ հափշտակելու այն ուխտառիներ, որոնցից շատերին հովիվները՝ վայրի ամրության վրա հույս դնելով (որ շատ ժայռոտ էր), պարսպի տակ էին թողել: Նրանք կարծում էին, որ թշնամիները չեն համարձակվի պարսպին մոտենալ: Բարբարոսներն արդեն ձեռք էին գցել ուխտառիներին, իսկ հովիվները ուժեղ դիմադրում էին՝ թույլ չտալով հափշտակել: Հոներին օգնության հասան բազմաթիվ պարսիկներ և բարբարոսներին հաջողվեց այստեղից մի հոտ տանել: Երբ հռոմայեցի զինվորները և քաղաքի բնակիչներից ոմանք ձեռնամարտի բռնվեցին թշնամու հետ, հոտն ինքնաբերաբար վերադարձավ հովիվների մոտ: Հոներից մեկը, ոչ կովում էր բոլորից առաջ անցած, շատ էր նեղում հռոմայեցիներին: Գյուղացիներից մեկը պարսատիկի դիպուկ հարվածով վիրավորեց նրա աջ ծունկը: Նա անմիջապես ձիուց ջած գլորվեց, և դա հռոմայեցիներին ավելի սրտապնդեց: Առավոտյան սկսած մարտը ավարտվեց կեսօրին մոտ: Յուրաքանչյուր կողմն էլ իրեն հաղթող համարելով՝ ցրվեց: Հռոմայեցիները մտան պարսպից ներս, իսկ բարբա-

րոսները ճամբարեցին քաղաքից յոթ ասպարեղ հեռավորության վրա խփված վրանների տակ:

Այն ժամանակ խոսրովը կամ երազ տեսավ, կամ էլ գլխի ընկավ, որ եթե երկրորդ անգամ ձեռնարկի գրավել Եդեսիան և իրեն այդ չհաջողվի, կխայտառակվի, որոշեց մեծ փրկագին ստանալով քաղաքը թողնել եդեսացիներին ու հեռանալ այնտեղից: Հաջորդ օրը թարգման Պավլոսը մոտենալով պարսպին, հռոմայեցիներին ասաց, որ պետք է խոսրովի մոտ մարդ ուղարկեն իրենց մեծամեծներից: [Հռոմայեցիները] շտապ կարգով իրենց երևելիներից չորս հողի ընտրեցին և ուղարկեցին: Երբ վերջիններս ժամանեցին մարերի ճամբարը, արքայի կարգադրությամբ նրանց ընդունեց Ջաբերգանեսը: Սա սպառնալիքների տակ հարցնում էր, ինչն է նրանց համար նախընտրելի, խաղաղությունը, թե պատերազմը: Երբ նրանք պատասխանեցին, թե գերադասում են խաղաղությունը փորձություններից, Ջաբերգանեսն ասաց. «Հետևաբար դուք պետք է խաղաղությունը գնեք մեծ դրամով»: Դեսպանները պատասխանեցին, որ կտան այնքան, ինչքան տվեցին անցյալում, երբ [խոսրովը] գրավելով Անտիոքը արշավեց իրենց վրա: Ջաբերգանեսը ծիծաղելով նրանց ճանապարհեց, ասելով, որ [իրենց] փրկության մասին լավ մտածելուց հետո նորից իր մոտ գան: Փոքր անց, երբ նրանք խոսրովի մոտ էին եկել վերջինիս հրավերով, նա նրանց հիշեցրեց, թե անցյալում ինչպես է ստրկացրել հռոմայեցիների բնակավայրերը, ասաց, որ [պարսից] զորքը կհեռանա միայն այն դեպքում, եթե հանձնեն քաղաքում եղած ամբողջ դրամը, հակառակ դեպքում պարսիկները շատ ավելի մեծ փորձանք կբերեն եդեսացիներին: Դեսպանները լսելով այդ, խոսրովին հայտնեցին, թե կգնեն խաղաղությունը, եթե իրենցից նա անհնարինը չպահանջեր: Ասացին նաև, որ մարտից առաջ դեռ ոչ ոքի պարզ չէ նրա ելքը, որ պատերազմը միշտ չէ որ ունենում է այն վախճանը, ինչ ցանկանում են մարդիկ: Այն ժամանակ խոսրովը զայրացած հրամայեց դեսպաններին շտապ հեռանալ:

Պաշարման ութերորդ օրը [խոսրովը], ցանկանալով քաղաքի պարսպի դեմ մի ձեռակերտ բլուր սարքել, կտրատեց մոտակա վայրերում եղած ծառերը և պարսպից՝ նետի հարվածից հետո մի վայրում քառակուսի ձևով իրար վրա դիդեց: Ծառերի վրա նա բավական շատ հող լցրեց, իսկ դրա վրա՝ շինարարության համար ոչ պիտանի, տձև ջարդոտված բազմաթիվ քարեր: Նրա միակ մտահոգությունն այն էր, որ այդ բլուրը հնարավորին չափ արագ մեծ բարձրության

Հասնի: Նա հողի և քարերի միջև երկար գերաններ դրեց, կապ ստեղծելու համար, որ [հողաբլուրը] բարձրանալով խախուտ չլինի: Հոռմայեցիների ղորավար Պետրոսը (նա Մարտինոսի և Պերանիոսի հետ այստեղ էր գտնվում), ցանկանալով խանգարել այդ գործը կատարողներին, իր հոներից ոմանց նրանց դեմ ուղարկեց. սրանք անակնկալ հարձակվելով, շատերին կոտորեցին. հատկապես աչքի ընկավ նիդակակիրներից մեկը՝ Արգեկ անունով, որը քսանյոթ հոգի սպանեց: Բարբարոսներն այնուհետև ուժեղ սլարեկություն սահմանեցին և այլևս անհնարին դարձրին նոր հարձակումը: Սակայն շինարարությունը ծավալվելու պատճառով նետերն սկսեցին հասնել նրա կառուցմամբ ղբաղված մարդկանց, իսկ հոռմայեցիները քաջաբար մարտնչելով՝ պարսպից բլրի վրա նետեր էին արձակում և պարսատիկներից քարերի տարափ տեղում: Այդ պատճառով բարբարոսները մտածեցին հետևյալը: Նրանք երկար ձողերի վրա ամրացրին նոխաղի բրդից պատրաստված բավական հաստ և երկար վարագույրներ, որոնց կիլիկյան են անվանում, և դրանք կախեցին ադեստան կառուցողների առջև (այդ կառուցվածքը հոռմայեցիները լատիներեն անվանում են ագեստա)⁹²: Դրանից հետո ահա [ագեստային] չէին հասնում ոչ հրակիր սլաքները, ոչ էլ այլ նետեր՝ բոլորը հարվելով այդ վարագույրին, ցած էին թափվում: Հոռմայեցիները շատ վախեցան և մեծ խուճապով խոսրովի մոտ դեսպաններ ուղարկեցին, որոնց մեջ էր նաև երևելի բժիշկ Ստեփանոսը, որը ժամանակին բուժել էր Պերոդի որդի Կավադին, երբ նա հիվանդ էր, և նրանից դրամական մեծ գումար ստացել: Նա մյուս [դեսպաններին] հետ ներկայանալով խոսրովին ասաց այսպես. «Դեռևս հին »ժամանակներից բոլոր մարդիկ մարդասիրությունը համարում են »բարի թագավորի բնորոշ գիծը: Հետևաբար, ո՛վ ամենահզոր արքա, երբ դու սպանություններ ես գործում, մարտեր տալիս, քաղաքներ ստրկացնում, ճիշտ է, գուցե այլ ածականներ ստանաս, »բայց ոչ երբեք «բարի» [ածականը]: Հիրավի, դու բոլոր քաղաքներից հենց Եդեսիային չպետք է որ ձեռք տայիր: Որովհետև ես »ինքս ծագումով եդեսացի եմ, ես, ով ոչինչ չիմանալով ապագայի »մասին, քեզ սնեցի, քո հորը խորհուրդ տվեցի, որ քեզ դարձնի իշխանության ժառանգ: Ես եղա գլխավոր պատճառը, որ դու դառնաս պարսից արքան, իսկ [իմ] հայրենիքի համար՝ ներկա փորձությունների [սլատճառը]: Քանզի մարդիկ իրենց գլխին եկած դրժբախտություններից շատերի ստեղծողը հիմնականում հենց իրենք »են: Արդ, եթե [իմ] այդ բարեգործությունից որևէ հիշողություն

»մնացել է քո մեջ, այլևս մեզ վատություն մի արա, թող այդ լինի
»ինձ պարգև, որպեսզի, ով արքա, շասվի, որ դու ամենադաժան
»[թագավորն] ես»: Ստեփանոսն այսքանն ասաց, իսկ խոսրովը
պնդում էր, որ ինքը չի հեռանա այնտեղից, մինչև որ հռոմայեցի-
ները չհանձնեն իրեն Պետրոսին և Պերանիոսին, որովհետև նրանք
իր հայրենական ստրուկները լինելով, համարձակություն ունեցան
իր դեմ կռվելու: Եթե հռոմայեցիները համաձայն չեն դրան, թող
ընտրեն երկուսից մեկը, կա՛մ հինգ հարյուր կենտինար ոսկի տան,
կա՛մ էլ քաղաք ընդունեն [խոսրովի] մոտիկ մարդկանց, որոնք
խուզարկելով [քաղաքում] եղած ամբողջ հարստությունը, ոսկին ու
արծաթը կհավաքեն և իրեն կբերեն, իսկ մնացածը կթողնեն իրենց
տերերին: Խոսրովն այդպիսի քայլի դիմեց, որովհետև ոչ մի հույս
չունեի ուժով գրավել Եդեսիան: Դեսպանները, (որովհետև նրա բո-
լոր պայմաններն անիրականանալի համարեցին), վերադարձան
քաղաք՝ շփոթված և շատ տխուր: Երբ նրանք մտան պարսպից ներս
և հայտնեցին խոսրովի պայմանները, քաղաքը համակվեց խուճա-
պով և ողբով:

Հողաբլուրն հասավ մեծ բարձրության և աշխատանքն արագ
թափով առաջ էր շարժվում: Հռոմայեցիները որևէ բան ձեռնարկե-
լու անկարող, դեսպաններին նորից ուղարկեցին խոսրովի մոտ,
որոնք լինելով թշնամիների ճամբարում, ասացին, որ եկել են նույն
խնդիրքով. սլարսիկներից և ոչ ոք չուզեց նրանց հետ խոսել, այլ
հայհոյանքներով և մեծ աղմուկով վռնդեցին և նրանք վերադար-
ձան քաղաք: Սկզբում հռոմայեցիները որոշեցին հողաբլրի դիմաց
գտնվող իրենց պարիսպը բարձրացնել, գերազանցելու համար
[թշնամիների բլրի] բարձրությանը, բայց երբ պարսկական կառույ-
ցը բարձրությամբ անցավ իրենց պարսպից, [հռոմայեցիները]
հրաժարվեցին շինարարությունից և համոզեցին Մարտինոսին, որ
հաշտության հարցը լուծի իր հայեցողությամբ: Վերջինս գնաց թըշ-
նամիների ճամբար և բանակցությունների մեջ մտավ մի քանի
պարսիկ զորահրամանատարների հետ, որոնք սակայն խաբեցին
Մարտինոսին, ասելով, որ իրենց արքան խաղաղություն է ցանկա-
նում: Նրանք մեղադրեցին [Մարտինոսին] այն բանում, որ նա չի
կարողանում համոզել հռոմայեցիների ինքնակալին՝ թողնել խոս-
րովի դեմ ունեցած թշնամությունը և խաղաղություն կնքել. հենց
ինքը Բելիսարիոսը, որ և՛ կարողությամբ, և՛ պաշտոնով շատ ավելի
բարձր է Մարտինոսից՝ գրա դեմ չի առարկի ինքը [Մարտի-
նոսը]՝ մի քիչ առաջ կարողացավ համոզել պարսից արքային (երբ

վերջինս հասել էր հռոմայեցիների երկրի մեջտեղը), հեռանալ Պարսկաստան, խոստանալով շուտով Բյուզանդիոնից դեսպաններ ուղարկել նրա, խոսքովի մոտ՝ խաղաղությունը հաստատելու համար, սակայն խոստացածի և ոչ մեկը չկատարեց, որովհետև իրեն չհաջողվեց ազդել Հուստինիանոս կայսեր կամքի վրա:

27. Այդ միջոցին հռոմայեցիները ձեռնարկեցին հետևյալը. քաղաքի մեջից գետնափոր արեցին, որը տանում էր դեպի թշնամիների հողաբլուրը և փորողներին հրամայեցին հասնել մինչև հողաբլրի տակ՝ մտադիր լինելով այն հրդեհել: Գետնափորը հաջող ընթանում էր և երբ հասան բլրի տակ, նրա վրա կանգնած պարսիկները ինչ-որ թրխկոց լսեցին: Նրանք գլխի ընկան, թե ինչ է կատարվում և իրենց հերթին սկսեցին երկու կողմից փորել դեպի կենտրոնը, նսլատակ ունենալով բռնել գործին մասնակից հռոմայեցիներին: Վերջիններս իմանալով այդ, դադարեցրին աշխատանքը և սկսեցին հող լցնել դատարկված տարածության մեջ, իսկ [թշնամու] հողաբլրի այն ծայրից, որ նայում էր դեպի քաղաքի պարիսպը, հանեցին փայտերը, քարերը, հողը և տնակի նման մի բան սարքեցին: Այստեղ ահա լցրին ղյուրավառ ծառերի շոր բներ, որոնք թրջված էին եղևնափայտի յուղով, ծծմբով և կուպրով: Նրանք այսպիսի պատրաստության մեջ էին. պարսից հրամանատարները բազմիցս հանդիպելով Մարտինոսին՝ վերը հիշատակված խնդրի շուրջն էին խոսում, այն տպավորությունը ստեղծելով, որ համաձայն են խաղաղության մասին բանակցություններ վարելու: Սակայն երբ իրենց հողաբլրի կառուցումն արդեն ավարտվել էր և մոտեցել քաղաքի պարսպին, իսկ բարձրությամբ էլ շատ էր գերազանցել այն, նրանք Մարտինոսին ետ ուղարկեցին՝ բացահայտ խղելով բանակցությունները և որոշելով գործի անցնել:

Այդ պատճառով հռոմայեցիներն անմիջապես կրակի տվեցին իրենց նախապատրաստած ծառերի բները: Այրվեց կառույցի մի մասը, բայց ամբողջությամբ կրակի ձևորակ չդարձավ այն, որովհետև փայտերը վերջացան: Դրա համար նրանք առանց ժամանակ կորցնելու անընդհատ փայտեր էին ավելացնում գետնափորի մեջ: Երբ կրակը հափշտակեց ամբողջ հողաբլուրը, գիշերը բլրի գագաթին ամենուրեք սկսեց ծուխ երևալ: Հռոմայեցիները, որպեսզի հնարավորություն չտան պարսիկներին հասկանալու, թե ինչ է կատարվում, մտածեցին, հետևյալը. նրանք բոլոր կողմերից անընդհատ հողաբլրի վրա էին նետում ածխով ու կրակով լի կավե փոքր

անոթներ, ինչպես նաև հրակիր նետեր: Պարսիկները, որոնք հողա-
բլրի վրա պահակություն էին անում, ամենայն ջանքերով հանգցը-
նում էին այդ՝ հավատացած լինելով, թե ծովսը դրանից է առա-
ջանում: Երբ կրակը բորբոքվեց, բարբարոսները մեծ բազմությամբ
դիմեցին օգնության, իսկ հռոմայեցիները պարսպից հարվածելով
ներանց, կոտորեցին շատերին: Արևածագին հոսորովն այցելեց այդ
տեղը: Նրան հետևում էր զորքի մեծ մասը: Բարձրանալով բլրի վրա,
նա առաջինը հասկացավ, թե որն է փորձանքի պատճառը: Նա ա-
սաց, որ ծովսը ներսից է դուրս գալիս և ոչ թե թշնամիների արձա-
կած կրակից առաջանում, ու ամբողջ զորքին հրաման տվեց շտապ
օգնության հասնել: Հռոմայեցիները սրտապնդված սկսեցին հայ-
հոյեկ նրանց: Բարբարոսները հող էին գցում և ջուր թափում այն-
տեղ, որտեղ ծովս էր երևում, հուսալով փորձանքի առաջն առնել,
բայց ամենևին չկարողացան կրակը մարել, որովհետև թեև այնտեղ,
որտեղ հող էին թափում, ծովսը դադարում էր, բայց շատ շանցած
ուրիշ տեղից էր դուրս գալիս, քանի որ կրակը նրան դուրս էր մղում,
իսկ ջուրն էլ ավելի դյուրավառ էր դարձնում կուպրն ու ծծումբը և
դրանք իրենց հերթին ավելի համակելով մոտը եղած ցախը, բոցն
անընդհատ առաջ էին մղում: Հողաբլրի վրա ուժեղ կրակը հանգ-
ցրնելու համար բավարար չափով ջուր բերելու հնարավորություն
չկար: Ուշ երեկոյան ծովսն այնչափ սաստկացավ, որ նույնիսկ
կարրեցիներն³³ այն տեսան և նրանցից շատ ավելի հեռու բնակվող-
ները: Բազմաթիվ պարսիկներ և հռոմայեցիներ բարձրանալով հո-
ղաբլրի վրա կովի բռնվեցին, և հաղթող դուրս եկան հռոմայեցիներ-
ը: Այդ ժամանակ բոցը դուրս ժայթքեց հողաբլրից և պարսիկներն
այդ գործից հրաժարվեցին:

Դրանից վեց օր հետո, վաղ առավոտյան [պարսիկները], աս-
տիճաններով զինված, մոտեցան պարսպի այն կողմին, որ բերդ էր
կոչվում: Այս մասում պահակ կանգնած հռոմայեցիները, գիշերն
արդեն վերջացած համարելով, հանգիստ քնած էին: [Պարսիկները]
առանց աղմուկի աստիճանները հենեցին պարսպին և արդեն բարձ-
րանում էին: Հռոմայեցիների մեջ միայն մի գյուղացի էր արթուն,
և նա մեծ աղմուկով ու աղաղակով ոտքի հանեց բոլորին: Տեղի ու-
նեցավ ուժեղ ընդհարում, որի ժամանակ պարսիկները պարտու-
թյուն կրեցին և նահանջեցին դեպի ճամբարը՝ տեղում թողնելով
աստիճանները, որոնք հռոմայեցիները վերև քաշեցին: Խոսքովը
կեսօրվա մոտ մի մեծ զորամաս ուղարկեց զրոհելու մեծ դարպաս
կոչվածի վրա: Նրանց համադրեցին ոչ միայն հռոմայեցի զինվոր-

ները, այլև գյուղացիներ և քաղաքի բնակիչներից ոմանք և մարտում գլխովին ջախջախելով բարբարոսներին, փախուստի մատնեցին։ Պարսիկներին հալածելու միջոցին հոսրովի կողմից հռոմայեցիների մոտ եկավ թարգման Պավլոսը և հայտնեց, որ Բյուզանդիոնից խաղաղություն կնքելու համար ժամանել է Հռեկինարիոսը. երկու կողմն էլ ցրվեցին։ Սակայն Հռեկինարիոսն դեռ մի քանի օր առաջ էր ժամանել բարբարոսների ճամբարը, իսկ պարսիկները այդ մասին չէին հայտնել հռոմայեցիներին, սպասելով, թե ինչպիսի ելք կունենա պարսպի գրոհը։ Եթե նրանց հաջողվեր այն գրավել, դա բոլորովին չէր նշանակի, թե իրենք խախտում են հաշտությունը, իսկ պարտվելու դեպքում, որը և տեղի ունեցավ, հռոմայեցիների առաջարկությամբ հաշտություն կկնքեին։ Երբ Հռեկինարիոսը մտավ քաղաք, պարսիկները պահանջեցին, որ խաղաղությունը կնքելու համար լիազորված մարդիկ անհապաղ հոսրովի մոտ գնան, իսկ հռոմայեցիներն ասացին, թե դեսպաններին կուղարկեն երեք օր հետո, որովհետև զորավար Մարտինոսն այն ժամանակ հիվանդ էր։

Հոսրովի կասկածելով [հռոմայեցիներին] տված խոստումին՝ պատրաստվում էր մարտի։ Նա հողաբլրի վրա թափել տվեց մեծաքանակ աղյուսներ, իսկ երկու օր անց գրոհելու նպատակով ամբողջ զորքով շարժվեց դեպի քաղաքի պարիսպը։ Յուլաքանչուր դարպասի դիմաց նա կանգնեցրեց զորահրամանատարներ՝ իրենց զորամասերով և այդ ձևով ամբողջ պարիսպը շրջապատեց։ Նա միաժամանակ աստիճաններ ու մեքենաներ բերեց։ Իր թիկունքում նա տեղագրեց բոլոր սարակինոսներին, որոշ քանակությամբ պարսիկների հետ միասին, բայց ոչ պարսպի վրա հարձակվելու համար. սրանց պարտականությունը քաղաքի գրավման ժամանակ փախչողներին բռնելն էր։ Ահա այդպիսի ծրագրի համաձայն հոսրովը դասավորեց զորքը։ Ճակատամարտն սկսվեց վաղ առավոտյան. սկզբում դերակշռությունը պարսիկների կողմն էր, քանի որ նրանք քանակությամբ գերազանցում էին, իսկ հռոմայեցիներից շատերն էլ անգիտակ բոլորովին պատրաստ չէին։ Մարտի ընթացքում քաղաքում սկսվեց խուճապն ու իրարանցումը, և բոլորը, նույնիսկ կանայք և երեխաներ պարսպի վրա էին բարձրանում։ Երիտասարդները զինվորների հետ միասին քաջաբար կռվում էին թշնամիների դեմ, գյուղացիներից շատերը բարբարոսների դեմ կռվելիս մեծ քաջագործություններ էին ցուցաբերում։ Երեխաներն ու կանայք ծերերի հետ միասին քարեր էին մատակարարում կռվողներին և այլ օգնություն ցույց տալիս։ Ուրիշները կաթսաների մեջ ձեթ լցնելով և

երկար ժամանակ պարսպի ամբողջ երկարութեամբ կրակի վրա եռացնելուց հետո անոթների միջից թափում էին թշնամիների դըլխին և մեծ վնաս հասցնում հատկապես պարսպին մոտեցողներին։ Պարսիկներն արդեն հուսալքված, դեն էին շարտում զենքերը. դիմելով արքային նրանք ասացին, որ ի վիճակի չեն այլևս դիմանալ դժվարութիւններին։ Խոսքովն անշափ զայրացած, սպառնալիքների տակ բոլորին տարավ թշնամու դեմ։ Նրանք մեծ աղմուկով ու դռչունով մոտեցրին աշտարակները և այլ մեքենաներ, հենեցին աստիճաններ՝ քաղաքը մեկ հարվածով գրավելու համար։ Հռոմայեցիներն անընդհատ նետահար էին սփռում նրանց և ամբողջ ուժով պաշտպանվում։ Բարբարոսները գլխովին փախուստի էին մատնւրվում։ Երբ Խոսրովը նահանջում էր, հռոմայեցիները ծաղրեցին նրան, հրավիրելով գրոհի։ Միայն Ազարեթեսը իր մարդկանց հետ դեռ կռվում էր Սոյինե կոչված դարպասի տակ⁹⁴. այդ վայրը կոչվում էր Տրիպյուրգիա⁹⁵։ Այդտեղ հռոմայեցիները նրանց հավասարազոր չէին և շկարողանալով դիմանալ հարձակումներին նահանջել էին։ Բարբարոսները բազմաթիվ տեղերից արդեն մուտք էին գործել նախապարիսպ կոչված արտաքին պարսպից ներս և ուժեղ ճնշում էին գործ դնում մեծ պարիսպը պաշտպանողների վրա, մինչև որ Պերանիոսը բազմաթիվ զինվորներով և եղեսացիներից ոմանց հետ դուրս եկավ մարտի և հաղթելով նրանց՝ ետ մղեց։ Առավոտյան սկսած գրոհը վերջացավ ուշ երեկոյան, և երկու կողմն էլ այդ գիշեր հանգիստ մնացին, պարսիկները մտահոգված լինելով խրամատների և իրենց կյանքի համար, իսկ հռոմայեցիները զբաղված լինելով պարսպի ատամնաշարի վրա քարեր կուտակելու գործով. նրանք ամեն ինչի պատրաստութիւն էին տեսնում, որովհետև ենթադրում էին, որ հաջորդ օրը կռվելու են սլարսպի վրա գրոհող թշնամիների դեմ։ Բայց հաջորդ օրը բարբարոսներից և ոչ ոք չմոտեցավ պարսպին։ Դրանից էլ մեկ օր անց Խոսրովի հրամանով մի զորամաս հարձակվեց Բարլաոսի⁹⁶ կոչված դարպասների վրա, բայց հանդիպելով հռոմայեցիների դիմադրութեանը և մարտում մեծ պարտութիւն կրելով, շուտով վերադարձավ ճամբարը։ Այն ժամանակ պարսից թարգման Պավլոսը եկավ պարսպի մոտ և դիմեց Մարտինոսին՝ բանակցութիւնների հարցով։ Մարտինոսը բանակցեց պարսից ղեկավարների հետ, ընդ որում Խոսրովը եղեսացիներից ստացավ հինգ կենտինար [ոսկի], տվեց գրավոր վստահեցում, որ նա այլևս չի թալանի հռոմայեցիների երկիրը, և [իր] ճամբարի բոլոր

ամրությունները կրակի տալով, ամբողջ զորքով շարժվեց իր երկիրը:

28. Այս միջոցին վախճանվեցին երկու հռոմայեցի զորավարներ, կայսեր եղբորորդի Հուստոսը և իբերացի Պերանիոսը. Հուստոսը՝ հիվանդությունից, իսկ Պերանիոսը որսի ժամանակ վայր ընկավ ձիուց և ջարդվեց: Նրանց փոխարեն կայսրը նշանակեց իր քրոջորդի Մարկելլոսին, որի ազվամազը դեռ նոր էր բուսնում և Կոստանդիանոսին, որը մի փոքր առաջ Սերգիոսի հետ միասին դեսպանության էր ուղարկվել խոսրովի մոտ: Հուստինիանոս կայսրն այնուհետև խոսրովի մոտ հաշտություն կնքելու համար որպես դեսպան ուղարկեց Կոստանդիանոսին և Սերգիոսին: Վերջիններս հանդիպեցին [խոսրովին] Ասորեստանում, որտեղ գտնվում են երկու քաղաք՝ Սելևկիան և Կտեսիֆոնը, կառուցված մակեդոնացիների կողմից, երբ վերջիններս, Փիլիպպոսի որդի Ալեքսանդրից հետո տիրել էին պարսից և Պարսկաստանում ապրող մյուս ժողովուրդների վրա: Այդ երկու [քաղաքների] միջով հոսում է Տիգրիս գետը: Նրանց մեջտեղում ուրիշ տարածություն չկա: Դեսպուսներն ահա խոսրովին ալստեղ հանդիպելով, պահանջում էին հռոմայեցիներին վերադարձնել Հաղիկայի շրջանները և նրանց հետ կայուն խաղաղություն կնքել: Խոսրովը պատասխանեց, որ հաշտություն կնքելը հեշտ դորժ չէ, նախապես անհրաժեշտ է զինադադար կնքել, որից հետո առանց վախի իրար հետ բանակցությունների մեջ մտնելով՝ լուծեն վիճելի հարցերը և կայուն խաղաղություն հաստատեն: Նա պահանջեց, որ հռոմայեցիների ինքնակալը զինադադարի համար իրեն դրամ վճարի, ուղարկի Տրիբունոս անունով ինչ-որ մի բժշկի⁹⁷, որպեսզի նա որոշ ժամանակ իր մոտ մնա: Այս բժիշկը նրան անցյալում բուժել էր ծանր հիվանդությունից, դրա համար էլ շատ սիրելի և ցանկալի էր: Երբ այդ մասին իմացավ Հուստինիանոս կայսրը, ուղարկեց և՛ Տրիբունոսին, և՛ դրամը, որ կազմում էր քսան կենտինար [ոսկի]: Այսպիսով հռոմայեցիների և պարսիկների միջև հինգ տարով հաշտություն կնքվեց Հուստինիանոս կայսեր ինքնակալության տասնևիններորդ տարում⁹⁸:

Որոշ ժամանակ անց սարակինոսների առաջնորդներ Արեթասի և Ալամունդարոսի միջև պատերազմ ծագեց, որին շմիջամտեցին ո՛չ հռոմայեցիները և ո՛չ էլ պարսիկները: Ալամունդարոսը արշավանքի ժամանակ դերի վերցրեց Արեթասի որդիներից մեկին, որ ձիեր էր արածացնում և իսկույն զոհաբերեց Ափրոդիտեին⁹⁹: Դրանից պարո

դարձավ, որ Արեթասը չի դավաճանել հռոմայեցիներին՝ հօգուտ պարսիկների¹⁰⁰։ Այնուհետև երկուսն էլ ամբողջ զորքով հանդիպում են իրար։ Արեթասի մարդիկ կատարյալ հաղթանակ են տանում, փախուստի մատնում թշնամիներին և շատերին կոտորում։ Քիչ էր մնացել, որ Արեթասը գերի վերցնեւ Ալամունդարոսի երկու երդի-ներին, բայց այդ շհաջողվեց։ Սարակինոսների գործերն ահա այս վիճակումն էին։

Այնուհետև պարզ դարձավ, որ պարսից արքա խոսրովը հռոմայեցիների հետ զինադադար կնքեց շար մտադրությամբ, որ պեսզի երբ [հռոմայեցիները] խաղաղության շնորհիվ անհող վիճակում լինեն, ինքը նորից ինչ-որ սարսափելի մի գործ կատարի։ Նա զինադադարի երրորդ տարին նյութում է հետևյալը։ Պարսիկների մեջ շատ բարձր իշխանությամբ օժտված երկու եղբայրներ կային, ամենանեղ Ֆաբրիդոսն ու Իսդիդուսնասը¹⁰¹, հռչակված իրենց անշափ դաժանությամբ և անբարոյականությամբ։ [խոսրովը] մտադիր էր հարձակվել և գրավել Դարա քաղաքը, Լազիկայից տեղահանել բոլոր կուխերին, նրանց տեղը պարսիկներին բնակեցնելու համար։ Ահա այդ մարդկանց նա ուղարկեց գործը հաջողացնելու։ Կուխիս երկրի գրավումը կարևոր էր համարվում, և նրան հաստատ տիրելը՝ պարսից պետության համար շատ ձեռնտու, որովհետև դրանով Իբերիան ևս ապահով վիճակում կլիներ, քանի որ իբերներն այլևս ապստամբություն չէին բարձրացնի՝ տեսնելով, որ ոչ ոք չկա, որոնց կարող են դիմել։ Այն ժամանակից, երբ բարբարոսների մեծամեծները թագավոր Գուրգենի հետ միասին որոշեցին ասլըստամբություն բարձրացնել, ինչպես ես վերևում պատմեցի¹⁰², պարսիկները թույլ չէին տալիս, որ իրենց թագավոր կարգեն։ Իբերները ակամա էին հպատակվում պարսիկներին և նրանց միջև միշտ կասկած և անվստահություն կար։ Պարզ էր, որ իբերները շատ դժգոհ էին և առիթը ներկայացած դեպքում պատրաստ էին ասլստամբություն բարձրացնելու։ [Կուխիսին տիրելը] ձեռնտու էր նաև այն պատճառով, որ Լազիկայի հարևան հոների կողմից այլևս պարսից երկիրը ավարի առնելու վտանգ չէր լինի, ավելի հեշտ ու դյուրին կլինեւ նրանց ուղղել հռոմայեցիների երկրի վրա, երբ ցանկանար այդ [խոսրովը]։ Կովկասում ապրող բարբարոսների դեմ Լազիկան ոչ այլ ինչ է, քան պատվար։ Նա հուսով էր, որ սյարսիկների համար Լազիկային տիրապետելու ամենամեծ օգուտը կլինի այն, որ այդ երկիրը դարձնելով հենակետ, առանց որևէ դժվարության, և՛ ցամաքով, և՛ ծովով կկարողանա հարձակումներ գործել Եվրասիայն

կոչված Պոնտոսի ափերին գտնվող շրջանների վրա։ Նա կարող է իրեն ենթարկել կասկածովկացիներին, նրանց անմիջական հարևան գալատներին ու բյութանացիներին և արշավանք գործելով, առանց գիմագրության գրավել Բյուզանդիոնը։ Ահա այս բոլորի համար էր, որ խոսրովը ուղում էր տիրանալ Հաղիկային։ Հույս դնել լազերի վրա նա ոչ մի դեպքում չէր կարող, քանի որ հռոմայեցիները Հաղիկայից հեռանալուց հետո, լազերի մեծամասնությունը դժվարությամբ էր տանում պարսից տիրապետությունը։ Պարսիկները յուրահատուկ ժողովուրդ են, ունեն շատ դաժան ապրելակերպ և իրենց սովորությունները դժվարամատչելի են բոլորի համար էլ, նրանց հրամանները միանգամայն անտանելի են։ Հատկապես լազերի մոտ և՛ մտածելակերպի, և՛ ապրելակերպի տարբերությունը շատ է զգացվում, որովհետև լազերն ամենահավատացյալ քրիստոնյաներն են, իսկ պարսիկները հավատքի հարցում լրիվ հակառակ են նրանց։ Այդ բոլորից բացի Հաղիկայում չի լինում ոչ աղ, ոչ հացահատիկ, ոչ գինի, այնտեղ չեն աճում ուրիշ պիտանի բույսեր։ Այդ բոլորը նրանք ստանում են ծովային ճանապարհով՝ հռոմայեցիներից, փոխարենը չեն վճարում ոսկի, այլ տալիս են մորթիներ, ըստրուկներ և այլն, ինչ որ այստեղ առատ է։ Ահա այժմ զրկված լինելով այդ բոլորից, նրանք պարզ է դժգոհ էին։ խոսրովը զգալով այդ, փութաց նրանց ապստամբության առաջն առնել։ Նրա կարծիքով ամենից ձեռնտուն լազերի թագավոր Գուբադեսին հնարավորին չափ շուտ մեջտեղից վերացնելն էր, ապա լազերին ամբողջությամբ տեղահանելը, և այդ երկրում պարսիկներ և տարբեր ցեղեր բնակեցնելը։

Ահա այդ մտադրությամբ խոսրովը դեսպանության պատրվակով Բյուզանդիոն է ուղարկում Իսդիգուանասին ու նրա հետ միասին նաև հինգ հարյուր ընտրյալ պարսիկ՝ կարգադրելով մտնել Դարա քաղաքը, օթևանել բազմաթիվ տներում և գիշերը բոլորը կրակի տալ։ Երբ հռոմայեցիները զբաղված կլինեն կրակը հանգցնելով, նրանք անմիջապես պետք է բացեն դարպասները և քաղաք թողնեն պարսկական մնացած զորաբանակը. նախապես նա կարգադրել էր Նիսիբիսի հրամանատարին զինվորների մի մեծ խումբ գաղտնի պահել պատրաստ վիճակում՝ [Դարային] մոտ տեղում։ խոսրովը մտածում էր, որ այս ճանապարհով իրեն կհաջողվի առանց որևէ դժվարության բոլոր հռոմայեցիներին կոտորել և գրավել քաղաքը։ Բայց մի հռոմայեցի, որ քիչ առաջ փախել էր պարսիկների կողմը, այդ բոլորին քաջատեղյակ, ամեն ինչ պատմում է Գեորգիոսին, որն այն

ժամանակ այստեղ էր գտնվում. ես նախապես պատմել եմ¹⁰³, թե ինչպես սրա խորհրդով Սիսավրանոն ամրոցում պաշարված պարսիկները հանձնվեցին հոռմայեցիներին։ Ահա Գեորգիոսը հռոմեապարսկական սահմանի վրա հանդիպելով այդ դեսպանին ասաց, որ նրա առաքելությունը դեսպանության նման չէ, և որ ոչ մի դեպքում հնարավոր չէ, որ հռոմեական քաղաքում օթևանեն այսպիսի մեծ քանակությամբ սլարսիկներ։ Անհրաժեշտ է որ նա Դարա մտնի մարդկանց փոքրաթիվ խմբով, իսկ մնացած բոլորը թող մնան Ամմոդիոս վայրում։ Իսդիգուսնասը ձևացրեց, որ զայրացել ու վրդովվել է, որ իրեն անարդարացի վիրավորել են. չէ՞ որ ինքը դեսպանության է գնում հռոմայեցիների կայսեր մոտ։ Գեորգիոսը ուշադրություն չդարձնելով նրա կատաղության վրա, հռոմայեցիների համար փրկեց քաղաքը, որովհետև նա Իսդիգուսնասին թողեց քաղաք մտնի միայն քսան մարդով։

Ահա այս բարբարոսն իր նսլատակների ձախողումից հետո, որպես դեսպան եկավ Բյուզանդիոն, հետը բերելով իր կնոջը և երկու դուստրերին (սա իր հետ գնացող բազմության բողարկումն էր) և անձնապես հանդիպելով կայսեր, հրատապ հարցերի շուրջ ոչ մի չուրջ բան չկարողացավ ասել, թեև հռոմայեցիների երկրում տասամսից ավելի մնաց։ Նա, սովորության համաձայն, կայսեր տվեց խոսքովի նվերներն ու նամակը, որով խոսքովը խնդրում էր Հուստինիանոս կայսրից իմանալ նրա քաջառողջության մասին։ Հուստինիանոս կայսրը Իսդիգուսնասին բոլոր դեսպաններից շատ ավելի բարեկամաբար ընդունեց և ամենից շատ պատվեց։ Նա ճաշի ժամանակ բազմոցի վրա էր նստեցնում նույնիսկ նրա թարգման Բրադուկիոսին¹⁰⁴, մի բան, որ երբեք տեղի չէր ունեցել. ոչ ոք չէր տեսել, որ թարգմանը սեղանակից լինի նույնիսկ ավելի ցածրաստիճան իշխանավորի, էլ չեմ ասում կայսեր։ Նա նրան փառահեղ կերպով ընդունեց և ճամփու դրեց, ավելի լավ, քան ընդունված է մի դեսպանի համար, թեև նրա դեսպանությունից, ինչպես ասացի, ոչ մի արդյունք չստացվեց։ Եթե մեկը հաշվեր այն ծախսը, որ կատարվեց Իսդիգուսնասի վրա, և այն նվերները, որ ստացավ ու իր հետ տարավ, ապա նա տաս կենտինար ոսկուց ավելի կգնահատեր այդ խոսքովի՝ Դարայի դեմ ձեռնարկած ոտնձգություններն ահա այսպիսի վախճան ունեցան։

29. [խոսքովը] նախ և առաջ մեծ քանակությամբ նավաշինարարության համար պիտանի փայտ ուղարկեց Լադիկա, ոչ ոքի

չհայտնելով, թե ինչ նպատակի է ծառայելու այն: Նա ձեացրեց, որ Պետրայի պարսպի համար մեքենաներ կառուցելու նպատակով է ուղարկում: Ապա ընտրեց երեք հարյուր ռազմունակ պարսիկներ, քիչ առաջ իմ կողմից հիշատակված Ֆաբրիզոսի գլխավորությամբ և նույն տեղն ուղարկեց: Նա [Ֆաբրիզոսին] հանձնարարեց, որ գաղտնի սպանի Գուբաղեսին, իսկ թե այնուհետև ինչ պետք է կատարել, դա արդեն իրեն [խոսրովին] է վերաբերում: Փայտը հենց որ տեղափոխվեց Լազիկա, անմիջապես կայծակնահար լինելով մոխրի վերածվեց: Իսկ Ֆաբրիզոսը երեք հարյուր մարդկանց հետ գալով Լազիկա, աշխատում էր ի կատար ածել խոսրովի հրամանը՝ Գուբաղեսի վերաբերյալ: Այն ժամանակ կոլխիդացիների մեծամեծներից մեկը՝ Ֆարսանսես¹⁰⁵ անունով, ընդհարվել էր Գուբաղեսի հետ և վերջինս նրա հանդեպ մեծ թշնամություն էր տածում, որի համար [Ֆարսանսեսը] չէր համարձակվում թաղավորի աչքին երեւել: Երբ Ֆաբրիզոսն այդ իմացավ, իր մոտ հրավիրեց Ֆարսանսեսին, խորհրդակցեց նրա հետ, հայտնեց իր մտադրությունները և հարցրեց, թե ինչպես կարող են իրագործել իրենց ծրագիրը: Խորհրդակցելուց հետո որոշեցին, որ Ֆաբրիզոսը գնա Պետրա քաղաքը և այնտեղ հրավիրի Գուբաղեսին, իբր թե հայտնելու լազերի օգտին արքայի ընդունած որոշումը: Սակայն Ֆարսանսեսը գաղտնի կերպով Գուբաղեսին հայտնեց կատարվելիքի մասին: Դրա համար Գուբաղեսը Ֆաբրիզոսի մոտ չգնաց և որոշեց բացահայտ ապստամբություն բարձրացնել: Ֆաբրիզոսը հրամայեց, որ մնացած պարսիկներն ամբողջ ուժով հոգ տանեն Պետրա ամրոցի պաշտպանության մասին և կատարելապես պատրաստվեն պաշարման, իսկ ինքն այն երեք հարյուր մարդկանց հետ ձեռնունայն վերադարձավ հայրենիք: Գուբաղեսը իրադրության մասին հայտնեց Հուստինիանոս կայսեր և խնդրեց նրանից ներողամիտ լինել անցյալում լազերի կատարածի համար և օգնել իրենց հնարավոր ուժով՝ մարերի գերհիշխանությունից ազատվելու, քանզի կոլխերն ի վիճակի չեն միայնակ դիմադրել պարսից զինված ուժերին:

Հուստինիանոս կայսրը լսելով այդ, շատ ուրախացավ և լազերին օգնության ուղարկեց յոթ հազար մարդ՝ Դադիսթայոսի գլխավորությամբ, ինչպես և հազար հոգի ճաներ: Նրանք մտնելով Կոլխիս երկիրը¹⁰⁶ լազերի և Գուբաղեսի հետ միասին ճամբարեցին Պետրայի պարսպի շուրջը և անցան պաշարման: Այստեղ եղած պարսիկները պարսպից համառ դիմադրություն էին ցույց տալիս, դրա համար էլ երկար ժամանակ վատնվեց պաշարման ընթացքում,

որովհետեւ պարսիկները մեծ քանակութեամբ պարեն էին ամբարել: Խոսրովն այդ մասին իմանալով, մեծ տագնապի մեջ ընկավ և նրանց դեմ ուղարկեց հեծյալներից և հետևակից բաղկացած մի մեծ զորաբանակ՝ Մերմերոեսի գլխավորութեամբ: Գուբադեսը տեղեկանալով այդ մասին, տեղյակ պահեց նաև Դագիսթայոսին:

Բոաս գետը¹⁰⁷ Ճանիքի սահմանների մոտից հոսում է Հայաստան՝ հայերով բնակեցված Ֆարանդիոնը: Սկզբում նա հոսում է մեծ մասամբ դեպի աջ և լինելով ծանծաղ, առանց դժվարութեան անցանելի է, մինչև այն վայրը, ուր աջ կողմում գտնվում են Իբերիայի սահմանները, իսկ դիմացը վերջանում է Կովկաս լեռը: Այստեղ ապրում են բազմաթիվ ժողովուրդներ, ալաններ, աբազգներ, որոնք դեռ հնուց բարեկամական հարաբերությունների մեջ են քրիստոնյաների և հռոմայեցիների հետ, զեխերը¹⁰⁸, նրանցից հետո հոները, որոնք սաբայրներ են կոչվում: Երբ գետը հասնում է այնտեղ, ուր գտնվում են Կովկասի և Իբերիայի սահմանները, այստեղ [Բոասին] են խառնվում բազմաթիվ գետակներ, որի պատճառով գետն անշափ հորդառատ է դառնում և Բոասի փոխարեն նա այստեղից արդեն կոչվում է Ֆասիս, որը նավարկելի է մինչև Եվքսինյան կոչվող Պոնտոսը, ուր և նա թափվում է: Գետի երկու կողմն էլ լազիկան է: Աջ կողմում ամբողջ երկիրը մինչև Իբերիայի սահմանները հիմնականում խիտ է բնակեցված՝ տեղական ժողովրդի կողմից: Լազերի բոլոր գյուղերը գետի հենց այս կողմում են գտնվում: Այստեղ կան նաև հինավուրց քաղաքներ, այդ թվում շատ ամուր Արխայոպոլիսը¹⁰⁹: Այստեղ է գտնվում նաև Սեբաստոպոլիսը¹¹⁰, Պիտիուս¹¹¹ ամրոցը, իսկ Իբերիայի սահմանների վրա՝ Սկանդան¹¹² և Սարապանիսը¹¹³: Այստեղ են նաև նշանավոր քաղաքներ Հոռոպոլիսը¹¹⁴ և Մոխորեսիսը¹¹⁵: Գետի ձախ կողմում տարածվող լազիկան լավ քայլողի համար մեկ օրվա ճանապարհ է, սակայն այս մասն անմարդաբնակ է: Նշված երկրի հարևանութեամբ ապրում են Պոնտական կոչված հռոմայեցիները: Լազիկայի այս մասում, որը բոլորովին անմարդաբնակ է, Հուստինիանոս կայսրը իմ ժամանակներում կառուցեց Պետրա քաղաքը: Հենց այստեղ էր, որ Հովհաննեսը, Յիվոս մականվանյալը, հաստատեց մոնոպոլիոնը, որի մասին ես վերևում խոսեցի¹¹⁶ և պատճառ դարձավ լազերի ապստամբության: Պետրայից հարավ գտնվում են հռոմեական սահմանները: Այստեղ կան մարդաշատ շրջաններ՝ Հոփդալոն կոչվածը¹¹⁷, Աթենքը¹¹⁸ և բազմաթիվ ուրիշներ՝ մինչև Տրապիզոն: Երբ լազերը Խոսրովին առաջնորդեցին Պետրա, ապա չկամենալով պարսիկներին ցույց տալ

իրենց բնակատեղիները, նրանց անցկացրին Բոաս գետով, Ֆասիսն ունենալով իրենց աջ կողմում: Նրանք իբր թե մտահոգված էին այն բանով, որ ժամանակ չկորցնեն [և ավելորդ] ջանք չգործադրեն անցնելով Ֆասիս գետը, թեև Հաղիկան ամենուրեք և Ֆասիս գետի այս ու այն կողմից էլ՝ դժվարանցանելի է: Երկրի երկու կողմում էլ բարձրաբերձ ժայռեր են, որոնք այստեղ կազմում են երկար կիրճեր: Այսպիսի անցումները հռոմայեցիները հունարեն լեզվով անվանում են Լլեյսուրներ: Բայց այն պատճառով, որ նշված ժամանակ Հաղիկան անպաշտպան էր, պարսիկները լաղերի ուղեկցությամբ հեշտությամբ հասան Պետրա:

Արդ, Գուբազեսը, իմանալով պարսից հարձակման մասին, դիմեց Դադիսթայոսին, որ նա իր մարդկանց ուղարկի պաշտպանելու Ֆասիս գետից այն կողմ գտնվող լեռնանցքը և ոչ մի դեպքում չվերացնի Պետրայի պաշարումը, մինչև որ չգրավեն այն և պարսիկներին չգերեն: Իսկ [Գուբազեսը] կոլիսերի ամբողջ ղորքով գնաց Հաղիկայի սահմանները, այնտեղի լեռնանցքը մինչև վերջ պաշտպանելու համար: Նա մի փոքր առաջ ալանների և սաբելյրների հետ դաշինք էր կնքել, որի համաձայն երեք կենտինար [ոսկու] դիմաց նրանք նախ պետք է Հաղիկա երկրին ձեռք շտային, իսկ երկրորդ՝ պետք է Իբերիան ալաններ մարդաթափ անեին, որ պարսիկներն այլևս չկարողանային այստեղ անցնել: Գուբազեսը նրանց խոստացավ, որ դրամական այդ գումարը կտա կայսրը: Նա Հուստինիանոս կայսեր հայտնեց իր կնքած համաձայնության մասին և խնդրեց բարբարոսներին ուղարկել դրամական այդ գումարը և անմխիթար վիճակում գտնվող լաղերին մի փոքր շնչելու հնարավորություն տա: Նա միաժամանակ հիշեցնում էր, որ [հռոմեական] պետութունը իրեն պարտք է տաս տարվա ոռճիկ, որովհետև ինքը պալատում սիլենտիարիոսի պաշտոնն ուներ, և երբ խոսրովը ոտք դրեց Կոլիսիս, հեռացավ ոչինչ չստացած: Հուստինիանոս կայսրը մտադիր էր բավարարել այս խնդրերը, բայց ինչ-որ մի գործով զբաղված լինելով, որոշված ժամանակին չուղարկեց դրամը: Ահա Գուբազեսի դրությունն այսպիսին էր:

Իսկ Դադիսթայոսը (նա դեռ երիտասարդ էր և միանգամայն անընդունակ մարերի դեմ պատերազմելու) իրադրության համեմատ ձեռներեցություն չցուցաբերեց: Նա, անկասկած, պարտավոր էր ղորքի մեծ մասն ուղարկել լեռնանցքը ու ինքը ևս շտապ կարգով գործին ձեռնամուխ լինելու: Սակայն նա կարծես ինչ-որ երկրորդական գործ համարելով այդ, ընդամենը հարյուր մարդ ուղարկեց:

Իսկ ինքն ամբողջ զորքով Պետրան էր պաշարում, բայց ոչ մի հաջողութեան չէր հասնում, թեև թշնամիները փոքրաթիվ էին։ Նրանք սկզբում հազար հինգ հարյուր հոգուց պակաս չէին, սակայն երկար ժամանակ հռոմայեցիներից և լազերից պաշարված լինելով և հարվածներ ստանալով, թեպետ կռվում էին շտեմնված քաջությամբ, ախուհամենայնիվ նրանցից շատերը սպանվեցին և շատ քչերը կենդանի մնացին։ Պարսիկները, ընկնելով հուսահատութեան և դժվարին դրութեան մեջ, տեղից չէին շարժվում, իսկ հռոմայեցիները պարսպի մոտից փոքր տարածութեան վրա ստորգետնյա անցք փորեցին, որի վրա կանգնած պարիսպն անմիջապես փուլ եկավ։ Սակաւն այս վայրի ներսում հենց պարսպին կպած մի շէնք կար, որը ծածկում էր փուլ եկած պարսպի ամբողջ տարածութեանը և պաշարվածների համար ոչ պակաս ապահով պատվար դարձավ։ Սակայն դա հռոմայեցիներին բոլորովին չվհատեցրեց։ Համոզված լինելով, որ պարսպի մի այլ վայրում նույնը գործելով իրենց հնարավոր կդառնա գրավել քաղաքը, նրանք առավել ևս հուսադրվեցին։ Այդ մասին Դագիսթայոսը հայտնեց կայսեր և խնդրեց նրան հաղթանակի համար իրեն պարգևատրում պատրաստի, միաժամանակ նշելով իրեն և իր եղբոր պարգևելիք գումարի չափը, որովհետև շուտով ինքը գրավելու էր Պետրան։ Պարսիկները, թեև շատ քչերն էին [ողջ] մնացել, անհավատալի կերպով դիմադրում էին հռոմայեցիների և ճանների ուժեղ գրոհներին։ Երբ հռոմայեցիների գրոհները ոչ մի արդյունք չտվեցին, նրանք նորից փորձեցին ստորգետնյա անցք փորել և այնքան փորեցին, որ արդեն երևում էին պարսպի հիմքերը, որոնք այլևս գետնի վրա չէին, այլ մեծամասամբ օդում էին կախված և պարիսպը պատրաստ էր անմիջապես փլվելու։ Եվ եթե Դագիսթայոսը անմիջապես հիմքերը կրակի տար, ինձ թվում է, որ նա իսկույն կգրավեր նրանց քաղաքը։ Բայց նա սպասելով կայսրից ակնկալածը, ժամանակ էր վատնում և անգործ մնում։ Հռոմայեցիների ճամբարում ահա գործերն այդ վիճակում էին։

30. Այդ միջոցին Մերմերոեսը մարերի ամբողջ զորքով անցնելով Իբերիայի սահմանները, առաջ էր շարժվում՝ իր աջ կողմում ունենալով Ֆասիս գետը։ Նա բոլորովին չէր ուղում կազիկայի բնակավայրերի միջով գնալ, որպեսզի այնտեղ որևէ արգելքի չհանգիստի։ Նա շտապում էր փրկել Պետրա քաղաքը և այնտեղ գտնվող պարսիկներին։ Պարսպի մի մասը հանկարծակի արդեն փուլ էր եկել, որովհետև ինչպես ես ասացի, այն օդում էր կախված։ Հռո-

մեական զորքից հիսուն հողի կամավոր կերպով մտան քաղաք և բարեհաղթ ինն հալտարարում Հուստինիանոս կայսեր: Նրանց զրկալորում էր հայկական ծագում ունեցող մի երիտասարդ, անունը Հովհաննես՝ Թովմայի որդին, Գուղես մականունով¹¹⁹: Հիշյալ Թովման կայսեր կարգադրությամբ Հաղիկայում բաղմաթիվ ամրություններ էր կառուցել և գլխավորել այնտեղի զորքը: Կայսրը նրան խոհեմ մարդ էր համարում: Ահա Հովհաննեսը պարսիկների հետ կովի բռնվելով, վիրավորվեց և անմիջապես իր մարդկանց հետ շարժվեց դեպի ճամբարը, որովհետև իրեն օգնության չեկավ հոռմեական զինվորներից և ոչ մեկը, իսկ մի պարսիկ Միրրանես անունով, որը Պետրայի կայազորի պետն էր, քաղաքի բախտի մասին երկյուղելով, կարգադրեց բոլոր պարսիկներին համառ կերպով պաշտպանվել, իսկ ինքը գնալով Դագիսթայոսի մոտ դիմեց նրան սիրալիր և խաբուսիկ խոսքերով՝ խոստանալով առանց զիմադրության շուտով հանձնել քաղաքը: Նրան այդ ձևով հաջողվեց ձգձգել հոռմեական զորքերի անմիջական մուտքը քաղաք:

Երբ Մերմերոեսը իր զորքերով հասավ լեռնանցքը, նրանց քաջաբար դիմադրեց այնտեղ գտնվող հարյուր հոգուց բաղկացած հոռմեական պահակազորը, որը ետ էր մղում նրանց, ովքեր փորձում էին անցնել: Սակայն պարսիկները չէին նահանջում, նրանց սպանվածներին անընդհատ փոխարինում էին նոր ուժեր, և առաջ շարժվում, ամբողջ ուժով ձնշում գործելով լեռնանցքը [պահպանողների] վրա: Պարսիկներից սպանվեցին ավելի քան հազար հոգի. հոռմայեցիներն ուժասպառ եղան՝ կոտորելով թշնամուն, բայց հակառակորդի [գերադանց] ուժերի ձնշման տակ նահանջեցին և փրկվեցին շրջակա բարձունքներում: Այդ մասին իմանալով Դագիսթայոսը, անմիջապես վերացրեց պաշարումը և առանց զորքին որևէ կարգադրություն անելու, արշավեց դեպի Ֆասիս գետը: Նրան էին հետևում բոլոր հոռմայեցիները, ճամբարում թողնելով իրենց ամբողջ ունեցվածքը: Պարսիկները տեսնելով կատարվածը, բացեցին դարպասները և դուրս գալով շարժվեցին դեպի թշնամու վրանները՝ նպատակ ունենալով կողոպտել ճամբարը: Սակայն ճաները (սրանք չհետևեցին Դագիսթայոսին) շտապեցին փրկելու [ճամբարը] և առանց դժվարության փախուստի մասնեցին թշնամիներին ու շուտերին կոտորեցին: Պարսիկները փախչելով մտան պարսպից ներս, իսկ ճաներն ավարի տալով հոռմայեցիների ճամբարը, անմիջապես շարժվեցին դեպի Հոփլայոն: Այնտեղից նրանք հասան Աթենք¹²⁰ և Տրապիզոնի վրայով վերադարձան իրենց երկիրը:

Մերմերոնները և մարերի զորքը տեղ հասան Դագիսթայոսի հեռանալուց ինն օր հետո: Նրանք այնտեղ դառն պարսից կայազորից ողջ մնացած երեք հարյուր հիսուն վիրավորների և շարքից դուրս եկածների, ինչպես և ընդամենը հարյուր հիսուն հոգի ռազմունակ զինվորների: Մնացածները սպանվել էին, բայց կենդանի մնացածները սրանց դիակները պարսպից դուրս չէին նետել, այլ [թողել էին տեղում] և զարմանալի կերպով դիմանում էին խեղդող դարձահոտության: Նրանք դիմել էին այդ քայլին, որովհետև չէին ուզում թշնամիներին ցույց տալ իրենց մեծ կորուստները, որպեսզի նրանց պաշարումը շարունակելու ցանկության չներշնչեն: Մերմերոնները այսպանեց և լացի ու ողբի արժանի համարեց հռոմայեցիների սևտությունը, որ այնքան թույլ էր, որ ոչ մի կերպ չկարողացավ հարյուր հիսուն անպաշտպան պարսիկներին սլարտության մատնել: Նա շտապեց վերականգնել պարսպի քանդված մասերը: Եվ որովհետև պատրաստի չկար ոչ կիր և ոչ էլ որևէ այլ շինարարության պիտանի նյութ, մտածեց հետևյալը: Կտավից պատրաստված այն ուլարիների մեջ, որոնցով պարսիկներն իրենց պարենն էին բերել Կոլխիս, ավազ լցրեց, քանդված պատերի տեղում քարերի փոխարեն դասեց և այդ ձևով պատնեշ կառուցեց: Նա ընտրեց և այնտեղ խողեց երեք հազարանոց մարտունակ զորք, որին տվեց պարենամթերք՝ ոչ երկար ժամանակի համար, կարգադրելով հոգ տանել պարսպի վերանորոգման գործին, իսկ ինքը, մնացած ամբողջ զորքով ետ շարժվեց: Որովհետև իր եկած ճանապարհին նա չկարողացավ ձեռք բերել որևէ պարենամթերք, իսկ ամբողջ ունեցածը, որ դորքը ձեռք էր բերել, անցնելով Իբերիայի միջով, թողել էր Պետրայում, ասյա որոշեց այլ ճանապարհով դնալ՝ լեռների վրայով, որտեղ, ինչպես տեղեկացել էր, մարդիկ են բնակվում և հնարավոր կլինեին ավարով գոյությունը պահպանել: Այս ուղևորության ժամանակ, երբ ուլարսիկները ճամբար էին դրել, լաղերի մեծամեծներից մեկը՝ Ֆուրելիս անունով, առաջնորդեց Դագիսթայոսին երկու հազար հռոմայեցիների հետ, որոնք դարան մտան, ապա հարձակվեցին ու սպանեցին ձիեր արածացնող մի քանի պարսիկների, և հափշտակելով ձիերը՝ հեռացան: Սրանից հետո Մերմերոնները պարսից զորքով շարժվեց այդտեղից:

Գուբադեսը, իմանալով, թե ինչ կատարվեց հռոմայեցիների հետ Պետրայում և լեռնանցքում, երկյուղ չզգաց, ոչ էլ հրաժարվեց կիրճի պաշտպանությունից, փրկության հույսը կապելով այդ [վայրի] հետ: Նա հավատացած էր, որ պարսիկները, հռոմայեցիներին

մղելով Ֆասիս դետից այն կողմը, եթե նույնիսկ անցնեն լեռնանցքով և նրանց հաջողվի հասնել Պետրա, ասլա դրանից լաղերի երկիրը ոչ մի վնաս չի կրի, որովհետև, պարսիկները շունենալով նավեղ, ոչ մի կերպ չեն կարողանա անցնել Ֆասիս գետը։ Այս գետը շատ խորն է և լայն. նրա հոսանքն այնքան ուժեղ է, որ թափվելով ծովը դեռ երկար դնում է, առանց [ծովին] խառնվելու, այնպես որ նավարկողները նույնիսկ բաց ծովում խմելու ջուր են ունենում։ Բացի դրանից լազերը դետի այս կողմում ամենուրեք պահպանական կետեր էին ստեղծել և թշնամին նույնիսկ նավերից օգտվելու դեպքում, չէր կարող ափ դուրս գալ։ Հուստինիանոս կայսրը սաբեյրների ցեղին ուղարկեց որոշված դրամական դումարը և միաժամանակ դրամական պարգևներ շնորհեց Գուբազեսին և լազերին։ Նա դեռ շատ առաջ մեծ զորք էր ուղարկել լազիկա, որը սակայն դեռ տեղ չէր հասել։ Նրան գլխավորում էր Թրակացի Հռեկիթանգոսը, մի շատ խոհեմ և քաջ պատերազմող մարդ։ Ահա այդպիսին էր դրուժյունը։

Մերմերոեսը, բարձրանալով լեռները, ինչպես ասացի, շտապում էր այդտեղից առատորեն անհրաժեշտ պարենը մատակարարել Պետրային, քանի որ իրենց հետ բերած պարենամթերքը այդտեղի երեք հազարանոց կայազորին բավարար չէր։ Իր ձեռքն անցածը սակայն հազիվ հազ բավարարեց իր զորքին, որը երեսուն հազարից պակաս չէր, այդ պատճառով հնարավոր չեղավ բավարար քանակությամբ պարեն ուղարկել Պետրա։ Նա եկավ այն եզրակացության, որ ավելի ձեռնտու է, իր զորքի մեծ մասը հեռացնել Կոլխիսից, տեղում թողնելով փոքրաթիվ [զորք], որի առաջադրանքը կլինի ձեռք բերել անհրաժեշտ [պարենամթերքը]։ Դրա մեծ մասը կրմասուտակարարվի Պետրայի ամրոցին, իսկ մնացածով կբավարարվի ինքը։ Նա ընտրեց հինգ հազար մարդ և տեղում թողեց, նրանց վրա նշանակեց երեք հրամանատարներ, ինչպես և Ֆաբրիզոսին, գտնելով, որ այստեղ ավելի թողնել հնարավոր չէ, որովհետև թշնամիներ ամենևին չկային, իսկ ինքը մնացած զորքի հետ եկավ Պերսարմենիա և հանգստանում էր Դուբիոսի շրջակա գյուղերում։

Հինգ հազարանոց զորքը մոտեցավ լազիկայի հեռաստաններին, ճամբարեց Ֆասիս գետի ափին և փոքր խմբերով ավարառում էր շրջակա գյուղերը։ Այդ մասին իմացավ Գուբազեսը և մարդ ուղարկեց Դագիսթայոսին հայտնելու, որ նա շտապի օգնության գալ, որովհետև երկուսով միայն հնարավոր կլինի մեծ վնաս հասցնել թշնամուն։ [Դագիսթայոսը] այդպես էլ արեց։ Նա հռոմայեցիների ամբողջ զորքով առաջ շարժվեց՝ իր ձախ կողմում ունենալով Ֆասիս

զետր և հասավ այն վայրը, ուր զետի մյուս ավիին ճամբար էին դրել լազերը։ Այս մասում Ֆասիսն անցանելի է, մի բան, որ հոռմայն-ցիները և պարսիկները՝ տեղանքին անծանոթ, չգիտեն, իսկ լազերը քաջածանոթ՝ անսպասելի անցան [զետր] և միացան հոռմայնցիներին զորքին։ Պարսիկներն իրենցից հազար հոգի առաջնակարգ զին-վորներ բնտրելով առաջ ուղարկեցին, որսկսողի թույլ շտան [թրշ-նամուն] իրենց ճամբարին վնաս հասցնելու նրանցից երկու հոգի, որոնք հետախուզության նպատակով առաջ էին անցել, անակնկալ կերպով բնական թշնամու ձեռքը և ամեն ինչ հայտնեցին. հոռմայն-ցիներն ու լազերն անսպասելի հարձակվեցին այդ հազար հոգու վրա, և ոչ մեկին հնարավորություն չտվեցին փախչել. շատերը կո-տորվեցին, ոմանք էլ զերի բնական, որոնցից Գուրազեսը և Դադիս-թալոսն իմացան մարերի զորքի քանակի, հետավորության, ինչպես և վիճակի մասին։ Այնուհետև ամբողջ զորքով շարժվեցին նրանց վրա, պատրաստվելով հարձակվել մութ գիշերով։ Նրանք տասնե-չորս հազար հոգի էին։ Պարսիկները թշնամուց երկյուղ չէին զգում, որովհետև համարում էին, որ զետն անանցանելի է, իսկ հաղւթ հոգին էլ առանց [թշնամուն] հանգիտելու պետք էր որ երկար ձա-նալար՝ զնացած լինելը, դրա համար խոր քուն էին մտել։ Հոռմայն-ցիները և լազերը վաղ առավոտյան անակնկալ հարձակվեցին նրանց վրա, մի մասին գտնելով զեռես քնած վիճակում, մի մասին էլ նոր արթնացած ու մերկ՝ պառկած փովածքների վրա. [պարսիկներից] և ոչ մեկին չհաջողվեց զենքի զիմել։ Շատերը թշնամու ձեռքն անց-նելով կոտորվում էին, ոմանք էլ զերի բռնվում, որոնց թվում նաև մի հրամանատար։ Միայն քչերին հաջողվեց մթնության շնորհիվ փախուստի զիմելով փրկվել։ Հոռմայնցիներն ու լազերը զրավում են ճամբարը և բոլոր զրոշները, ավար են վերցնում մեծ բանակու-թյամբ զենք, շատ զրամ, ինչպես և բազմաթիվ ձիեր ու ջորիներ։ Նրանք [թշնամուն] հալածեցին երկար տարածության վրա և հասա՜ն Իրերիա, ուր հանգիպեցին և ուրիշ պարսիկների, որոնցից շատե-րին նույնպես կոտորեցին։ Ահա այս ձևով պարսիկները հետացան Լադիկայից, իսկ հոռմայնցիներն ու լազերը բարբարոսների՝ Պետ-րա տանելու նպատակով Իրերիայից բերած մեծաքանակ ալյուրն ու պարենամթերքը կրակի տվեցին, նրանք լազերից շատերին թո-ղեցին լեռնանցքում, որպեսզի թույլ շտան պարսիկներին Պետրային պարեն հայթայթել, իսկ մնացածներն ավարով ու զերիներով բռնե-ցին վերադարձի ճանապարհը։ Լրանում էր հոռմայնցիների՝ տար-

սիւնների հետ կնքած զինադադարի շորրորդ տարին, իսկ Հուստինիանոս կայսեր ինքնակալության քսաներեքերորդ տարին¹²¹։

Հովհաննես Կապադովկացին սրանից մեկ տարի առաջ կայսեր հրամանով եկավ Բյուզանդիոն, որովհետեւ այն ժամանակ արդեն վախճանվել էր Թեոդորա թագուհին¹²², բայց նրան չհաջողվեց վերստանալ իր նախկին պաշտոններից և ոչ մեկը, և նա, հակառակ իր կամքին մնաց հոգևորական, թեև շատ հաճախ էր կայսր դառնալու մասին դուշակող երազներ տեսնում։ Իսկասլես որ դեմոնը սիրում է սնապարծ և մտավոր տեսակետից խախուտ մարդկանց ներշնչել ամենամեծ և ամենարարձր հույսերը։ Հովհաննեսին անվերջ դանազան բաներ էին ներշնչում, նաև այն, որ նա պետք է հաղնի Օդոստոսի հանդերձանք։ Բյուզանդիոնում կար Օդոստոս անունով մի հոգևորական՝ սուրբ Սոֆիա տաճարի թանկագին իրերը պահպանողը։ Ահա երբ Հովհաննեսը բռնի հոգևորական ձեռագրվեց, նա շուներ հոգևորականի հանդերձանք, և նրան ստիպեցին հագնել մոտակայքում պատահած հիշյալ Օդոստոսի փիլոնն ու պատմունձանը և իմ կարծիքով կանխագուշակութունն այս կերպ իրականացավ։